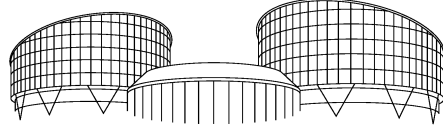

Göç Konulu İçtihat Rehberi

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İçtihadına İlişkin Rehber

Mahpus Hakları

Güncelleme tarihi: 31 Aralık 2019

Bu rehberin tamamını veya bir kısmını tercüme etmek ve/veya basılı veya elektronik olarak yayımlamak isteyen yayıncıların veya kuruluşların, gerekli izinlerle ilgili izlenecek prosedür hakkında bilgi almak için publishing@echr.coe.int adresine başvurmaları gerekmektedir.

Tercüme süreci halen devam eden İctihat Rehberlerinin hangileri olduğunu öğrenmek için devam, "[Tercüme süreci devam edenler](#)" belgesine başvurunuz.

İşbu Rehber, Hukuk Danışmanı (Jurisconsult) yetkisi dâhilinde hazırlanmış olup; Mahkeme açısından bağlayıcı değildir. Şekli değişikliklere tabi tutulabilir.

İşbu Rehber aslen İngilizce dilinde düzenlenmiştir. Düzenli olarak güncellenmektedir ve en son 31 Aralık 2019 tarihinde güncellenmiştir.

İctihat rehberleri, www.echr.coe.int (Case-law–Case-law analysis– Case-law guides) adresinden indirilebilir. Yayınlarla ilgili güncel bilgiler için, Mahkemenin Twitter hesabını (<https://twitter.com/echrpublication>) takip edebilirsiniz.

Bu tercüme, Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin onayı ile yayımlanmıştır ve sadece Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının sorumluluğu altındadır.

© Avrupa Konseyi/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2020

İçindekiler Tablosu

İçindekiler Tablosu	3
Okuyuculara Notlar	5
Giriş	6
I. Genel ilkeler	7
II. Mahkûmiyet koşulları	9
A. Kabul ve kayıt tutma	10
B. Yerleştirme.....	11
C. Barındırma	12
D. Hijyen.....	14
E. Kıyafet ve yatak	15
F. Beslenme.....	15
G. Egzersiz ve eğlence	16
H. Arama ve kontrol	17
İ. Mahpusların ulaşımı	19
III. Dış dünya ile iletişim	21
A. Aile iletişimi ve ziyaretleri.....	21
B. Evlenme hakkı	24
C. Farklı iletişim araçlarının korunması	25
IV. Cezaevinde sağlık hizmeti 27	
A. Genel ilkeler.....	27
B. Fiziksel hastalıklar, engellilik ve yaşlılık.....	29
C. Bulaşıcı hastalıklar.....	31
D. Ruh sağlığı hizmeti	33
E. Uyuşturucu bağımlılığı.....	36
F. Sağlıkla ilgili diğer konular	
1. Pasif içicilik	37
2. Açlık grevi.....	37
V. Cezaevinde iyi düzen	39
A. Güç kullanımı	39
B. Kısıtlama araçlarının kullanımı	40
C. Disiplin tedbirleri ve cezası	41
D. Mahpuslar arası şiddet.....	42
VI. Özel yüksek güvenlik ve emniyet tedbirleri	44
A. Özel cezaevi rejimleri.....	44

B. Hücreye koyma cezası.....	46
VII. Özel kategorideki tutuklular	48
A. Bebekli ve çocuklu kadınlar	48
B. Yabancı ülke vatandaşları ve azınlıklar	51
C. Müebbet hapis cezası alan mahpuslar.....	52
VIII. Adli yargılamalarda mahpusların hakları	56
A. Avukat yardımına erişim	56
B. İç hukuk yargılamalarına etkin katılım	57
C. Mahkeme ile iletişim	58
IX. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü.....	59
X. İfade özgürlüğü	60
XI. Cezaevinde çalışma	62
XII. Mahpusların mal ve mülkü.....	64
XIII. Eğitim.....	65
XIV. Oy kullanma hakkı	66
XV. Ayrımcılığın yasaklanması	68
XVI. Etkili hukuk yolu hakkı	72
XVII. Ülke dışı bağlamda mahpus hakları	74
A. Genel ilkeler	74
B. Ülke dışı bağlamda belirli riskler	74
Alıntılanan davaların listesi	78

Okuyuculara Notlar

Bu Rehber, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (“Mahkeme”, “Avrupa Mahkemesi” veya “Strazburg Mahkemesi”) tarafından verilen temel kararlar hakkında avukatlara bilgi sağlamak amacıyla Mahkeme tarafından yayımlanan İctihat Rehberleri serisinin bir parçasıdır. Bu özel Rehberde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (“Sözleşme” veya “Avrupa Sözleşmesi”) farklı maddeleri uyarınca mahpus haklarına ilişkin içtihatlar incelenmekte ve özetlenmektedir. Bu rehber, rehberde atıfta bulunulan maddelere ilişkin içtihat rehberleriyle birlikte ele alınmalıdır.

Alıntılanan içtihatlar, emsal, önemli ve/veya yakın tarihli kararlar arasından seçilmiştir.*

Mahkemenin kararları, sadece Mahkeme önüne getirilen davaları hükme bağlama işlevi görmekle kalmayıp; aynı zamanda daha genel olarak, Sözleşme’yle tesis edilen kuralları açıklığa kavuşturmaya, korumaya ve geliştirmeye de yardımcı olmakta; böylelikle Devletlerin, Sözleşmeci Taraflar sıfatıyla üstlenmiş oldukları taahhütleri yerine getirmelerine katkıda bulunmaktadır (*İrlanda/Birleşik Krallık*, 18 Ocak 1978, § 154, Seri A no. 25 ve daha yakın tarihli *Jeronovičs/Letonya* [BD], no. 44898/10, § 109, 5 Temmuz 2016).

Dolayısıyla, Sözleşme ile kurulan sistemin görevi, kamu politikası alanına giren konularda kamu yararına karar vermek ve böylece insan haklarının korunmasına ilişkin standartları yükseltmek ve insan hakları alanındaki içtihatları Sözleşme Devletlerinin oluşturduğu topluluğun tümünde yaymaktır (*Konstantin Markin/Rusya* [BD], 30078/06, § 89, AİHM 2012). Bu bağlamda, Mahkeme, Sözleşme’nin rolünün insan hakları alanında “Avrupa kamu düzeninin anayasal belgesi” olduğunu vurgulamıştır (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi/İrlanda* [BD], no. 45036/98, § 156, AİHM 2005-VI).

*** Alıntılanan içtihat, Mahkeme’nin ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun resmi dillerinden herhangi birinde veya her ikisinde de (İngilizce veya Fransızca) yayımlanmış olabilir. Aksi belirtilmediği takdirde, tüm atıflar, Mahkeme’nin bir Dairesi tarafından verilen esasa ilişkin bir karara yöneliktir. “(k.k.)” kısaltması, alıntının kabul edilebilirlik hakkında bir karara ait olduğunu ve “[BD]” kısaltması, davanın Büyük Daire tarafından görüldüğünü göstermektedir. Bu güncellemenin yayımlandığı tarihte henüz kesinleşmemiş olan Daire kararları, yıldız işaretiyle (*) belirtilmiştir.

Giriş

1. Mahkeme'nin, genellikle, mahpuslara yönelik muamele ve mahpusların haklarına ilişkin kısıtlama veya müdahaleler ile ilgili Sözleşme'nin farklı maddelerinin ihlal edildiğini iddia eden şikâyetler hakkında karar vermesi istenmektedir. Mahkeme, Sözleşme uyarınca mahpusların haklarının niteliğini ve kapsamını ve yerel makamların mahpuslara yönelik muamele ile ilgili görevlerini belirleyen birçok içtihat geliştirmiştir.

2. Mevcut Rehber, Mahkeme'nin mahpusların haklarına ilişkin içtihadının genel bir değerlendirmesini sağlamaktadır. Bu Rehberin yapısı, mahkûmiyetin farklı aşamalarını yansıtmakta ve cezaevinde yaşamın farklı yönlerini ayrıntılı olarak incelemektedir. Rehber, Sözleşme'nin mahpusların haklarına ilişkin ilgili tüm hükümlerini dikkate alarak, Mahkeme içtihadının çapraz analizini içermektedir.

3. Bu Rehber kapsamında, "mahpuslar" kavramı, öncelikli olarak, adli bir merci tarafından tutuklanan veya hüküm giymelerinin ardından özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişileri kapsamaktadır; ancak bu kavram, ayrıca, cezaevinde başka herhangi bir gerekçeyle alıkonulan diğer tüm kişilere de atıfta bulunabilmektedir. Bununla beraber, mahpusların haklarına ilişkin olan bu ilkelerin, bekleme odalarında veya karakollar, psikiyatrik kurumlar ve göçmen alıkoyma merkezleri gibi kısa süreliğine kullanılan benzer alanlarda tutulan kişiler için geçerli olduğu kaydedilmelidir (*Muršić /Hırvatistan* [BD], 2016, § 92; bk., örneğin, *Georgia /Rusya (I)* [BD], 2014, §§ 192-205; *Khlaifia ve Diğerleri/İtalya* [BD], 2016, §§ 163-167; *Georgia Sakir /Yunanistan*, 2016, §§ 50-53).

I. Genel ilkeler

Sözleşme'nin 3. maddesi

"Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz."

Sözleşme'nin 5. maddesi

"1. Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir. Aşağıda belirtilen haller dışında ve yasanın öngördüğü usule uygun olmadan hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz:

- (a) Kişinin, yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş mahkûmiyet kararı sonrasında yasaya uygun olarak tutulması;
- (b) Kişinin, bir mahkeme tarafından yasaya uygun olarak verilen bir karara uymaması sebebiyle veya yasanın öngördüğü bir yükümlülüğün uygulanmasını sağlamak amacıyla yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması;
- (c) Kişinin bir suç işlediğinden şüphelenmek için inandırıcı sebeplerin bulunduğu veya suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olma zorunluluğu kanaatini doğuran makul gerekçelerin varlığı halinde, yetkili adli merci önüne çıkarılmak üzere yakalanması veya tutulması;
- (d) Bir küçüğün gözetim altında eğitimi için usulüne uygun olarak verilmiş bir karar gereği tutulması veya yetkili merci önüne çıkarılmak üzere yasaya uygun olarak tutulması;
- (e) Bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla, hastalığı yayabilecek kişilerin, akıl hastalarının, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılarının veya serserilerin yasaya uygun olarak tutulması;
- (f) Kişinin, usulüne aykırı surette ülke topraklarına girmekten alıkonması veya hakkında derdest bir sınır dışı ya da iade işleminin olması nedeniyle yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması.

..."

Sözleşme'nin 8. maddesi

"1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir."

4. Mahkeme içtihadı uyarınca, Sözleşme, cezaevinin kapısında son bulmaz (*Khodorkovskiy ve Lebedev /Rusya*, 2013, § 836; *Klibisz/Polonya*, 2016, § 354). Mahpuslar, genel olarak, kanuna uygun olarak tutuklamanın açıkça Sözleşme'nin 5. maddesi kapsamına girdiği durumlarda özgürlük hakkı hariç olmak üzere Sözleşme kapsamında güvence altına alınan tüm temel hak ve özgürlüklerden yararlanmaya devam etmektedir. Örneğin, mahpuslar, Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olarak kötü muamele göremez, insanlık dışı veya aşağılayıcı ceza veya koşullara tabi tutulamaz; aile hayatına saygı gösterilmesi hakkından, ifade özgürlüğü hakkından, dini vecibelerini yerine getirme hakkından, 6. madde amaçları bakımından bir avukata veya mahkemeye etkili erişim hakkından faydalanmaya devam ederler (*Hirst/Birleşik Krallık (no. 2)* [BD], 2005, § 69).

5. Söz konusu haklara getirilen her türlü kısıtlamanın gerekçelendirilmesi gereklidir. Bununla birlikte, söz konusu gerekçe, suçun önlenmesi ve düzenin sağlanması gibi mahkûmiyet koşullarından kaynaklanabilen güvenlik kaygıları kapsamında olabilir. Ancak, bir mahpusun, yalnızca mahkûmiyet kararının ardından tutuklanan bir kişi olma statüsü nedeniyle Sözleşme haklarını kaybetmesi söz konusu değildir (a.g.e. §§ 69-70).

6. Mahkeme'nin mahpusların haklarına ilişkin içtihadına dayanak oluşturan temel ilke, özgürlüklerinden yoksun bırakılan tüm kişilere haysiyetlerine ve insan haklarına saygılı bir şekilde muamele edilmesi gerekliliğidir. Aslında, insan haklarının korunması ile ilgili Sözleşme sisteminin özü, insan onuruna saygıya dayanmaktadır (mahpuslara muameleyi de kapsayan *Bouyid/Belçika*

7. Özellikle, “aşağılayıcı muamele” ve “onura” saygı kavramları arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır (*Bouyid/Belçika* [BD], 2015, § 90). Dolayısıyla, muamelenin bir bireyi küçük düşürmesi veya itibarını azaltması, insan onuruna saygı göstermemesi veya zedelemesi ya da bir bireyin ahlaki ve fiziksel direncini kırabilecek korku, acı veya aşağılık hislerini uyandırması halinde aşağılayıcı muamele olarak nitelendirilebilmekte ve 3. madde yasağı kapsamına girmektedir (*Muršić/Hrvatistan* [BD], 2016, § 98; *Ananyev ve Diğerleri/Rusya*, 2012, § 140; *Varga ve Diğerleri/Macaristan*, 2015, § 70).

8. Özgürlükten yoksun bırakma bağlamında, Mahkeme, devamlı olarak, 3. madde kapsamına girmesi için, söz konusu acı ve aşağılamanın, her halükarda, tutuklulukla bağlantılı kaçınılmaz acı ve aşağılama unsurunun ötesinde olması gerektiğini vurgulamıştır. Devlet, bir kişinin insan onuruna saygıya uygun koşullarda tutulmasını, tedbirin uygulanma şekli ve yönteminin kişiyi tutukluluğun özünde var olan kaçınılmaz düzeyde acıyı aşan bir yoğunlukta sıkıntıya veya zorluğa maruz bırakmamasını ve hapis cezasının uygulanmasına ilişkin talepler dikkate alındığında, sağlığının ve refahının uygun bir şekilde güvence altına alınmasını sağlamalıdır (*Kudła /Polonya* [BD], 2000, §§ 92-94; *Idalov /Rusya* [BD], 2012, § 93; *Muršić /Hrvatistan* [BD], 2016, § 99).

9. Dikkate alınması gereken bir faktör olmakla birlikte, bir tutukluyu yetersiz koşullara yerleştirerek onu küçük düşürme veya itibarını azaltma amacının bulunmaması bile, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiği tespitini kesin bir şekilde ortadan kaldırmamaktadır (*Peers/Yunanistan*, 2001, § 74; *Mandić ve Jović/Slovenya*, 2011, § 80). Dolayısıyla, yetkililerin bir başvurunu 3. maddeye aykırı olarak tutukluluğun özünde mevcut olan kaçınılmaz düzeyde acıyı aşan bir zorluğa maruz bıraktığı tespiti, hiçbir şekilde, yetkililerin başvurunu aşağılama veya itibarını azaltma amacıyla hareket ettiğine dair herhangi bir belirtinin bulunmamasıyla değişmemektedir (*Helhal/Fransa*, 2015, § 63). Nitekim Mahkeme, gözaltındaki kişilerin savunmasız bir durumda olduğunu ve yetkililerin onları korumakla yükümlü olduğunu vurgulamıştır (*Rooman /Belçika* [BD], 2019, § 143).

10. Bu bağlamda, Mahkeme, ayrıca, mali veya lojistik zorluklara bakılmaksızın, tutukluların onuruna saygıyı sağlayacak şekilde cezaevi sistemini organize etme görevinin davalı Hükümete ait olduğuna karar vermiştir (*Muršić /Hrvatistan* [BD], 2016, § 99; *Neshkov ve Diğerleri/Bulgaristan*, 2015, § 229).

11. Sözleşme'nin çeşitli hükümleri uyarınca mahpusların haklarına ilişkin içtihadında, Mahkeme, bir hükümlünün rehabilitasyonuna, yani topluma yeniden kazandırılmasına özellikle önem vermektedir (*Murray/Hollanda* [BD], 2016, § 101). Bununla birlikte, Mahkeme, cezanın mahkûmiyetin amaçlarından biri olarak kalmaya devam ettiğini (*a.g.e.*) ve bir hapis cezasının esas işlevinin, örneğin bir suçlunun yeniden suç işlemesini ve böylece daha fazla zarara neden olmasını önleyerek toplumu korumak olduğunu kaydetmiştir (*Mastromatteo/İtalya* [BD], 2002, § 72). Aynı zamanda, Mahkeme, hapis cezasına mahkûm edilen kişilerin toplumsal re-entegrasyonu politikası şeklindeki meşru amacı tanımıştır. Bu bakış açısıyla, Mahkeme, şiddet içeren suçlardan hüküm giymiş olsalar dahi mahpusların sosyal re-entegrasyonuna izin veren geçici tahliye gibi önlemlerin esasını kabul etmiştir (*a.g.e.*).

12. Yakın zamanda, Mahkeme, Avrupa ceza politikasında, ömür boyu hapis cezasına mahpus olan kişiler durumunda dahi mahkûmiyetin rehabilite edici amacının vurgulandığını kaydetmiştir. Dolayısıyla, örneğin, bir Hükümetin tutukluluk hallerinin devamını gerekçelendirmek için sadece suçluların kamuoyunda oluşturdukları riske dayanmaya çalıştıkları durumlarda, bu faillerin rehabilitasyonunu teşvik etme ihtiyacının dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca, Sözleşme'nin bu şekilde bir rehabilitasyon hakkını güvence altına almamasına rağmen, Mahkemenin içtihadı, ömür boyu hapis cezasına mahkûm edilen kişiler dahil olmak üzere hükümlülerin kendilerini rehabilite etmelerine izin verilmesi gerektiğini varsaymaktadır. Devletlerin ömür boyu hapis cezasına mahkûm edilen kişilerin rehabilitasyonundan sorumlu olmamasına rağmen, yine de bu mahpusların kendilerini rehabilite etmelerini mümkün kılmakla yükümlüdürler.

Bu, sonuç yükümlülüğü olarak değil araç yükümlülüğü olarak görülmelidir. Ancak, bu durum, ömür boyu hapis cezasına mahkum olan kişilere, rehabilitasyon amacıyla uyumlu olan ve rehabilitasyonları bakımından ilerlemelerini sağlayan cezaevi rejimlerinin güvence altına alınması yönünde pozitif bir yükümlülük getirmektedir(*Murray/Hollanda* [BD], 2016, §§ 101-104).

II. Mahkûmiyet koşulları

Sözleşme'nin 3. maddesi

"Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz."

Sözleşme'nin 5. maddesi

"1. Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir. Aşağıda belirtilen haller dışında ve yasanın öngördüğü usule uygun olmadan hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz:

- (a) Kişinin, yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş mahkumiyet kararı sonrasında yasaya uygun olarak tutulması;
- (b) Kişinin, bir mahkeme tarafından yasaya uygun olarak verilen bir karara uymaması sebebiyle veya yasanın öngördüğü bir yükümlülüğün uygulanmasını sağlamak amacıyla yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması;
- (c) Kişinin bir suç işlediğinden şüphelenmek için inandırıcı sebeplerin bulunduğu veya suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olma zorunluluğu kanaatini doğuran makul gerekçelerin varlığı halinde, yetkili adli merci önüne çıkarılmak üzere yakalanması veya tutulması;
- (d) Bir küçüğün gözetim altında eğitimi için usulüne uygun olarak verilmiş bir karar gereği tutulması veya yetkili merci önüne çıkarılmak üzere yasaya uygun olarak tutulması;
- (e) Bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla, hastalığı yayabilecek kişilerin, akıl hastalarının, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılarının veya serserilerin yasaya uygun olarak tutulması;
- (f) Kişinin, usulüne aykırı surette ülke topraklarına girmekten alıkonması veya hakkında derdest bir sınır dışı ya da iade işleminin olması nedeniyle yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması.

..."

Sözleşme'nin 8. maddesi

"1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir."

13. Başta cezaevinde aşırı kalabalıklaşma olmak üzere mahkumiyet koşullarıyla ilgili çeşitli konular, aşağıdaki Devletler hakkındaki pilot karar usullerinin konusu olmuştur: Bulgaristan(*Neshkov ve Diğerleri/Bulgaristan*, 2015); Macaristan (*Varga ve Diğerleri/Macaristan*, 2015); İtalya (*Torreggiani ve Diğerleri/İtalya*, 2013); Polonya (*Orchowski /Polonya*, 2009; *Norbert Sikorski/Polonya*, 2009); Romanya (*Rezmiveş ve Diğerleri/Romanya*, 2017); ve Rusya (*Ananyev ve Diğerleri/Rusya*, 2012).

14. Mahkeme, bu bağlamda, ayrıca, aşağıdaki Devletler ile ilgili öncü kararlarda tutukluluk koşullarının iyileştirilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir: Belçika (*Vasilescu/Belçika*, 2014); Yunanistan (*Samaras ve Diğerleri/Yunanistan*, 2012; *Tzamalis ve Diğerleri/Yunanistan*, 2012; *Al. K./Yunanistan*, 2014); Romanya (*Iacov Stanciu/Romanya*, 2012); Slovenya (*Mandić ve Jović /Slovenya*, 2011; *Štrucl ve Diğerleri/Slovenya*, 2011); Moldova Cumhuriyeti (*Shishanov /Moldova Cumhuriyeti*, 2015); ve Portekiz (*Petrescu/Portekiz**, 2019).

A. Kabul ve kayıt tutma

15. Mahkeme içtihadının ortaya koyduğu üzere, hiç kimse geçerli bir müddetname olmaksızın tutukluluğa kabul edilemez veya tutuklu kalmaz. Tutukluluk süresi bir mahkeme kararına dayanıyorsa ilke olarak “yasal” ve geçerlidir (*Mooren/Almanya* [BD], 2009, § 74). Tutuklama kararında her hatanın tutukluluğu hukuka aykırı hale getirmesi gerekmektedir. Mahkeme, karardaki hatanın “açık ve bariz bir aykırılık” anlamına geldiği takdirde söz konusu olacağı gibi görünüşte(ex facie) geçersiz olan kararlar ve üst mahkeme tarafından bozuluncaya kadar ilk bakışta(prima facie) geçerli ve etkili olan kararlar arasında ayırma gitmektedir. Dolayısıyla, açık ve bariz bir aykırılık teşkil etmedikleri sürece, bir tutuklama kararındaki hatalar, yargı denetimi işlemleri sırasında düzeltilebilir (a.g.e. § 75).¹

16. Bu bağlamda, ayrıca, bir kişinin “yetkili bir mahkeme tarafından mahpus edildikten” sonra yasalara uygun olarak tutuklanması yönündeki Sözleşme’nin 5 § 1 (a) maddesi gerekliliğinin, Mahkeme’nin söz konusu mahkûmiyete yol açan yargılamaları kapsamlı bir incelemeye tabi tutmak ve bunların Sözleşme’nin 6. maddesinin tüm gerekliliklerine tam olarak uyup uymadıklarını doğrulamak zorunda olduğu anlamına gelmediği kaydedilmelidir.¹ Ancak, Mahkeme, ayrıca, bir “mahkûmiyetin” “adaletten açık bir şekilde mahrum bırakma” şeklindeki yargılamaların sonucu olması, yani 6. madde hükümlerine veya burada yer alan ilkelere açıkça aykırı olması halinde, bunun sonucunda meydana gelen özgürlükten yoksun bırakmanın 5 § 1 (a) maddesi uyarınca gerekçelendirilmeyeceğine karar vermiştir (*Stoichkov/Bulgaristan*, 2005, § 51).

17. Her halükarda, davalıları durumlarını düzenleyen belirli bir yasal dayanak veya açık kurallar olmaksızın tutuklu bulundurma uygulaması, Sözleşme ve hukukun üstünlüğü boyunca ortak noktalar olan yasal kesinlik ve keyfiyetten koruma ilkeleriyle bağdaşmamaktadır (*Svershov/Ukrayna*, 2008, § 54). Nitekim özgürlükten yoksun bırakma, bireyi keyfiyetten koruma amacına uygun olmalıdır (*Saadi/Birleşik Krallık* [BD], 2008, § 67).

18. Özgürlükten yoksun bırakma ve tutukluluğa kabul uygun bir şekilde kaydedilmelidir. Mahkeme, bir bireyin onaylanmamış tutukluluğunun, Sözleşme’nin 5. maddesinde yer alan temel olarak önemli olan güvenceleri tamamen hükümsüz kıldığına ve söz konusu hükmün çok ciddi bir şekilde ihlal edildiğini ortaya çıkardığına karar vermiştir (*El-Masri/eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti* [BD], 2012, § 233). Tutukluluğun tarihi, zamanı ve yeri, tutuklunun adı, tutuklama nedenleri ve bunu gerçekleştiren kişinin adı gibi hususların kaydının bulunmamasının, kanunilik şartıyla ve Sözleşme’nin 5. maddesi amacıyla bağdaşmadığı değerlendirilmelidir (*Fedotov/Rusya*, 2005, § 78; *Mushegh Saghatelian/Ermenistan*, 2018, § 165).

19. Bazı durumlarda, tutuklamanın ardından, tutuklunun gözaltına alınmasından sonra çocuğunun bakımıyla ilgili bir meselenin ortaya çıkabilmesi bakımından aile durumunun incelenmesi de gerekli olabilir (*Hadzhieva/Bulgaristan*, 2018, §§ 60-67).²

20. Kabul prosedürleri bağlamında, uygun görüldüğü takdirde sağlık muayenesi de dâhil olmak üzere mahpusun sağlığı hakkındaki bilgilerin kaydedilmesi de önemlidir. Bu bağlamda, Mahkeme, bir Devletin tutukluların sağlığı ile ilgili olarak yapması gerekenlerin niteliğinin, yakalanılan bir hastalığın bulaşıcı olup olmadığına bağlı olarak değişebileceğine karar vermiştir. Mahkeme’ye göre, bulaşıcı hastalıkların ve özellikle tüberküloz, hepatit ve HIV/Aids hastalıklarının yayılması, özellikle cezaevi ortamında halkın sağlığını ilgilendiren bir mesele olmalıdır. Dolayısıyla, Mahkeme, tutukluların cezaevine kabul edildikten sonraki makul bir süre içerisinde kendi rızalarıyla hepatit ve HIV/Aids için ücretsiz tarama testlerine erişimlerinin olmasının faydalı olduğuna kanaat getirmiştir (*Cătălin Eugen Micu/Romanya*, 2016, § 56).

¹ Ayrıca bk., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 5. maddesine* ilişkin Rehber

² Ayrıca bk., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesine(ceza hukuku yönü)* ilişkin Rehber

21. Bununla birlikte, bu bağlamda, kişisel tıbbi verilerin bir bireyin özel hayatına ait olduğunun dikkate alınması önemlidir. Nitekim, Mahkeme içtihadına göre, kişisel verilerin ve özellikle tıbbi verilerin korunması, bir kişinin Sözleşme'nin 8. maddesine güvence altına alınan özel hayat ve aile hayatına saygı gösterilmesi hakkından yararlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Sağlık verilerinin gizliliğine saygı duyulması, tüm Sözleşmeciler Tarafının hukuk sisteminde çok önemli bir ilkedir. Sadece bir hastanın mahremiyetine saygı gösterilmesi değil, aynı zamanda o hastanın tıp mesleğine ve genel olarak sağlık hizmetlerine olan güveninin korunması da oldukça önemlidir. Bu tür bir koruma olmadan, tıbbi yardıma ihtiyaç duyan kişiler uygun tedaviyi almaları için gerekebilecek kişisel ve mahrem nitelikteki bilgileri açıklamaktan ve hatta bu tür bir yardıma başvurmadan vazgeçebilirler. Böylelikle kendi sağlıklarını ve bulaşıcı hastalık durumunda toplumun sağlığını tehlikeye atabilirler. Bu nedenle, Mahkeme, iç hukukun bu tür bir yayılmanın veya kişisel sağlık verilerinin açıklanmasının, 8. maddede yer alan güvencelere aykırılık teşkil edebileceği sebebiyle, önüne geçilmesi amacıyla yeterli güvenceleri sağlamasını gerekli kılmaktadır (*Mockutė/Litvanya*, 2018, § 93).

22. Benzer değerlendirmeler, kişisel verilerin tutulması ve kullanılması durumunda geçerlidir. Mahkeme, otomatik işleme tabi tutulan kişisel verilerin korunması söz konusu olduğunda, bu tür güvencelere duyulan ihtiyacın daha fazla olduğunu vurgulamıştır. İç hukuk, özellikle, bu tür verilerin, saklanma amaçları bakımından ilgili olmasını ve fazla olmamasını ve söz konusu verilerin saklanma amacı için gerekli olan süreyi aşmayan bir süre boyunca veri öznelerinin tespitine izin verecek bir şekilde muhafaza edilmelerini sağlamalıdır. Ayrıca, iç hukuk, tutulan kişisel verilerin kötüye kullanım ve yanlış kullanımdan etkili bir şekilde korunmasını sağlamak amacıyla uygun güvenceler sağlamalıdır (*S. ve Marper /Birleşik Krallık* [BD], 2008, § 103; *Gardel /Fransa*, 2009, § 62).

B. Yerleştirme

23. Sözleşme, mahpuslara tutuklevlerini seçme hakkı tanımamaktadır ve mahpusların ailelerinden ayrılmaları ve onlardan uzakta olmaları, mahkûmiyetlerinin kaçınılmaz bir sonucudur. Bununla birlikte, bir bireyi ziyaretleri çok zor veya hatta imkânsız hale getirecek şekilde ailesinden çok uzakta bulunan bir cezaevinde tutma, bazı koşullarda, aile hayatına müdahale anlamına gelebilir. Zira aile üyelerinin mahpusu ziyaret etme olanağı, aile hayatını sürdürmek için oldukça önemlidir. Dolayısıyla, cezaevi yetkililerin mahpuslara yakın aile üleriyle iletişimi devam ettirmede yardımcı olması onların aile hayatına saygı hakkının önemli bir parçasıdır (*Vintman/Ukrayna*, 2014, § 78).⁴

24. Dolayısıyla, örneğin, *Khodorkovskiy ve Lebedev /Rusya*, 2013, § 838, davasında, Mahkeme, başvuranların uzak (ailelerinin yaşadığı şehirden binlerce kilometre uzakta bulunan) bir cezaevine yerleştirilmesinin, 8. madde kapsamındaki haklarına bir müdahale teşkil ettiği sonucuna varmıştır. Mahkeme, özellikle, başvuranların yaşadığı şehirden kolonilerine seyahati özellikle küçük çocukları için uzun ve yorucu hale getiren uzak mesafeyi, ilgili kolonilerin coğrafik durumunu ve Rusya ulaşım sisteminin gerçeklerini dikkate almıştır. Sonuç olarak, başvuranların aileleri onlara daha az ziyarette bulunmuştur. Benzer bir şekilde, Mahkeme, bir mahpusun sağlık sorunları yaşayan ve oğlunu görmek için yerel tren istasyonunu kullanarak yaklaşık on iki ila on altı saat seyahat etmesi gereken yaşlı annesinden 700 kilometre uzakta bulunan bir cezaevine yerleştirildiği bir durumda mahpusun 8. madde kapsamındaki hakkına müdahale edildiğine karar vermiştir (*Vintman /Ukrayna*, 2014, §§ 80-83; ayrıca bk., *Rodzevillo/Ukrayna*, 2016, §§ 83-87).

25. Bu bağlamda, mahpusların haklarına müdahale, Sözleşme'nin 8 § 2. maddesi uyarınca gerekçelendirilmeli ve mahpus, haklarına müdahalede bulunan önlemlere itirazda bulunmak amacıyla etkili bir hukuk yoluna sahip olmalıdır (*Vintman/Ukrayna*, 2014, §§ 84, 99, 104 ve 115-117).⁵

3. Ayrıca bk., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesine* ilişkin Rehber

4. Ayrıca bk., "Bu Rehberin Aile iletişimleri ve ziyaretleri" bölümü

26. Bununla beraber, yerel makamlar, mahpusa belirli bir cezaevi kurumuna yerleştirilmesine karşı gerekçeler ileri sürmesi ve bunların Sözleşme'nin 8. maddesi gereklilikleri ışığında diğer hususlara karşı değerlendirilmesini sağlaması için gerçekçi bir fırsat sunmalıdır (*Polyakova ve Diğerleri/Rusya*, 2017, § 100).

Bununla birlikte, Mahkeme, devletlerarası cezaevi nakli hakkını güvence altına almamaktadır (*Serce/Romanya*, 2015, §§ 53-55; *Palfreeman /Bulgaristan* (k.k.), 2017, §§ 36-39). Ayrıca, terörizm bağlamında, Mahkeme, terör örgütleriyle teması sürdürme riskini en aza indirmek amacıyla, ilgili mahpuslar ile asıl suç ortamları arasındaki bağlantıları kesmek için tasarlanmış olan yetkililerin çeşitli politika seçimlerini kabul etmiştir.

Bu bakımdan önemli hususlar, ilgili mahpusu kötüye kullanımdan korumaya yönelik uygun güvencelerin varlığı ile mahpus ve mahpusun ailesi ve arkadaşları arasındaki iletişimi sağlamak üzere yetkililer tarafından alınan önlemlerdir (*Labaca Larrea ve Diğerleri/Fransa* (k.k.), 2017; *Fraile Iturralde/İspanya* (k.k.), 2019).

27. Son olarak, mahpusların bir kurumdan diğerine transferinin güvenlik endişelerinden dolayı haklı kılınabileceği gibi, mahpusların birçok kez haksız bir şekilde transferi, Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca bir soruna yol açabilmektedir (*Bamouhammad/Belçika*, 2015, § 125-132).

C. Barınma

28. Mahkeme'nin, mahpuslara tahsis edilen kişisel alanın yetersiz olması nedeniyle, esasen çoklu hücrelere ilişkin olarak, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğini iddia eden şikâyetler hakkında sık sık karar vermesi istenmektedir. Mahkeme, birçok kez, 3.madde uyarınca, Sözleşme'ye uymak amacıyla bir tutukluya tahsis edilmesi gereken belirli sayıda metrekareyi kesin olarak belirleyemeyeceğini vurgulamıştır. Nitekim Mahkeme, tutukluluk süresi, dışarıda egzersiz olanakları ve tutuklunun fiziksel ve ruhsal durumu gibi diğer ilgili faktörlerin, tutukluluk koşullarının 3. madde güvencelerini yerine getirip getirmediğine karar vermede önemli bir rol oynadığına kanaat getirmiştir (*Muršić /Hrvatistan* [BD], 2016, § 103; bk., ayrıca, *Samaras ve Diğerleri/Yunanistan*, 2012, § 57; *Varga ve Diğerleri/Macaristan*, 2015, § 76). Nitekim cezaevi hücrelerindeki aşırı derecede alan eksikliği, ihtilaf konusu tutukluluk koşullarının Sözleşme'nin 3. maddesi anlamında "aşağılayıcı" olup olmadığını tespit etmek amacıyla dikkate alınacak bir yön olarak ağır basmaktadır (*Orchowski/Polonya*, 2009, § 122; *Ananyev ve Diğerleri/Rusya* 2012, § 143).

29. *Muršić /Hrvatistan* [BD], 2016, §§ 136-141, kararında, Mahkeme, mahpusların çoklu barınmasında yetersiz kişisel alan tahsis edildiği şikâyetlerine yönelik yaklaşımına açıklık getirmiştir. Mahkeme, içtihadında yer alan, çoklu barınmada tutuklu başına 3 metrekarelik zemin alanı standardını, Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca ilgili asgari standart olarak teyit etmiştir. Bir tutuklu için mevcut olan kişisel alan, cezaevlerindeki çoklu barınmada 3 metre karelik zemin alanının altına düştüğünde, kişisel alan eksikliğinin 3. maddenin ihlal edildiği yönünde güçlü bir varsayım ortaya çıkacak ölçüde ciddi olduğu düşünülür. İspat yükü, davalı Hükümete aittir. Ancak Hükümet, bu varsayımı, kişisel alanın sınırlı bir şekilde tahsisini yeterli derecede telafi edebilecek faktörler olduğunu göstererek çürütebilir.

30. 3. madde ihlali yönündeki güçlü varsayım, normal şartlarda, ancak aşağıdaki faktörlerin toplu olarak karşılanması halinde çürütülebilecektir:

- 3 metrekarelik gerekli asgari kişisel alandaki azalmaların az, ara sıra ve önemsiz olması;
- Bu tür azalmalara, hücre dışında yeterli hareket serbestliği ve yeterli hücre dışı faaliyetlerin eşlik etmesi ve

---

5. Ayrıca bk., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesine* ilişkin Rehber

- Başvuranın, genel olarak bakıldığında, uygun tutuklama merkezinde hapsedilmesi ve tutukluluk koşullarının ağırlaştırıcı başka bir yönünün bulunmaması.

31. Mahpus başına 3 ila 4 metrekare ölçüsünde olan bir cezaevi hücrenin söz konusu olduğu durumlarda, alan faktörü Mahkeme'nin tutukluluk koşullarının yeterliliğine ilişkin değerlendirmesinde önemli bir faktör olmaya devam etmektedir. Bu tür durumlarda, eğer alan faktörü, özellikle açık hava egzersizine, doğal ışık veya havaya erişim, havalandırma durumu, oda sıcaklığının yeterliliği, tuvaleti özel olarak kullanma imkanı ile ilgili tutukluluğun yetersiz fiziksel koşullarının diğer yönleriyle ve temel sıhhi ve hijyenik gereksinimlere uygunluk ile birleşirse, 3. maddenin ihlali tespitinde bulunulacaktır.

32. Bir tutuklunun cezaevindeki çoklu barınma ortamında 4 metrekareyi aşan bir kişisel alanı kullanması ve dolayısıyla kişisel alan meselesiyle ilgili hiçbir sorunun ortaya çıkmaması halinde, tutukluluğun fiziki koşullarının diğer yönleri Mahkeme'nin Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca bir başvuranın tutukluluk koşullarının uygunluğuna ilişkin değerlendirmesi için güncelliğini korumaktadır.

33. Bu yönden Mahkeme ayrıca tutukluluk koşullarının ve bu bağlamda geliştirdiği standartların denetlenmesinde İşkence ve İnsanlık dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezanın Önlenmesi Komitesinin ('CPT') rolünün önemini vurgulamıştır. Mahkeme, tutukluluk koşullarına ilişkin davaları karara bağlarken, söz konusu standartlara ve Sözleşmeciler Devletler tarafından bunların yerine getirilmesine özen göstermeye devam ettiğini vurgulamıştır.

34. Çoklu barınma ortamında bir tutukluya tahsis edilen asgari kişisel alanın hesaplanmasına yönelik yöntem ile ilgili olarak Mahkeme, CPT'nin hücre içi sıhhi tesisin hücrenin genel yüzey alanında sayılmaması gerektiği yönündeki hususa ilişkin metodolojisine dayanmaktadır. Öte yandan, hücredeki mevcut yüzey alanının hesaplanması, eşyalarla kaplı olan alanı içermektedir. Bu değerlendirmede önemli olan husus, tutukluların normal şartlarda hücre içerisinde hareket etme imkânının bulunup bulunmadığıdır (*Muršić/Hrvatistan*, 2016, § 114).

35. Bununla beraber, Muršić kararının 127-128 paragraflarında, Mahkeme, tutukluluk vakalarının koşullarına ilişkin değerlendirmesine yönelik metodolojiye açıklık getirmiştir. Bilhassa, Mahkeme, başvuranların tutukluluk koşulları ile ilgili iddialarını kanıtlamak için delil toplarken yaşadıkları objektif zorluklara özellikle dikkat ettiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte, başvuranlar, şikâyet konusu olan olayların ayrıntılı ve tutarlı bir açıklamasını sağlamalıdır. Belirli durumlarda, başvuranlar, şikâyetlerini desteklemek üzere en azından bir kısım delil sağlayabilmektedir. Mahkeme, örneğin, hücre arkadaşlarının yazılı ifadelerini veya mümkün olduğu takdirde, başvuranlar tarafından iddialarını desteklemek üzere sağlanan fotoğrafları delil olarak değerlendirmiştir.

36. Aşağılayıcı olduğu iddia edilen ve ilk bakışta (prima facie) kötü muamele vakası teşkil eden tutukluluk koşullarının güvenilir ve makul bir şekilde ayrıntılı bir açıklaması yapılır yapılmaz, ispat yükü bu iddiaları destekleyebilecek veya çürütebilecek bilgilere tek başına erişimi bulunan davalı Hükümete geçmektedir. Davalı Hükümetin özellikle ilgili belgeleri toplaması ve ortaya koyması ve bir başvuranın tutukluluk koşullarının ayrıntılı bir açıklamasını sağlaması gerekmektedir. Tutukluluk koşulları ile ilgili olarak CPT gibi diğer uluslararası organlardan ve ayrıca, yetkili ulusal makamlardan ve kurumlardan alınan bilgiler de Mahkeme'nin konuya ilişkin kararını etkilemektedir.

37. Mahpusların uygun bir şekilde barınmalarının bir diğer önemli yönü, hücrelerinde gün ışığına ve temiz havaya tam ve yeterli erişimdir. Birçok durumda Mahkeme, metal panjurların takılması nedeniyle doğal ışığa ve havaya erişim üzerindeki kısıtlamaların, zaten aşırı kalabalık bir hücrede mahpusların durumunu ciddi şekilde ağırlaştırdığına ve 3. maddenin ihlali lehine ciddi ölçüde önemli olduklarına karar vermiştir. Ancak, aşırı kalabalıklaşmaya veya havalandırma sisteminin hatalı çalıştığına dair hiçbir belirtinin olmaması durumunda, panjurlarının olumsuz etkisi, 3. madde kapsamına girecek şekilde kendi başına ağırlık eşiğine ulaşmamıştır (*Ananyev ve Diğerleri/Rusya*, 2012, §§ 153-154, ve bu kapsamda anılan diğer kararlar).

38. Mahkeme ayrıca doğal havanın serbest akışının yaz aylarında aşırı ısı veya kışın donma sıcaklıkları da dâhil olmak üzere dışarıdaki kötü hava koşullarına uygunsuz bir şekilde maruziyete karıştırılmaması gerektiğine açıklık getirmiştir. Bazı durumlarda, hücre penceresine panjurların takılmasına rağmen cam bulunmamasından dolayı başvuranlar kendilerini özellikle zorlu koşullarda bulmuşlardır. Sonuç olarak, kendilerini dışarıdan hücreye giren soğuktan korumak için hiçbir araçları bulunmayan başvuranlar, hem doğal ışığa ve havaya yetersiz erişimden hem de düşük kı sıcaklıklarına maruz kalmaktan muzdarip olmuşlardır (a.g.e., § 155).

D. Hijyen

39. Mahkeme, uygun donanımına sahip ve hijyenik sıhhi tesislere erişimin, mahpusların kişisel haysiyet duygusunu korumak için büyük önem taşıdığına karar vermiştir. Hijyen ve temizlik, bireylerin bedenlerine ve uzun süredir mülklerini paylaştıkları komşularına olan saygısının ayrılmaz bir parçası olmakla kalmayıp, aynı zamanda sağlığın korunması için bir koşul ve bir gereklilik teşkil etmektedir. Tuvalete hazır erişim veya kişinin vücudunu temiz tutma imkânı olmadan gerçekten insancıl bir ortam mümkün değildir (*Ananyev ve Diğerleri/Rusya*, 2012, § 156). Ayrıca, uygun sıhhi tesislere uygun erişimin olmaması, yerel makamların Sözleşme'nin 8. maddesi uyarınca mahpuslara asgari düzeyde mahremiyet sağlanması yönündeki pozitif yükümlülüğü meselesini gündeme getirmektedir (*Szafrański/Polonya*, 2015, §§ 37-41).

40. Tuvaletlere erişim ile ilgili olarak, birçok dava, hücrenin köşesine yerleştirilmiş, yaşam alanından ayrılmamış veya yaklaşık bir ila bir buçuk metre yüksekliğinde tek bir bölme ile ayrılmış bir lavabo küveti ile ilgiliydi. Bu yakınlık ve maruziyet sadece hijyen yönünden sakıncalı olarak kabul edilmekle kalmayıp, aynı zamanda tuvaleti kullanan bir tutukluyu mahrumiyetten yoksun bırakmıştır. Zira tutuklu, sürekli olarak, ranzalarda oturan diğer mahpusların ve gözetleme deliğinden bakan gardiyanların tam görüş alanında kalmıştır (örneğin, *Aleksandr Makarov/Rusya*, 2009, § 97; *Longin/Hırvatistan*, 2012, § 60). Bazı davalarda Mahkeme, tuvalet alanının açık olmasından kaynaklanan mahremiyet eksikliğinin veya aşırı kalabalıklaşma nedeniyle hücredeki tuvaleti kullanma olanağıyla ilişkili zorlukların, özellikle belirli bir sağlık durumundan muzdarip olan başvuranlar için büyük bir kayba neden olduğuna kanaat getirmiştir (*Moiseyev/Rusya*, 2008, § 124; *Lonić/Hırvatistan*, 2014, § 76).

41. Ayrıca, duş almaya yönelik sınırlı bir süre de hijyeni etkilemekte ve mahpuslara yönelik aşağılayıcı muamele anlamında değerlendirilebilmektedir. Mahkeme, örneğin, on günde en fazla bir defa veya haftada bir kez on beş ila yirmi dakika duş alma olasılığının, uygun kişisel hijyen sağlamak için açıkça yetersiz olduğunu değerlendirmiştir. Dahası, birçok durumda, duşun organize edilme şekli tutuklulara herhangi bir temel mahremiyet sağlamamıştır, çünkü tutuklular, bir hücreden diğerine duş salonlarına grup olarak alınıyordu ve çalışan duş başlıklarının sayısı, genellikle, hepsine yetecek kadar fazla değildi (*Ananyev ve Diğerleri/Rusya*, 2012, § 158, ve bu kapsamda anılan diğer kararlar).

42. Gerekli sıhhi önlemler, kemirgenler, pireler, bitler, tahtakuruları ve diğer haşaratlarla istilaya karşı önlemleri de içermelidir. Bu önlemler, yeterli ve uygun dezenfeksiyon tesislerini, temizleme ürünlerinin tedarikini ve hücrelerin ve özellikle yatak çarşaflarının ve yatakların ve aynı zamanda, gıdaları muhafaza etmek için kullanılan alanların düzenli olarak buharla dezenfekte edilmesini ve kontrol edilmesini içerir. Bu, Rus cezaevlerinde yaygın bir olay gibi görünen uyuz gibi cilt hastalıklarının önlenmesi için vazgeçilmez bir unsurdur (a.g.e., §159; *Neshkov ve Diğerleri/Bulgaristan*, 2015, § 24).

43. Mahkeme, ayrıca, hijyen veya güvenlik gerekliliklerinin, uzunluğuna, düzenliliğine veya diğer hususlara bakılmaksızın, sakal bırakan mahpuslara mutlak bir yasak öngören kuralların, açıkça bu yasağa herhangi bir istisna sağlamadıkları durumda gerekçelendirilemeyeceğine karar vermiştir (*Biržietis/Litvanya*, 2016, §§ 55-58).

44. Mahpusları başlarını tıraş etmeye zorlayan kurallara ilişkin olarak Mahkeme, bir mahpusun saçının zorla tıraş edilmesinin belirli bir özelliğinin, kişinin saçının ortadan kalkmasıyla görünüşünün zorla değiştirilmesi olduğunu vurgulamıştır. Söz konusu muameleye maruz kalan kişi, büyük olasılıkla, fiziksel görünüşünün iradesi dışında değişmesinden dolayı aşağılık hissi yaşayacaktır. Ayrıca, saç tıraş edilen bir mahpus, en azından belirli bir süre boyunca, maruz kaldığı muamelenin işaretini taşır. Söz konusu işaret, eğer mahpus daha sonra serbest bırakılırsa veya halka açık bir yere getirilirse, hapisane personeli, diğer tutuklular ve ziyaretçiler veya halk dâhil olmak üzere başkaları tarafından hemen görülebilir. İlgili kişinin, görünür bir fiziksel işaret taşıması nedeniyle onurunun incindiğini hissetmesi kuvvetle muhtemeldir. Mahkeme, bu nedenle, tutukluların saçlarının zorla tıraş edilmesinin, prensip olarak, insan onurlarını zedeleme etkisine sahip olabilecek veya onları aşağılaması ve itibarlarını azaltması mümkün olan aşağılık duygularını uyandırabilecek bir eylem olduğunu değerlendirmiştir. Bununla birlikte, asgari ağırlık eşliğine ulaşıp ulaşılmadığı ve sonuç olarak, şikâyet edilen muamelenin Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı muamele teşkil edip etmediği, mağdurun kişisel durumları, ihtilaf konusu eylemin yürütüldüğü bağlam ve amacı da dâhil olmak üzere davanın kendine özgü koşullarına bağlı olacaktır(*Yankov /Bulgaristan* , 2003, §§ 112-114).

E. Kıyafet ve yatak

45. Daha geniş bir cezaevi aşırı kalabalıklaşması sorunu bağlamında, genellikle, yetersiz yatak meselesi ortaya çıkmaktadır. Mahkeme'nin içtihadı bir mahpusa bir yatak prensibini onaylamaktadır. Birçok davada, Mahkeme, mahpusların bireysel bir uyku alanına sahip olmadıkları ve dönüşümlü olarak uyumak zorunda kaldıkları bir durumda Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir(*Ananyev ve Diğerleri/Rusya* , 2012, § 146, ve bu kapsamda anılan diğer kararlar). Bu nedenle, Mahkeme, her tutuklunun hücrede bireysel bir uyku alanına sahip olması gerektiğini vurgulamıştır (a.g.e., § 148(a)). Uygun yatak ile ilgili hijyen gerekliliklerinin de dikkate alınması önemlidir.⁶

46. Kıyafet ile ilgili olarak, Mahkeme, mahpusların cezaevi kıyafetlerini giyme gerekliliğinin kişisel bütünlüklerine bir müdahale olarak görülebilmemesine karşın, bu gerekliliğin, şüphesiz, kamu güvenliği menfaatlerinin korunması ve kargaşanın ve suç işlenmesinin önlenmesi şeklindeki meşru amaca dayandığına karar vermiştir (*Nazarenko /Ukrayna*, 2003, § 139). Bununla beraber, Mahkeme, cezaevinde kişisel kıyafet giyme talebinin, Sözleşme'nin 9. maddesi uyarınca korunacağı kanaatinde değildi⁷(*McFeeley ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, 1980, Komisyon kararı).

47. Bununla birlikte, bir mahpusun cezaevi dışındaki bir kliniğe ziyaretleri sırasında cezaevi kıyafetlerini giymek zorunda bırakılması, Sözleşme'nin 8. maddesince güvence altına alınan özel hayatına saygı gösterilmesi hakkına bir müdahale teşkil etmektedir (*T.V./Finlandiya*, 1994, Komisyon kararı). Bir mahpusa cezaevi izninin koşulları, yani bir cenazeye katılmayı reddetmesiyle sonuçlanan cezaevi kıyafetleri ve zincirleri giyme yükümlülüğü hakkında zamanında ve yeterli bilgi verilmediği *Giszczak /Polonya*, 2011, kararının 36-41 paragraflarında, Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

F. Beslenme

48. Mahkeme, bir mahpusa verilen gıdaların açıkça yetersiz olduğu durumlarda, bunun kendi içinde Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca bir sorun ortaya çıkardığına karar vermiştir (*Dudchenko/Rusya*, 2017, § 130). Örneğin, başvurana günde sadece bir öğün verildiğinde durum böyleydi (*Kadişis/Letonya (no. 2)*, 2006, § 55; *Stepuleac /Moldova* 2007, § 55). Ancak, mahpuslara verilen yiyeceklerin cezaevi doktoru ve yetkili Devlet makamları tarafından düzenli olarak denetlendiği ve mahpuslara günde standardın altında veya yetersiz görülmeyen üç öğün yemek

⁶ Ayrıca bk.,bu Rehberin "Hijyen" Bölümü.

⁷ Ayrıca bk., [Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesine](#) ilişkin Rehber

servis edildiği durumlarda, Mahkeme, bir mahpusun yiyecekte memnuniyetsizliğine bakılmaksızın, Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca herhangi bir meselenin ortaya çıktığına kanaat getirmemiştir (*Muršić /Hrvatistan* [BD], 2016, § 166).

49. Cezaevinde bulunan emziren bir anne durumunda yeterli beslenme meselesi daha da önem kazanmaktadır (*Korneykova ve Korneykov /Ukrayna*, 2016, § 141).⁸ Bu mesele, ayrıca, mahpusların mahkemeye götürülmeleri sırasında (*Starokadomskiy/Rusya*, 2008, § 58)⁹ veya bir kişinin gözetimine kabul edildiği sırada (*S.F. ve Diğerleri/Bulgaristan*, 2017, § 87) yapılan muamelede de söz konusudur.

50. Beslenme ile ilgili bir sorun, cezaevi yetkilileri bir mahpusa belirli bir beslenme düzeni sağlamayı reddettiğinde de ortaya çıkabilir. Komisyon, yetkililerin mahpuslara gıda sağlama görevinin, özel beslenme gereksinimlerini, yani mahpusların dini veya diğer engelleri göz önünde bulundurarak tüketemedikleri yiyecekleri dikkate almayı gerektirdiği şeklinde yorumlanabileceğine kanaat getirmiştir (*D ve E.S. /Birleşik Krallık*, 1990, Komisyon kararı). Bu bağlamda Mahkeme, ayrıca, bir mahpusa dini inançlarına uygun yiyecek vermenin de önemli olduğunu vurgulamıştır, çünkü beslenme kurallarına uymak, Sözleşme'nin 9. maddesi anlamında inançların doğrudan bir ifadesi olarak değerlendirilebilir (*Jakóbski/Polonya*, 2010, § 45; *Vartic /Romanya* (no. 2), 2013, §§ 33-36).¹⁰

51. Bu nedenle, örneğin, *Jakóbski/Polonya*, 2010, kararının 48-55 paragraflarında, Mahkeme, başvuranın vejetaryen bir diyetle uyma kararının, bir din (Budizm) ile gerekçelendirildiği veya bu dinden esinlenilerek alındığı şeklinde kabul edilebileceğini ve mantıksız olmadığını değerlendirmiştir. Sonuç olarak, cezaevi yetkililerinin mahpusa böylesi bir diyet sağlamayı reddetmesi, 9. madde kapsamına girmiştir. Mahkeme, sistemdeki bir mahpus için özel düzenlemeler yapma kararının cezaevi kurumu için finansal sonuçları olabileceğini kabul etmeye hazırlanırken, Devletin söz konusu farklı menfaatler arasında adil bir denge sağlayıp sağlamadığını dikkate almak zorundaydı. Başvuran, sadece, et ürünleri bulunmayan bir diyet verilmesini istemiştir. Yemeklerinin önceden hazırlanması, pişirilmesi ve servis edilmesi gerekmiyordu, ayrıca özel bir ürüne de ihtiyacı yoktu. Ona hiçbir alternatif diyet sunulmamıştı ve uygun diyet konusunda Budist Misyonuna danışılmamıştı. Mahkeme, vejetaryen diyet sağlanmasının, hapisanenin yönetiminde herhangi bir aksamaya veya diğer mahpuslara sunulan yemek standartlarında bir düşüşe yol açacağına ikna olmamıştır. Dolayısıyla, Mahkeme, yetkililerin, başvuranın ve cezaevi yetkililerinin menfaatleri arasında adil bir denge kuramadığı sonucuna varmıştır.

52. Bununla beraber, bir mahpusun sağlık sorunlarından dolayı doktorlar tarafından reçete edilen özel bir diyet ile ilgili olarak, *Ebedin Abi /Türkiye*, 2018, kararının 31-54 paragraflarında, Mahkeme, bu tür bir diyetin sağlanmamasının, ekonomik gerekçelerle haklı gösterilebileceğini kabul etmemiştir. Buna ek olarak, mahpusların her an ve kendi seçtikleri bir hastanede tıbbi yardım alamamaları dikkate alındığında, Mahkeme, söz konusu cezaevinin sunduğu standart menünün bir uzman tarafından incelenmesi talimatını vermenin ve aynı zamanda, özellikle başvuranın şikâyetleri ile ilgili olarak tıbbi muayeneden geçirilmesi davetinde bulunmanın ulusal makamların yükümlülüğü olduğu kanaatindeydi. Söz konusu davada, yerel makamlarının başvuranın sağlığını ve refahını korumak için gerekli eylemde bulunmamış olması dikkate alındığında, Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

G. Egzersiz ve eğlence

53. Egzersiz ve eğlence, mahpusların günün makul bir bölümünü hücrelerinin dışında geçirebilmelerini ve çeşitli nitelikte (iş, eğlence, eğitim) anlamlı faaliyetlerde bulunmalarını sağlama yönünde daha geniş bir yükümlülüğün bir parçasını oluşturmaktadır. Hükümlü mahpuslar için kurumlardaki rejimler daha da elverişli olmalıdır (*Muršić /Hrvatistan* [BD], 2016, § 133). Ancak, cezaevleri bağlamında, Sözleşme, herhangi bir zamanda veya yerde diğer mahpuslarla sosyal olarak kaynaşma hakkı vermemektedir (*Bollan /Birleşik Krallık* (k.k.), 2000).¹¹

8. Bk., bu Rehberin "Bebekli kadınlar ve çocuklar" bölümü.

9. Bk., bu Rehberin "Mahpusların ulaşımı" bölümü.

10. Bk., bu Rehberin "Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü" bölümü. Ayrıca bk., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. maddesine* ilişkin Rehber

54. Mahkeme, tutukluluk koşullarını değerlendirirken, açık hava egzersizinin mevcudiyeti ve süresine ve mahpusların bu egzersizden faydalanabileceği koşullara özellikle dikkat etmektedir. Bu bağlamda, Mahkeme, açık hava egzersizinden özel olarak bahseden CPT standartlarına atıfta bulunmakta ve hiçbir istisna olmaksızın herkese her gün açık havada ve tercihen daha geniş bir hücre dışı faaliyetler programının bir parçası olarak en az bir saat egzersiz yapmasına izin verilmesinin, bir mahpusun refahının temel bir güvencesi olarak değerlendirmektedir. Dahası, açık hava egzersiz tesisleri makul bir şekilde geniş olmalı ve mümkün olduğunda, sert hava koşullarından korunma sağlamalıdır (*Ananyev ve Diğerleri/Rusya*, 2012, § 150).

55. Mahkeme, sıklıkla, günde bir saatle sınırlı olan kısa süreli açık hava egzersizinin, herhangi bir hareket özgürlüğü olmadan zamanın kalanı boyunca hücresine hapsedilen başvuranın durumunu daha da kötüleştiren bir faktör olduğunu gözlemlemiştir (örneğin, *Gladkiy/Rusya*, 2010, § 69; *Tunis/Estonya*, 2013, § 46).

56. Açık hava egzersiz tesislerinin fiziksel özellikleri Mahkeme'nin analizinde de göze çarpmaktadır (*Ananyev ve Diğerleri/Rusya*, 2012, § 152). Örneğin, hücreden sadece iki metre kare daha geniş olan bir egzersiz alanı, üç metre yüksekliğindeki duvarlarla çevrilidir ve metal çubuklarla kaplı gökyüzüne açılmaktadır ve kalın bir ağ, mahpuslara eğlence ve iyileşme için uygun fırsatlar sunmamaktadır (*Moiseyev/Rusya*, 2008, § 125). Benzer şekilde, Mahkeme, açık avlu üzerinde çatı olmadığında mahpusların avluyu kötü hava koşullarında nasıl anlamlı bir şekilde kullanabileceğini görmekte zorlanmıştır (*Mandić ve Jović/Slovenya*, 2011, § 78). Buna karşılık, bir çim ve asfaltlı parçaların yanı sıra kötü hava koşullarından korunma içeren ve çeşitli eğlence tesisleri ile donatılmış geniş bir açık hava egzersiz alanının uygun olduğuna ve kişisel alanın az olmasının etkisini önemli ölçüde hafifletebilecek bir faktör olduğuna karar verilmiştir (*Muršić/Hrvatistan* [BD], 2016, §§ 161-163).

H. Arama ve kontrol

57. Mahkeme, insanlık onuruna ve meşru bir amaca uygun bir şekilde yapılan bir aramanın 3. maddeye uygun olabileceğine karar vermiştir (*Wainwright /Birleşik Krallık*, 2006, § 42; *Dejnek/Polonya*, 2017, § 60). Bununla birlikte, bir aramanın yapıma şeklinin, usulün kaçınılmaz bir şekilde küçük düşürülmesini önemli ölçüde ağırlaştırıcı itibarı azaltıcı unsurlara sahip olduğu durumlarda, 3. madde devreye girmiştir. Benzer şekilde, aramanın cezaevi güvenliğinin korunması ve suç veya düzensizliğin önlenmesi ile hiçbir bağlantısı bulunmadığında, sorunlar ortaya çıkabilir (*Wainwright/Birleşik Krallık*, 2006, § 42).

58. Bu nedenle, hapishane güvenliğini sağlamak veya düzensizlik veya suç önlemek için bazen çıplak aramalar gerekli olabilir (*Iwańczuk/Polonya*, 2001, § 59; Van der Ven /Hollanda, 2003, § 60). Bununla birlikte, çıplak aramanın tek örnekleri bile çıplak aramanın gerçekleştirilme şekli, küçük düşürme ve itibarı azaltma amacıyla olma ihtimali dikkate alındığında ve buna yönelik hiçbir gerekçenin bulunmaması durumunda aşağılayıcı muamele anlamına gelebilir (*Valašinas/Litvanya*, 2001, § 117).

59. Örneğin, *Van der Ven /Hollanda*, 2003, kararının 60. paragrafında, Mahkeme, özellikle arama sırasında hiçbir uygunsuzluğun tespit edilmemesi nedeniyle sistemik bir şekilde haftalık olarak yapılan çıplak aramanın haklı gerekçesinin bulunduğu kanaat getirmemiştir. In *Valašinas/Litvanya*, 2001, kararının 117. paragrafında, Mahkeme, başvurana bir kadının huzurunda soyunmaya zorlamanın ve daha sonra cinsel organlarına ve yiyeceklerine çıplak elle dokunmanın, başvurana açık bir saygısızlık göstergesi olduğuna ve Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olarak ederek insanlık onurunu zedelediğine kanaat getirmiştir.

---

11. Bu ilke 11. maddeye istinaden kabul edilmiştir (Toplantı ve dernek kurma özgürlüğü). Ayrıca bk., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. maddesine* ilişkin Rehber (yakında yayımlanacaktır).

60. *Iwańczuk/Polonya*, 2001, kararının 58. paragrafında, Mahkeme, başvuranın bir grup hapisane gardiyanının önünde çıplak soyulması emrinin kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Buna karşılık, bir mahpusun bir dizi gardiyanın bulunduğu açık bir kabinde soyunmak zorunda bırakılarak üst aramasına tabi tutulduğu *S.J. /Lüksemburg* (no. 2), 2013, kararının 55-62 paragraflarında, 3. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Mahkeme özellikle, tesislerin düzeninin ideal olmadığını, ancak yalnızca bu düzenden, o bölgede yapılan üst aramalarının, kaçınılmaz olanın ötesine geçen bir dereceye kadar acı ya da aşağılama anlamına geldiği sonucuna varılabileceğini düşünmediğini kaydetmiştir. Buna ek olarak ve özellikle bu davada uyuşmazlık konusu olan üst araması ile ilgili olarak, dava dosyasında aşağılama isteği olduğuna dair hiçbir kanıt yoktu ve aslında başvuran, saygısız gardiyanların mağduru olduğunu ya da bu gardiyanların onu aşağılamak istediklerini gösterecek şekilde davrandıklarını iddia etmemiştir.

61. Benzer şekilde, aramanın ilgili yerel düzenleyici çerçeveye uygun olarak yürütüldüğü ve küçük düşürücü veya itibarı azaltıcı muameleye ilişkin hiçbir unsur içermediği *Dejne /Polonya*, 2017, kararının 61-66 ve 75-76 paragraflarında, Mahkeme, 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermemiştir. Ancak, Mahkeme, yerel düzeyde üst aramaları veya çıplak aramalar için bir gerekçe sağlanamamasının Sözleşme'nin 8. maddesine aykırı olduğunu tespit etmiştir.

62. Nitekim Mahkeme, içtihatlarında, bir tedbirin 3. madde kapsamındaki muameleye uymadığı hallerde, bunun, özel hayata saygının bir parçası olarak, diğerlerinin yanı sıra, fiziksel ve ahlaki bütünlüğü koruyan Sözleşme'nin 8. maddesini ihlal edebileceğine karar vermiştir. Çıplak aramaya tabi olma gerekliliği, genellikle, 8. maddenin birinci paragrafı uyarınca, burada sıralanan meşru amaçlardan biri veya daha fazlası bakımından "hukuka uygun" ve "demokratik bir toplumda gerekli" olarak gerekçelendirilmesi gereken bir müdahale teşkil edecektir. Yerleşik içtihadı göre, gereklilik kavramı, müdahalenin acil bir toplumsal ihtiyaca karşılık geldiğini ve özellikle de izlenen meşru amaç ile orantılı olduğunu ima eder (*Wainwright/Birleşik Krallık*, 2006, § 43).¹²

63. Bu bağlamda, Mahkeme, herhangi bir suç işlememiş olabilecek olan cezaevi dışındaki kişilerin uygun bir şekilde aranması için prosedürlerin düzenlendiği durumlarda, cezaevi yetkililerinin bu güvencelere sıkı bir şekilde uymalarını ve aranan kişilerin saygınlığını gerekli olandan daha fazla saldırıdan titiz önlemlerle korumalarını gerekli kılmaktadır (a.g.e., § 48).

64. Mahpusların kontrolü ve gözetleme kameralarının kullanımı ile ilgili olarak Mahkeme, bir kişinin halihazırda mahremiyetinin önemli ölçüde kısıtlanmasına yol açan, tutukluluğu sırasında sürekli olarak video gözetimi altına alınmasının, "özel hayat" kavramının bir unsuru olarak bireyin mahremiyetine saygı gösterilmesi hakkına ciddi bir müdahale olarak değerlendirilmesi gerektiğine ve dolayısıyla, Sözleşme'nin 8. maddesini devreye soktuğuna karar vermiştir (*Van der Graaf /Hollanda* (k.k.), 2004; *Vasilică Mocanu /Romanya*, 2016, § 36).

65. Mahpusların hücrelerinin sürekli olarak CCTV kamera gözetimi altına alınmasıyla ilgili olan *Gorlov ve Diğerleri/Rusya*, 2019, kararının 97-100 paragraflarında, Mahkeme, bu tür önlemlerin kullanımını düzenleyen yeterli bir yasal çerçevenin uygulamaya konmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Mahkeme, kanunun tutukevleri ve cezaevleri yönetimlerine video gözetimini kullanma hakkını verirken, keyfiyete karşı bireysel bir uygun koruma sağlamak üzere bu yetkilerin kapsamını ve kullanılma şeklini yeterince açık bir şekilde tanımlamadığını vurgulamıştır. Söz konusu davada, yerel makamlar tarafından yorumlandığı şekliyle ulusal yasal çerçeve, tutukevleri ve cezaevleri yönetimlerine, yargılama öncesi veya hüküm sonrası tutuklu bulunan her bireyi, gündüz ve gece, koşulsuz ve sürekli olarak, hücreler dahil olmak üzere kurumun herhangi bir bölgesinde, periyodik denetim olmaksızın, belirsiz bir süre boyunca video gözetimine alma konusunda sınırsız yetki vermektedir. Mahkeme'nin kanaatine göre, bu koşullar altında, ulusal hukuk, Sözleşme'nin 8. maddesine aykırı olarak, Devlet görevlilerinin kötüye kullanıma karşı neredeyse hiçbir güvence sunmamıştır.

12. Ayrıca bk., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesine* ilişkin Rehber

I. Mahpusların ulaşımı

66. Mahkeme, başvuruların, tutuklevleri ve adliyeler arasındaki cezaevi minibüslerinde nakledilme koşullarıyla ilgili uzun bir içtihat hattı oluşturmuştur.¹³ Mahkeme, başvuruların aşırı sıkışık koşullar altında nakledildiği birçok davada 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Başvuranlar, 0,5 metrekareden daha az bir zemin alanına sahipken, bazılarının sahip olduğu zemin alanı 0,25 metrekare kadar küçüktü (örneğin, *Yakovenko /Ukrayna*, 2007, §§ 107-109; *Vlasov/Rusya* 2008, §§ 92-99; *Starokadomskiy/Rusya*, 2008, §§ 55-60; *Retunsciaia/Romanya*, 2013, § 78; *Radzhab Magomedov /Rusya*, 2016, § 61).

67. Mahkeme ayrıca, mahpus hücrelerinin yüksekliğinin - 1,6 metre - normal boydaki bir adamın eğilmeden girmesi veya ayağa kalkması için yetersiz olduğunu ve bu durumun, tutukluların minibüs içinde sürekli olarak oturma pozisyonunda kalmalarını gerektirdiğini kaydetmiştir (*Idalov/Rusya* [BD], 2012, § 103). Sınırlı zemin alanına ek olarak, cezaevi minibüslerinde bazen taşıma kapasitelerini aşan sayıda tutuklu bulunmuştur ve bu durum, başvuruların durumunu daha da kötüleştirmiştir (*Vlasov/Rusya*, 2008, § 93; *Retunsciaia /Romanya* 2013, § 78). Sıcak günlerde yetersiz havalandırma ve minibüs motorun kapalı olmasıyla birlikte hareketsiz durumdayken ısıtmanın bulunmaması da ağırlaştırıcı faktörler olarak kaydedilmiştir (*Yakovenko/Ukrayna*, 2007, § 109).

68. Bu şartlardaki seyahatlerin sıklığı ve seyahat sayısının yanı sıra süreleri de dikkate alınmıştır. Mahkeme, başvuruların düzinelerce hatta yüzlerce yolculuğa katıldığı davalarda 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermişti. Buna karşılık, Mahkeme, başvuranın bu tür koşullara maruz kalmasının zaman bakımından sınırlı olduğu durumlarda asgari ağırlık eşiğine ulaşılmadığına karar vermiştir (*Selezneva /Rusya*, 2008, kararının 59. paragrafında, başvuran, sadece iki kere otuz dakika süre boyunca kalabalık bir cezaevi minibüsünde transfer edilmiştir; *Jatsõõn /Estonya*, 2018, kararının 45. paragrafında, başvuran, başlangıçta minibüste yirmi dakika kaldıktan sonra seyahate devam etmeyi reddetmiştir).

69. Hareket halindeki bir araçta yaralanma riskini azaltan emniyet cihazları ile ilgili olarak Mahkeme, emniyet kemerlerinin bulunmamasının kendi başına 3. maddenin ihlal edilmesine yol açamayacağına karar vermiştir (*Voicu /Romanya*, 2014, § 63, *Jatsõõn /Estonya*, 2018, §§ 42-43). Bununla birlikte, Mahkeme, emniyet kemeri veya kollarının bulunmamasının, belirli koşullar altında ve diğer faktörlerle birlikte 3. madde uyarınca bir soruna yol açabileceğini kaydetmiştir (*Engel /Macaristan*, 2010, kararının 28. paragrafında, başvuranın belden aşağısı felçliydi ve tekerlekli sandalyesi hareketli bir araçta emniyetsiz halde bırakılmıştı ; *Tarariyeva /Rusya*, 2006, kararının 112-117 paragraflarında, hasta ameliyat sonrası uygun olmayan bir cezaevi minibüsünde bir sedye üzerinde taşınmıştır).

70. Demiryoluyla nakil koşulları ile ilgili olarak, bu tür şikâyetler, esasen, hapis cezalarını çekecekleri yere uzun mesafeler boyunca nakilleri yapılan hükümlü mahpuslar tarafından yapılmıştır. Toplam nakil süresi on iki saat ile birkaç gün arasındaydı. Üç metrekarelik bir kompartımana ondan fazla kişinin yerleştirildiği çok sıkışık koşullar, Mahkeme'nin 3.madde ihlali tespitinde bulunması için belirleyiciydi (*Yakovenko/Ukrayna*, 2007, §§ 110-13; *Sudarkov/Rusya*, 2008, §§ 63-69; *Dudchenko /Rusya*, 2017, § 131). Bir davada, başvuran, altmış beş saat boyunca daha küçük, iki metre karelik bir kompartımanda tek başına seyahat etmiştir. Bununla birlikte, tutukluların ulaşımı ile ilgili düzenlemeler uyarınca, gardiyanlar sürekli başvuruları kontrol etmiş ve iki saatte bir duruşunu değiştirmeye zorlamıştır. Mahkeme, bunun sonucunda uykudan yoksun bırakmanın, başvuran üzerinde ağır fiziksel ve psikolojik bir yük teşkil ettiğine kanaat getirmiştir (*Guliyev/Rusya*, 2008, §§ 61-65).

71. Yukarıda ana hatları verilen içtihada dayanılarak, *Tomov ve Diğerleri/Rusya*, 2019, kararının 123-128 paragraflarında, Mahkeme, mahpusların ulaşımına ilişkin aşağıdaki yaklaşımı belirlemiştir:

¹³ Ayrıca bk., mahpusların nakli sırasında *Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, İnsan haklarının korunmasına ilişkin 2266 (2019) sayılı ilke kararı*

- Bununla birlikte, tutukluların kişi başına 0,5 metre kareden az alan sunan araçlarda naklinin yapıldığı durumda güçlü bir ihlal varsayımı ortaya çıkar. Bu tür sıkışık koşulların tutuklu bulunan aşırı sayıda kişinin birlikte nakledilmesinden veya kompartımanların kısıtlayıcı tasarımıyla kaynaklanıp kaynaklanmadığı, naklin nedenlerinden ziyade objektif koşullarına ve başvuranlar üzerindeki etkisine odaklanan Mahkeme'nin analizi için önemsizdir. Düşük tavan yüksekliği-özellikle mahpusları eğilmeye zorlayan tek mahpus hücrelerinin tavan yüksekliği-fiziksel acı ve yorgunluğu artırabilir. Mahpus hücreleri yeterince ısıtılmadığında veya havalandırılmadığında, dış sıcaklıklardan yetersiz koruma, ağırlaştırıcı bir faktör olacaktır;

- 3. maddenin ihlal edildiğine dair güçlü bir varsayım, yalnızca kısa veya arada bir yapılan bir nakil durumunda çürütülebilir. Aksine, aşırı kalabalıklaşmanın zararlı etkilerinin nakillerin daha uzun süreli ve daha sık olmasıyla artacağı değerlendirilmelidir. Bu durum, ihlal vakasını daha da güçlü hale getirmektedir;

- Demiryoluyla gece yolculukları gibi daha uzun yolculuklarla ilgili olarak, Mahkeme'nin yaklaşımı, sabit tesislerde karşılaştırılabilir bir süre boyunca tutukluluk için geçerli olana benzer olacaktır. Çok katlı ranzalardan dolayı kısıtlı bir zemin alanı tolere edilebilse de, mahpusların yetersiz sayıda uyku yeri bulunması veya başka türlü yetersiz uyku düzenlemeleri nedeniyle gece uykusundan yoksun kalması, 3. madde ile uyumsuz olacaktır. Her tutuklu için bireysel bir uyku yeri ayarlanmaması veya yeterli içme suyu ve yiyecek veya tualete erişimin temin edilmemesi gibi faktörler, nakiller sırasında mahpusların durumunu ciddi şekilde ağırlaştırmaktadır ve 3. maddenin ihlal edildiğinin göstergesidir;

- Nakil koşullarına ilişkin davalara karar verirken Mahkeme, CPT standartlarına ve Sözleşmeciler Devletlerin bunlara uymasına dikkat etmeye devam edecektir.

- 3. maddenin ihlal edilip edilmediğinin değerlendirilmesi, nakil sırasında bir tutuklunun kullanabileceği alanın tamamen sayısal olarak hesaplanmasına indirgenemez. Sadece davanın kendine özgü koşullarına yönelik kapsamlı bir yaklaşım, nakli yapılan kişi bakımından gerçeğin doğru bir tasvirini sağlayabilir;

III. Dış dünya ile iletişim

Sözleşme'nin 8. maddesi

- "1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.
2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörölmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir."

Sözleşme'nin 10. maddesi

- "1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. ...
2. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörölen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir."

Sözleşme'nin 12. maddesi

- "Evlenme yaşına gelen erkekler ve kadınlar, bu hakkın kullanımı düzenleyen ulusal yasalara uygun olarak, evlenmek ve bir aile kurmak hakkına sahiptir."

A. Aile iletişimi ve ziyaretleri

72. Mahkeme'nin yerleşik içtihadı uyarınca, tutukluluk, bir kişiyi özgürlüğünden yoksun bırakan diğer tüm tedbirler gibi, kişinin özel ve aile hayatına doğal sınırlamalar getirmektedir. Bununla birlikte, yetkililerin bir mahpusun yakın aile fertleriyle iletişimini sürdürmesini sağlamaları veya gerektiğinde bu konuda yardımcı olmaları, söz konusu mahpusun aile hayatına saygı gösterilmesi hakkının önemli bir parçasıdır (*Khoroshenko /Rusya* [BD], 2015, § 110, daha fazla atıfla birlikte). Bu hakka yapılacak herhangi bir müdahale, Sözleşme'nin 8 § 2 maddesi anlamında gerekçelendirilmelidir.¹⁴ Bu bağlamda, Mahkeme, ayrıca, ıslah ilkesini, yani bir hükümlünün topluma yeniden entegrasyonunu vurgulamaktadır(a.g.e., §§ 121-122).

73. Ancak Mahkeme, mahpusların dış dünya ile temaslarının kontrolü bakımından bazı tedbirlerin gerektiğini ve bunların Sözleşme ile bağdaştığını kabul etmiştir(*Aliev/Ukrayna*, 2003, § 187; *Kyriacou Tsiakkourmas ve Diğerleri/Türkiye*, 2015, § 303). Bu önlemler, aile ziyaretlerinin sayısına getirilen kısıtlamaları, bu ziyaretlerin denetlenmesini içerebilir ve suçun niteliği ve bir tutukluya özgü bireysel özellikler ile gerekçelendirilmesi halinde, tutuklu özel bir cezaevi rejimine veya özel ziyaret düzenlemelerine tabi tutulabilir(*Hagyó/Macaristan*, 2013, § 84). Bununla beraber, Mahkeme, tutukluların aile ziyaretleri veya aileleri ve arkadaşlarıyla iletişimin diğer araç veya yöntemlerini talep ettiklerine ve bunları almadıklarına dair yeterli kanıt sunmadıkları durumlarda 8. madde kapsamındaki haklarına Devlet tarafından müdahale edilmediğine karar vermiştir (*Kyriacou Tsiakkourmas ve Diğerleri/Türkiye*, 2015,§ 304).

74. Bu bağlamda, önlemlerin izlenen meşru amaca ulaşmak için makul olarak gerekli olduğunun düşünölebileceği durumlarda, cezai soruşturmalar sırasında özel bir cezaevi rejiminin veya özel ziyaret düzenlemelerinin uygulanması ile bu tür rejimin genişletilmiş bir şekilde uygulanması arasında bir ayırım yapılacaktır. Bu amaçla, özel rejimin uygulanmasının

¹⁴ Ayrıca bk., [Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesine](#) ilişkin Rehber

Sözleşme İctihadı Rehberi - Mahpus Hakları
genişletilmesi gerekliliği, ilgili makamlar tarafından büyük bir dikkatle değerlendirilmelidir (*Enea /İtalya* [BD], 2009, §§ 125-131; *Khoroshenko/Rusya* [BD], 2015, § 124).

75. Benzer şekilde, yüksek güvenliklı cezaevleri bağlamında, fiziksel ayırım gibi tedbirlerin uygulanması, cezaevinin güvenlik ihtiyaçları ya da bir tutuklunun ailesi aracılığıyla suç örgütleriyle iletişim kurma tehlikesi ile gerekçelendirilebilir (*Lorsé ve Diğerleri/Hollanda*, 2003, §§ 83-86). Bununla birlikte, doğrudan iletişim yasağının genişletilmesi, sadece bu tür gerçek ve sürekli bir tehlike mevcut olduğunda gerekçelendirilebilir (*Piechowicz/Polonya*, 2012, §§ 205-222; *Khoroshenko/Rusya* [BD], 2015, § 125).¹⁵

76. İç hukukun ömür boyu hapis cezasına mahpus olan tüm kişilere on yıllık sabit bir süre boyunca aile ziyaretlerinin sıklığı, süresi ve çeşitli yöntemleri bakımından otomatik kısıtlamalar getirdiği *Trosin/Ukrayna*, 2012, kararında (§§ 42-44), Mahkeme, bu tür ciddi kısıtlamaların ceza kanunu uyarınca en yüksek cezaya çarptırılan mahpuslara uygulanmasına rağmen, her bireysel davada uygun veya gerçekten gerekli olup olmadıklarını belirlemek için kanunun herhangi bir esneklik derecesi sağlamadığını kabul edilebilir bulmuştur. Mahkeme, bu tür konuların düzenlenmesinin esnek olmayan kısıtlamalar ile aynı anlama gelmemesi gerektiğine ve Devletlerin, yetkililerin çatışan bireysel ve kamusal çıkarları dengelemelerini ve her bireysel davanın özelliklerini dikkate almalarını sağlayacak orantılılık değerlendirmesi geliştirmelerinin beklendiğine kanaat getirmiştir.

77. Benzer şekilde, *Khoroshenko/Rusya* [BD], 2015, kararında (§§ 127-149) Mahkeme, başvuranın on yıl boyunca yazılı yazışma yoluyla dış dünyayla iletişim kurabildiği, ancak diğer tüm iletişim türlerinin kısıtlamaya tabi olduğu bir durumu ele almıştır: Başvuran, acil durum dışında herhangi bir telefon görüşmesi yapamıyordu; altı ayda bir iki yetişkin ziyaretçiden dört saat süreliğine yalnızca bir ziyaret kabul edebiliyordu; ve akrabalarından cam bir bölme ile ayrılıyordu ve bir cezaevi gardiyanı sürekli olarak iştirme mesafesinde hazır bulunuyordu. Doğrudan yasayla getirilen kısıtlamalar, başvurana, diğer faktörlere bakılmaksızın, yalnızca ömür boyu hapis cezası nedeniyle uygulanmıştır. Rejim, on yıllık sabit bir süre için geçerliydi; bu süre, kötü davranış durumunda uzatılabilirdi, ancak kısaltılamazdı. Kısıtlamalar, aynı rejim içinde belirli bir süre için birleştirildi ve değiştirilemedi. Mahkeme, başvuranın cezaevi ziyareti kabul edebilmesine getirilen bu türde çeşitli, uzun süreli ve ciddi kısıtlamaların birleşiminin ve cezaevi ziyaretlerine ilişkin rejimin orantılılık ilkesine ve uzun süreli hapis cezasına mahpus olan kişilerin rehabilitasyon ve re-entegrasyon ihtiyacına gereken önemi vermemesinin Sözleşme'nin 8. maddesine aykırı olduğuna kanaat getirmiştir.

78. *Kučera/Slovakya*, 2007, kararı (§§ 127-134), yargılama öncesi tutukluluk sırasında bir tutukluya yapılan aile ziyaretleri ile ilgilidir. Mahkeme, başvuranın, örneğin karısı da dâhil olmak üzere müşterek sanıkla bilgi alışverişinde bulunarak soruşturmayı engellemesini önlemek için meşru bir ihtiyaç bulunmasına rağmen, on üç aylık bir süre boyunca karısının ziyaretinden mahrum bırakmanın zorunlu olduğuna ikna olmadığını vurgulamıştır. Mahkeme, örneğin, bir yetkilinin gözetiminde özel ziyaret düzenlemelerinin yapılabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca, bu kadar uzun bir ayrılığın neden olduğu acı ve soruşturmanın pratikte sona ermiş olması dikkate alındığında, başvuranın karısıyla bu kadar uzun bir süre görüşmesini engellemek için ilgili ve yeterli gerekçelerin bulunup bulunmadığı tartışmalıydı. Söz konusu koşullar altında, Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

79. Eş ziyaretleriyle ilgili olarak, *Dickson/Birleşik Krallık* [BD], 2007, kararında (§ 81), Mahkeme, Sözleşmeciler Devletlerin yarısından fazlasının, çeşitli farklı kısıtlamalara tabi olarak mahpuslar için eş ziyaretlerine izin verdiği hususuna atıfta bulunmuştur. Ancak Mahkeme, birkaç Avrupa ülkesinde eş ziyaretlerine yönelik gelişimi onayladığını ifade etmekle birlikte, Sözleşme'yi, henüz, bu tür ziyaretler için Sözleşmeciler Devletlerin önlemler almalarını gerektirdiği şekilde yorumlamamıştır (*Aliev/Ukrayna*, 2003, § 188). Dolayısıyla, Sözleşmeciler Devletler, toplumun ve bireylerin ihtiyaçlarını ve kaynaklarını göz önünde bulundurarak Sözleşme'ye uygunluğu sağlamak için atılacak adımları belirlerken geniş takdir yetkisi kullanabilir. Bununla birlikte, eş ziyaretleri konusu şüphesiz 8. madde kapsamına girmektedir (örneğin, *Epnors-Gefners/Letonya*,

¹⁵ Bk. bu Rehberin "Özel yüksek güvenlik ve emniyet tedbirleri"

2012, § 63 ve bu kapsamda anılan diğer kararlar) ve bu husustaki farklı kısıtlamalar, Sözleşme'nin 14. maddesi uyarınca ayrımcılık konusunu gündeme getirebilir.¹⁶

80. Dickson kararında, Mahkeme, bir çifte yapay dölllenme olanaklarına erişimin reddedilmesi meselesini ele almıştır: koca, hapis cezası çekiyordu ve karısı özgürdü. Mahkeme, yapay dölllenme olanaklarının verilmesinin herhangi bir güvenlik sorununu içereceğini veya Devlete önemli idari veya mali talepler getireceğini tespit etmemiştir. Ayrıca, Mahkeme, Avrupa ceza politikasındaki, özellikle uzun bir hapis cezasının sonuna doğru, hapis cezasının iyileştirici amacının artan göreceli önemine yönelik evrimin altını çizmiştir. Yapay dölllenme olanaklarının verilmesi istisnai durumlarda mümkün olsa da, resmi politika ile oluşturulan eşik başlangıçtan itibaren bunlara karşı oldukça yüksek olarak belirlenmiştir. Böylece eşik, çatışan bireysel ve kamu çıkarlarının dengelenmesine izin vermemiş ve Sözleşme'nin gerektirdiği şekilde, bir kısıtlamanın orantılılığının gerekli değerlendirmesini önlemiştir.

81. Mahkeme, ayrıca, Sözleşme'nin 8. maddesi uyarınca, bir mahpusun hasta bir akrabasını ziyaret etme veya akrabalarının cenaze törenine katılma iznine yönelik talebinin reddedilmesine ilişkin bazı davaları ele almıştır(*Płoski /Polonya*, 2002, §§ 26-39; *Schemkamper/Fransa*, 2005, §§ 19-36). Ancak Mahkeme, hasta bir akrabayı ziyaret etme izninin reddedilmesinin, 3.maddenin kapsamına girecek şekilde asgari ağırlık düzeyine ulaşmadığını tespit etmiştir(*Sannino/İtalya* (k.k.), 2005).

82. Bu bağlamda Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesinin, tutuklu bir kişi için, hasta bir akrabasını ziyaret etmek veya bir akrabanın cenazesine katılmak için koşulsuz bir hakkı güvence altına almadığına karar vermiştir. Her bir talebi esasına göre değerlendirmek yerel makamların sorumluluğundadır. Mahkeme'nin incelemesi, Sözleşmeciler Devletlere bırakılan takdir payını göz önünde bulundurarak, başvuranın Sözleşme hakları bağlamında ihtilaf konusu tedbirlerin dikkate alınmasıyla sınırlıdır. Mahkeme, aynı zamanda, bir tutuklunun, durumunun niteliği gereği, hak ve özgürlüklerinin çeşitli sınırlamalarına maruz kalması gerekse bile, bunun gibi her sınırlamanın yine de demokratik bir toplumda gerekli olduğu şekilde gerekçelendirilebilir olması gerektiğini vurgulamıştır. Böyle bir gerekliliğin gerçekten var olduğunu göstermek, yani acil bir toplumsal ihtiyacın varlığını göstermek Devletin görevidir(*Lind/Rusya*, 2007,§ 94). Nitekim Mahkeme, yerel makamların bir davanın her bireysel koşulunun ayrıntılı bir değerlendirmesini yapmaları gereğine özel bir vurgu yapmaktadır(*Vetsev /Bulgaristan*, 2019, § 25).

83.Schemkamper, *Sannino* ve *Płoski* davalarında, Mahkeme, hasta bir akrabayı ziyaret etme veya bir akrabanın cenaze törenine katılma izninin reddedilmesinin “demokratik bir toplumda gerekli” olup olmadığını belirlemek üzere bazı faktörleri dikkate almıştır: başvuran aleyhindeki ceza yargılamalarının aşaması, cezai suçun niteliği, başvuranın karakteri, akrabanın hastalığının ciddiyeti, akrabalık derecesi, refakatli izin olasılığı vb. Bu nedenle, hüküm giymemiş olan başvuranın şiddet içermeyen bir suçla suçlandığı ve birbiri ardına bir ay içinde ölen ebeveynlerinin cenazelerine katılmak için izin istediği, diğer taraftan, yetkililerin ret için zorlayıcı nedenler vermedikleri ve refakatli izin olasılığını dikkate almadıkları *Płoski* davasında 8. maddenin ihlal edildiği tespit edilmiştir. Buna karşılık, *Sannino* davasında, ret gerekçelendirilmiştir. Zira başvuran cinayetten hüküm giymişti ve zor kişiliğe sahipti. Başvuran, yakın bir akrabası olmayan ve sağlık durumu gerçekten riskli olmayan büyük babasını ziyaret etmek için izin istemişti. Daha yakın tarihli *Schemkamper* davasında, Mahkeme, ayrıca, başvuranın babası, başvuranı cezaevinde ziyaret edemeyecek kadar kötü olmadığı için reddi haklı bulmuştur.

¹⁶ Bk., bu Rehberin “Evlene hakkı” bölümü.

84. *Lind*(§§ 97-98) davasında, Mahkeme, yerel makamların, başvuranın seyahat edip ölüm döşeğindeki babasını ziyaret etme ve onun cenaze törenine katılma talebini reddederek takdir yetkilerini aştığına karar vermemiştir. Bununla birlikte, Mahkeme, başvuranın serbest bırakılma başvurusu reddedildikten sonra, ölmekte olan babasına veda etmek için alternatif bir fırsat sağlanması gerektiğine kanaat getirmiştir. Mahkeme, bir dakika sonra kesilen bir telefon görüşmesinin, başvuranın ölmekte olan babasına veda etmesi için anlamlı bir fırsat sağladığına kanaat getirmemiştir. Dolayısıyla, Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

85. Başvuranın annesinin cenaze törenine katılma talebinin vermiş olduğu kısa bir bildirim nedeniyle görünüşte reddedildiği *Razvozhayev/Rusya ve Ukrayna ve Udaltsov/Rusya**, 2019(§ 268) davasında, Mahkeme, başvuranın cenazeye katılımının planlanmasını karmaşık hale getiren zaman kısıtlamalarının bu talebi reddetmek için yeterli bir neden olmadığını vurgulamıştır. Mahkeme'nin kanaatine göre, cenaze törenlerinin çok kısa sürede düzenlenmesi normaldi ve genellikle bir aciliyet meselesi olarak görülüyordu. Bu durumda, başvuranın ertesi gün aynı şehirde düzenlenen cenaze törenine ulaşması fiziksel olarak mümkün olurdu. Böylece Mahkeme, başvuranın cenaze törenine katılmasına izin verilmemesinin Sözleşme'nin 8. maddesine aykırı olduğunu tespit etmiştir.

86. Buna karşılık, *Guimon/Fransa*, 2019 (§§ 37-52) davası, terör suçlarından hüküm giymiş bir mahpusun merhum babasını son yolculuğuna uğurlamak için refakatli olarak cezaevinden ayrılmasına izin verilmemesiyle ilgiliydi. Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesinde hiçbir ihlal tespit etmemiştir. Mahkeme aşağıdaki hususları dikkate almıştır: başvuranın suç profili - terör eylemleri nedeniyle bir kısım hapis cezası infaz ediliyordu ve ETA üyeliğini ileri sürmeye devam etmekteydi; refakatin yaklaşık 650 km'lik bir mesafe için organize edilmesi gerekecekti ve refakat düzenlemelerinin özellikle sağlam olması gerekiyordu; refakatli olarak ayrılmak için nihai izin verildikten sonra, talebin incelenmesi için mevcut olan süre, terör suçundan hüküm giymiş bir mahpusun nakil ve gözetimi konusunda özel olarak eğitilmiş görevlilerden oluşan bir refakat ayarlamak ve tesislerin önceden teftişini organize etmek için yetersizdi; başvuran, aile üyeleri ve arkadaşları tarafından düzenli olarak ziyaret ediliyordu; ve adli makamlar, söz konusu çıkarlar, yani bir yandan başvuranın aile hayatına saygı gösterilmesi hakkı ve öte yandan, kamu güvenliği ile düzensizliğin ve suçun önlenmesi arasında dengeleme uygulaması yürütmüşlerdir.

87. Psikiyatri kurumundaki bir tutuklunun bir akrabasının cenaze törenine katılmak üzere geçici olarak serbest bırakılması talebine ilişkin *Solcan/Romanya*, 2019(§ 29) davasında, Mahkeme, ruhsal bozukluğu bulunan ve psikiyatri kurumlarına yerleştirilen cezai fiillerin faillerinin, tutukluluklarının niteliği ve amacı açısından diğer tutuklulardan temelde farklı bir durumda olduğunu vurgulamıştır. Sonuç olarak, bir psikiyatri kurumundaki tutuklu tarafından geçici olarak serbest bırakılma talebinde bulunulduğunda, yetkililer tarafından değerlendirilmesi gereken farklı riskler bulunmaktadır. Dava konusu olaylar ile ilgili olarak, Mahkeme, özellikle, yerel mahkemeler tarafından başvuranın annesinin cenaze törenine katılması için mazeret izninin veya başka bir çözümün koşulsuz olarak sağlanmamasının, Devletin her bireysel talebi esas yönünden değerlendirme ve bireyin akrabasının cenaze törenine katılma hakkına getirilen kısıtlamanın Sözleşme'nin 8 § 2 maddesi anlamında "demokratik bir toplumda gerekli" olduğunu gösterme göreviyle bağdaşmadığını tespit etmiştir.

B. Evlenme hakkı

88. Mahkeme, Sözleşme'nin 12. maddesi kapsamında güvence altına alındığı üzere, mahpusların evlenme hakkına sahip olduğuna karar vermiştir.

Mahkeme, kişisel özgürlüğün, evlenme hakkının kullanılması için gerekli bir ön koşul olmadığını vurgulamıştır. Hapis cezası, bir kişiyi özgürlüğünden ve ayrıca - kaçınılmaz olarak veya dolaylı olarak bazı sivil haklardan ve ayrıcalıklardan mahrum eder. Ancak bu, tutukluların evlenme haklarını kullanamayacağı veya sadece çok istisnai olarak kullanabileceği anlamına gelmez. Mahkeme, defalarca, bir mahpusun özgürlükten yoksunluk hissine aykırı olmayan temel insan haklarından ve özgürlüklerinden yararlanmaya devam ettiğine ve her ek sınırlamanın yetkililer tarafından gerekçelendirilmesi gerektiğine karar vermiştir. Bu tür bir gerekçelendirme, kaçınılmaz olarak mahkumiyet koşullarından kaynaklanan özellikle suçun önlenmesi ve düzenin sağlanması gibi güvenlik kaygıları kapsamında bulunabilmekle birlikte, tutuklular sadece statülerinden dolayı 12. madde tarafından güvence altına alınan haklarını kaybetmezler. Hoşgörü ve açık fikirliğin demokratik toplumun kabul gören nitelikleri olduğu Sözleşme sistemi kapsamında, mahpusların kendi seçtikleri kişiyle evlilik ilişkisi kurma hakları da dahil olmak üzere haklarına, yetkililerin kanaatine göre yalnızca kamuoyunda neyin kabul edilebilir veya neyin rahatsız edici olabileceğine ilişkin argümanlara dayanan herhangi bir otomatik müdahaleye yer yoktur (*Frasik /Polonya*, 2010, §§ 91-93); bk., ayrıca, bir mahpusun boşanmasının tesciline ilişkin *Chernetskiy/Ukrayna*, 2016, § 29).

89. Bu bağlamda, Mahkeme, ayrıca, ister serbest iken ister tutukluluk sırasında olsun, eş seçimi ve onunla evlenme kararının, kesinlikle özel ve kişisel bir mesele olduğunu ve böyle bir seçim veya karar için evrensel veya yaygın olarak kabul edilen bir model bulunmadığını vurgulamıştır. 12. madde uyarınca, yetkililerin rolü, evlenme hakkının, bizzat Sözleşme ile uyumlu olmaları gereken “ulusal yasalara uygun olarak” kullanılmasını sağlamaktır; ancak yetkililerin tutukluların kendi seçtikleri bir kişiyle evlilik ilişkisi kurma kararına, özellikle ilişkinin kendileri için kabul edilemez olduğu ya da kamuoyunu rahatsız edebileceği gerekçesiyle müdahale etmelerine izin verilmez. Bununla beraber, cezaevlerinin evlilik için tasarlanmadığı ya da bunun için özgür ve normal bir şekilde tercih edilmediği gayet açıktır. Bir tutuklunun evlenmek istediği bir durumda çözülmesi gereken şey, onun cezaevinde evlenmesinin makul olup olmadığı değil, yetkililer tarafından belirlenen belirli koşullara tabi olabilecek ve genellikle tabi olacak olan zamanlamanın pratik yönleri ve gerekli düzenlemelerin yapılmasıdır. Aksi takdirde, yetkililer, cezaevi güvenliğine yönelik tehlike veya suçun ve düzensizliğin önlenmesi gibi koşullardan kaynaklanan önemli hususlar olmadıkça evlenme hakkını kısıtlayamayabilirler (*Frasik /Polonya*, 2010, § 95).

C. Farklı iletişim araçlarının korunması

90. Kural olarak, mahpusların dış dünya ile yazışmaları, özellikle yasal bir temsilci ile iletişimleri, Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında korunmaktadır.¹⁷ Mahkeme, içtihadında, mahpusların yazışmalarını denetleyen herhangi bir tedbirin uygulanmasında keyfilikten korunma gerekliliğine vurgu yapmıştır. Mahkeme, özellikle, mahpusların yazışmalarını denetleyen tedbirlerin süresini, bu tedbirleri haklı gösterebilecek nedenleri ve bu konuda yetkililere verilen herhangi bir takdir yetkisinin kapsamını ve uygulama şeklini düzenleme gereğini vurgulamıştır (*Enea /İtalya* [BD], 2009, § 143). Bununla beraber, mahpusların yazışmalarına müdahalede bulunan tedbirlerin alındığı durumlarda, başvuranın ve/veya danışmanlarının, kanunun kendisine doğru bir şekilde uygulandığına ve davasında alınan kararların mantık dışı veya keyfi olmadığına kanaat getirebilecekleri derecede müdahalenin gerekçelerinin verilmesi esastır (*Onoufriou/Kıbrıs*, 2010, § 113).

91. Dolayısıyla, örneğin, *Petrov /Bulgaristan*, 2008 (§§ 39-45) davasında, Mahkeme, mahpusların yazıştıkları farklı kişi kategorileri arasında hiçbir ayırım yapmadan ve denetimin uygulanmasını düzenleyen süre sınırlarına ilişkin net kurallar bulunmaksızın, mahpusların tüm yazışmalarının denetlenmesi tedbirleri bakımından 8. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir. Ayrıca, bu davada, yetkililer, belirli bir durumda denetleme tedbirinin uygulanması için herhangi bir neden vermek zorunda değildi. Mahkeme, bu gibi durumlarda, bu alanda belirli bir takdir payına izin verse bile, başvuranın dış dünyaya gönderilen ve dış dünyadan gelen yazışmalarının tamamının denetlenmesinin, acil bir toplumsal ihtiyaca karşılık geldiğinin veya izlenen meşru

¹⁷ Bk. bu Rehberin “Avukat yardımına erişim” bölümü. Ayrıca bk. Sözleşme'nin 34. maddesi uyarınca ‘mahpusların iletişimi’ hususunda bu Rehberin “Mahkeme ile iletişim” bölümü.

92. Telefon görüşmeleri konusunda, 8.madde, özellikle yazılı yazışmalar için yeterli olanaklar varsa, kendi başına böyle bir hakkı güvence altına almaz. Bununla birlikte, telefon tesisleri kullanılabilir duruma getirilirse, yine, olağan ve makul mahkumiyet gereklilikleri göz önünde bulundurularak, ayrıca kısıtlamalara tabi olabilirler(*A.B./Hollanda*, 2002, §§ 92-93; *Davison/Birleşik Krallık* (k.k.), 2010; *Nusret Kaya ve Diğerleri/Türkiye*, 2014, § 36).- Ancak, bu tür kısıtlamalar 8. maddenin ikinci fıkrasının gerekliliklerini karşılamalıdır. Bu bağlamda, bir mahpusun yazışmalarındaki kısıtlamalara ilişkin yukarıda belirtilen hususlar, müdahalenin “demokratik bir toplumda gerekli” olup olmadığının değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken faktörlerdir (Lebois/Bulgaristan, § 62).

93.Örneğin,*Nusret Kaya ve Diğerleri/Türkiye*, 2014, davasında, Mahkeme, cezaevi yetkililerinin mahpusların Kürtçe telefon görüşmelerini ilgili veya yeterli gerekçeler sağlamaksızın kısıtlama uygulaması nedeniyle Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Lebois/Bulgaristan, davasında Mahkeme, yargılama öncesi tutukluluk sırasında telefon kullanımına getirilen kısıtlamaların, başvuran tarafından yeterince erişilebilir olmayan iç talimatlara dayandığı gerekçesiyle 8.maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Buna karşılık, *Davison /Birleşik Krallık* (k.k.), 2010, davasında Mahkeme, bir mahpusun, cezaevi telefonundan telefon görüşmesi yapma ücretinin, görüşmenin belirli bir süreden daha uzun sürmesi halinde kamuya açık ankesörlü telefonda yapılan bir aramanın ücretinden daha yüksek olduğu şikâyetini açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Mahkeme, başvurana sunulan sınırlı mali imkanları ve yazılı yazışmayla ilgili dezavantajları kabul etmekle birlikte, başvuranın tercih ettiği kadar özgür veya ekonomik olmasa da ailesi ile düzenli telefon görüşmesi yapabildiğini gözlemlemiştir. Ayrıca, Devlet makamlarının daha kısa süreli aramaların maliyetini finanse etmek için cezaevinden yapılan daha uzun süreli telefon aramaları için daha yüksek bir faiz oranı uygulama politikasının, başvuranın 8. madde kapsamındaki haklarına müdahaleye neden olduğu söylenebilse bile, Mahkeme, bu politikanın “meşru bir amaç” izlediğini ve “demokratik bir toplumda gerekli” olduğu kanaatindeydi.

94. Mahkeme, mahpusların internete erişimlerini Sözleşme'nin 10. maddesi kapsamında incelemiştir¹⁸.

95. *Kalda/Estonya*, 2016 (§ 43) davasında başvuran, bir mahpus olarak, belirli internet sitelerinde yayınlanan bilgilere - özellikle de internet üzerinden -erişim verilmesi isteği ile ilgili olarak şikâyette bulunmuştur. Mahkeme, bu şikâyeti incelerken, erişilebilirliği ve çok miktarda bilgiyi depolama ve iletme kapasitesi dikkate alındığında, internetin halkın haberlere erişimini artırmada ve bilginin genel olarak yayılmasını kolaylaştırmada önemli bir rol oynadığı gerçeğine vurgu yapmıştır. Bununla birlikte, mahkumiyet, kaçınılmaz olarak, mahpusların bilgi alma yetenekleri de dahil olmak üzere dış dünyayla iletişimlerine getirilen bir dizi kısıtlama içermektedir. Mahkeme, bu nedenle, 10. maddenin, mahpuslar için, internete veya belirli internet sitelerine erişim sağlama konusunda genel bir yükümlülük getirdiği şeklinde yorumlanamayacağına kanaat getirmiştir. Ancak Mahkeme, bu davada olduğu gibi, yasal bilgi içeren belirli sitelere ulusal hukuk uyarınca erişim verilirse, yasal bilgi de içeren diğer sitelere erişime getirilen kısıtlamanın bilgi alma hakkına müdahale teşkil ettiğini tespit etmiştir(a.g.e., §§ 44-45).

96. Dava konusu olaylar ile ilgili olarak Mahkeme, başvuranın erişim talep ettiği web sitelerinin, ağırlıklı olarak, yasal bilgiler ve mahpusların hakları da dahil olmak üzere temel haklarla ilgili bilgiler içerdiğini tespit etmiştir. Bu tür bilgilerin erişilebilirliği, halkın farkındalığını ve insan haklarına saygıyı arttırmıştır. Yerel mahkemeler bu tür bilgileri kullanmıştır ve bu nedenle, başvuranın da yargılamalar sırasında haklarının korunması için bu bilgilere erişmesi gerekiyordu. Bununla beraber, Mahkeme, bazı Avrupa Konseyi belgelerinde ve diğer uluslararası belgelerde, internet erişiminin giderek artan bir şekilde bir hak olarak anlaşıldığını ve internete evrensel erişim sağlamak ve “ dijital bölünme”nin üstesinden gelmek için etkili politikalar geliştirme çağrılarında bulunulduğunu kaydetmiştir. Mahkeme, ayrıca, artan sayıda hizmet ve bilginin yalnızca internette bulunduğunu kaydetmiştir.

18. Ayrıca bk., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesine ilişkin Rehber

Son olarak, Mahkeme, mahpusların internete erişmelerine izin vermek için gerekli teknik ekipman ve tesislerin halihazırda mevcut olduğuna vurgu yapmıştır (a.g.e., §§ 48-54).

97. Benzer bir şekilde, bir başvuranın Eğitim ve Bilim Bakanlığı web sitesine sınırlı erişimi bulunduğu ve bunun eğitimle ilgili bilgi almasını önlediği şikâyetinde bulunduğu *Jankovskis /Litvanya*, 2017 (§§ 59-64) davasında, Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, *Kalda* davasında açıklanan ilkelere atıfta bulunmuş ve özellikle, başvuranın elde etmeye çalıştığı ve başvuranın sosyal re-entegrasyonu için de ilgili olan bilginin niteliğine vurgu yapmıştır.

IV. Cezaevinde sağlık hizmeti

Sözleşme'nin 2. maddesi

"1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. ..."

Sözleşme'nin 3. maddesi

"Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz."

Sözleşme'nin 8. maddesi

"1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörölmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir."

A. Genel ilkeler

98. Mahkeme'nin içtihadında, mahpusların tıbbi tedavisi ile ilgili konular, esas olarak, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında ortaya çıkmaktadır. Bir mahpusun şüpheli ölümü durumlarında, Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamında da bir sorun ortaya çıkabilir.¹⁹ Sözleşme'nin 8. maddesi uyarınca da sorunlar ortaya çıkabilir.²⁰

99. Sözleşme'nin 2. maddesi uyarınca Mahkeme, bu hükmün Devletleri, sadece yaşama kasıtlı ve hukuka aykırı bir şekilde son vermekten kaçınmakla yükümlü tutmakla kalmayıp, aynı zamanda Devletlere yargı alanına giren kişilerin yaşamlarını korumak için uygun tedbirleri almaları yönünde pozitif bir yükümlülük getirdiğini vurgulamıştır. Mahpuslar bağlamında, Mahkeme, daha önce, gözaltındaki kişilerin savunmasız bir konumda olduğunu ve yetkililerin onları korumakla yükümlü olduğunu vurgulamıştır (*Mustafaye/Azərbaycan*, 2017, § 53). Gözaltındaki kişilerin hayatlarını koruma yükümlülüğü, yetkililerin onlara hayatlarını korumak için gerekli tıbbi bakımı sağlama yükümlülüğü anlamına gelir (*Jasinskis/Letonya*, 2010, § 60).

100. Genel bir kural olarak, bir bireyin gözaltındayken şüpheli koşullarda öldüğü gerçeği, Devletin o kişinin yaşam hakkını koruma yükümlülüğüne uyup uymadığı konusunda bir sorun gündeme getirmelidir (*Karsakova /Rusya*, 2014, § 48). Gözaltında maruz kalınan herhangi bir yaralanmanın açıklamasını yapmak Devletin görevidir; bu, bir kişi öldüğünde özellikle katı bir yükümlülüktür (*Mustafayev/Azərbaycan*, 2017, § 54).

19. Ayrıca bk., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 2. maddesine* ilişkin Rehber

20. Ayrıca bk., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesine* ilişkin Rehber

101. Bununla beraber, 3. madde, Devlete, özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin fiziksel refahını, diğer şeylerin yanı sıra, gerekli tıbbi bakımı sağlayarak koruma yükümlülüğü getirmektedir(*Kudła/Polonya* [BD], 2000, § 94; *Paladi /Moldova* [BD], 2009, § 71; *Blokhin /Rusya* [BD], 2016, § 136). Dolayısıyla, Mahkeme, birçok durumda, uygun tıbbi bakım eksikliğinin 3. maddeye aykırı muamele anlamına gelebileceğine karar vermiştir(*a.g.e.*; *Wenerski /Polonya*, 2009, §§ 56-65). Bununla birlikte, tıbbi bakımın mevcut olmadığı, ertelendiği veya başka şekilde yetersiz olduğu yönündeki dayanaksız bir iddia, normalde, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında bir meseleyi ortaya çıkarmada yetersizdir. İnandırıcı bir şikâyet, normalde, diğer şeylerin yanı sıra, söz konusu tıbbi duruma; aranan, sağlanan veya reddedilen tıbbi tedaviye; ve başvuranın tıbbi bakımındaki ciddi başarısızlıkları açıklayabilecek olan bilirkişi raporu gibi bazı delillere yeterince atıfta bulunmalıdır. (Krivolapov/Ukrayna, 2018, § 76, ve bu kapsamda anılan diğer kararlar).

102. Tıbbi yardımın “yeterliliği” belirlenmesi en zor unsur olmaya devam etmektedir. Bir tutuklunun bir doktor tarafından muayene edilmesi ve ona belirli bir tedavi yöntemi tavsiye edilmesi, otomatik olarak tıbbi yardımın yeterli olduğu sonucuna yol açamaz(*Hummatov/Azerbaycan*, 2007, § 116). Yetkililer, ayrıca, bir tutuklunun tutukluluğu sırasında sağlık durumu ve tedavisi hakkında kapsamlı bir kayıt tutulmasını(*Khudobin/Rusya*, 2006, § 83), teşhis ve bakımın hızlı ve doğru olmasını (*Melnik/Ukrayna*, 2006, §§ 104-106) ve tıbbi bir durumun niteliği gereği denetimin düzenli ve sistematik olmasını ve tutukluların sağlık sorunlarının semptomatik olarak ele alınmasından ziyade yeterince tedavi edilmesini veya şiddetlenmesini önlemeyi amaçlayan kapsamlı bir iyileştirici strateji içermesini (Amirov /Rusya, 2014, § 93) sağlamalıdır.

103. Yetkililer, ayrıca, öngörülen tedavinin gerçekten takip edilmesi için gerekli koşulların yaratıldığını göstermelidir (*Holomiov/Moldova*, 2006, § 117). Cezaevi yetkilileri, mahpusa teşhisi konulan hastalığa/hastalıklara karşılık gelen tedaviyi sunmalıdır. Bir mahpusun sağlığını yeterli düzeyde sağlamak için gerekli tedaviye ilişkin tıbbi görüşlerin farklı olması durumunda, cezaevi yetkilileri ve yerel mahkemelerin, 3. madde kapsamındaki pozitif yükümlülüklerine uymak için, bir tıbbi uzmandan ek tavsiye almaları gerekebilir. Yetkililerin ciddi bir sağlık durumundan muzdarip olan bir mahpusa talebi üzerine verilecek bağımsız bir tıbbi yardıma izin vermemesi, Mahkeme'nin Devletin 3. maddeye uygunluğuna ilişkin değerlendirmesinde dikkate aldığı bir unsurdur(*Wenner /Almanya*, 2016, § 57).

104. Bununla beraber, cezaevi tesislerinde sağlanan tıbbi tedavi uygun olmalı, yani Devlet yetkililerinin kendilerini bir bütün olarak halka sağlamaya taahhüt ettikleriyle kıyaslanabilir düzeyde olmalıdır. Bu durum, her tutukluya cezaevi tesisleri dışındaki en iyi sağlık kuruluşlarında bulunanla aynı düzeyde tıbbi tedavinin sağlanması gerektiği anlamına gelmemektedir (*Blokhin/Rusya* [BD], 2016, § 137; *Cara-Damiani /İtalya*, 2012, § 66).

105. Genel olarak, Mahkeme'nin açıkladığı gibi, gerekli sağlık hizmetleri standardını tanımlamada ve buna vaka bazında karar vermede yeterli esnekliği saklı tutmaktadır. Bu standart, bir tutuklunun “insanlık onuru ile uyumlu” olmalı, ancak “hapis cezasının uygulanmasına ilişkin talepleri” de dikkate almalıdır(*Blokhin/Rusya* [BD], 2016, § 137; *Aleksanyan /Rusya*, 2008, § 140; *Patranin/Rusya* 2015, § 69).

106. Mahkeme, cezaevindeki sağlık hizmetleri bağlamında, mahpusların tıbbi verilerinin korunmasına da özel önem vermektedir. Nitekim kişisel verilerin ve özellikle tıbbi verilerin korunması, Sözleşme'nin 8. maddesiyle güvence altına alındığı üzere bir kişinin özel hayatına ve aile hayatına saygı hakkını kullanması açısından asli öneme sahiptir. Sağlık verilerinin gizliliğine saygı, bütün Sözleşmeciler Tarafının hukuk sistemlerinde çok önemli bir ilkedir. Bu, sadece bir hastanın mahremiyetine saygı gösterilmesi bakımından değil, aynı zamanda o hastanın tıp mesleğine ve genel olarak sağlık hizmetlerine olan güveninin korunması bakımından da oldukça önemlidir. Bu tür bir koruma olmadan, tıbbi yardıma ihtiyaç duyan kişiler uygun tedaviyi almaları için gerekebilecek kişisel ve mahrem nitelikteki bilgileri açıklamaktan ve hatta bu tür bir yardıma başvurmaktan vazgeçebilirler ve böylelikle kendi sağlıklarını tehlikeye atabilirler (*Szuluk /Birleşik Krallık*, 2009, § 47).

Dolayısıyla, bir mahpusun tıbbi yazışmalarının denetlenmesi, Sözleşme'nin 8. maddesi uyarınca bir

sorun gündeme getirebilir (a.g.e., §§ 49-55).

B. Fiziksel hastalıklar, engellilik ve yaşlılık

107. Hasta olan bir kişinin tutuklanmasının, Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca sorunlar gündeme getirebileceği göz ardı edilemez. Sağlık, yaş ve ağır fiziksel sakatlık, bu madde kapsamında dikkate alınacak faktörler arasındadır(*Mouisel /Fransa*, 2002, § 38).

108. Sözleşme'nin 3. maddesi, özellikle tedavisi zor bir hastalıktan muzdarip olsa bile, bir tutukluyu sağlık nedeniyle serbest bırakma veya onu bir devlet hastanesine nakletme yönünde genel bir yükümlülük getirdiği şeklinde yorumlanamaz. Bununla birlikte, bu hüküm, Devletin mahpusların insan onuruna uygun koşullarda tutulmasını, tedbirin uygulanma şekli ve yönteminin onları tutukluluğa bağlı kaçınılmaz acı eşliğini aşan yoğunlukta bir sıkıntıya veya zorluğa maruz bırakmamasını ve hapis cezasının uygulanmasına ilişkin talepler bakımından sağlıklarının ve refahlarının, örneğin gerekli tıbbi yardım verilerek uygun bir şekilde güvence altına alınmasını sağlamasını gerektirmektedir (*Grimailovs/Letonya*, 2013, § 150; *Yunusova ve Yunusov/Azerbaycan* , 2016, § 138). Bu nedenle, özellikle ciddi durumlarda, ceza adaletinin düzgün bir şekilde tecelli ettirilmesinin, insani önlemler şeklinde çözüm yollarına başvurulmasını gerektirdiği durumlar ortaya çıkabilir (*Enea/İtalya* [BD], 2009, § 58).

109. Bu nedenle, örneğin, *Serifis /Yunanistan*, 2006 (§§ 34-36) davasında Mahkeme, başvuranın maruz kaldığı hastalığın ciddiyetine rağmen (felç ve multipl skleroz), yetkililerin, başvurana tutukluluğu sırasında gerçek ihtiyaçlarına karşılık gelecek tıbbi yardımı sağlamayı ertelediğine ve bu durumun Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olarak tutukluluğa bağlı kaçınılmaz acı eşliğini aşan yoğunlukta sıkıntı veya zorluğa maruz bıraktığına karar vermiştir. Benzer şekilde, *Holomiov / Moldova*, 2006 (§§ 117-122) davasında Mahkeme, değerlendirmesindeki temel meselenin genel olarak tıbbi bakım eksikliği değil, daha ziyade başvuranın özel durumu için yeterli tıbbi bakım eksikliği olduğunu vurgulamıştır. Söz konusu davada Mahkeme, özellikle, sağlığı için ciddi riskler doğuran ciddi böbrek hastalıklarından muzdarip olmakla birlikte, başvuranın uygun tıbbi bakım olmaksızın neredeyse dört yıl boyunca tutuklu kaldığını gözlemlemiştir. Dolayısıyla, Mahkeme, başvuranın acısının, Sözleşme'nin 3. maddesi anlamında insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele teşkil ettiğine karar vermiştir.Çeşitli kalp rahatsızlıkları ile ilgili bir kısım davaya ilişkin olarak benzer sonuca varılmıştır (bk.,örneğin,*Ashot Harutyunyan/Ermenistan*, 2010, §§ 105-116; *Kolesnikovich /Rusya*, 2016, §§ 72-81).

110. *V.D. /Romanya*, 2010 (§§ 94-100) davasında Mahkeme, ödeme imkanı bulunmadığı için diş protezi alamayan ciddi diş problemleri olan (neredeyse hiç dişi olmayan) bir mahpusun şikâyetini ele almıştır. Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, özellikle, başvurana protez takılması gerektiğini belirten tıbbi tanıların yetkililerin elinde bulunduğunu, ancak hiçbirinin sağlanmadığını gözlemlemiştir. Bir mahpus olarak, başvuran ancak tam bedelini kendisi ödeyerek bunları elde edebilirdi. Yetkililer tarafından bilinen ve kabul edilen bir gerçek olan sigorta planı maliyeti karşılamadığı ve başvuran gerekli finansal kaynaklardan yoksun olduğu için protezleri alamamıştı. Bu gerçekler, Mahkeme'nin, mahpusların ödemeleri gereken protezlerin maliyetinin oranını belirleyen sosyal kapsama ilişkin kuralların idari engellerle etkisiz hale getirildiği sonucuna varması için yeterliydi. Devlet tarafından tam maliyetin karşılanmasının mümkün hale gelmesinden sonra, başvurana neden protez dişler verilmediğine ilişkin tatmin edici bir açıklama da bulunmamaktaydı.

111. Mahkeme, ayrıca, görme sorunları ve bir mahpusun gözlüklerine el konulması gibi çeşitli diğer teşhisler ve/veya ilgili tıbbi yardımlara erişim eksikliği ile ilgili tıbbi tedavinin sağlanmasındaki eksiklikler ile ilgili olarak Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir (*Slyusarev /Rusya*, 2010, §§ 34-44; bk., ayrıca, *Xiros/Yunanistan*, 2010, §§ 84-90) veya ortopedik ayakkabı eksikliği (*Vladimir Vasilyev/Rusya* , 2012, §§ 67-68).

Bu bağlamda, bir teşhis konulmasında veya tıbbi tedavi sağlanmasında yaşanan gecikmelerin,

Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlaline yol açabileceği de kaydedilmelidir (diyabetik göz ameliyatı sağlanmasındaki gecikmeler ile ilgili *Nogin/Rusya*, 2015, § 97; teşhis konulmasındaki gecikmeler ile ilgili *Kondrulin/Rusya*, 2016, § 59).

112. Bazı durumlarda, bir mahpusu tedavi etmek için gereken uzmanların ve ekipmanın cezaevinde bulunmaması halinde tedavi için sivil bir hastaneye nakledilmesinin gerekçesiz olarak reddedilmesi, 3. maddenin ihlali anlamına gelebilir(*Mozer /Moldova Cumhuriyeti ve Rusya* [BD], 2016, § 183). Ayrıca, cezaevine kabul edildiği sırada zaten kısa dönem prognozlu ölümcül bir hastalıktan muzdarip olan bir mahpusla ilgili olan *Dorneanu /Romanya* 2017 (§§ 93-100) davasında Mahkeme, başvuranın hastalığı ilerlediği için buna cezaevi ortamında katlanmasının imkansız hale geldiğini kaydetmiştir. Bu nedenle Mahkeme, insani kaygılar temelinde bu konuda özel önlemler almanın ulusal makamların sorumluluğunda olduğunu değerlendirmiştir. Ancak, yerel makamlar, başvuranın tutukluluğunun devamının uygunluğunu ve gerekliliğini uygun bir şekilde değerlendiremediği için Mahkeme, 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir (bk., ayrıca, *Gülay Çetin/Türkiye*, 2013, §§ 114-125).

113. Mahkeme'nin tutukluluk sırasında sağlık hizmetlerinin düzgün bir şekilde kaydının tutulmasına önem verdiği de kaydedilmelidir. Başvuranın tutukluluğu sırasında bazı kronik ve ağır hastalıklara yakalandığından şikâyet ettiği *Iacov Stanciu/Romanya*, 2012 (§§ 180-186) davasında Mahkeme, başvuranın maruz kaldığı cezaevi koşullarının, Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı şekilde insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele anlamına geldiğine karar vermiştir. Mahkeme, özellikle, başvuranın tutukluluğu sırasında yeterli tıbbi bakım aldığı kanısında değildi. Sağlık durumu veya öngörülen ve takip edilen tedavi hakkında kapsamlı bir kayıt tutulmamıştır. Bu nedenle, sağlık durumunun düzenli ve sistematik bir şekilde denetlenmesi mümkün olmamıştır. Hastalıklarını iyileştirmek veya şiddetlenmelerini önlemek için kapsamlı bir terapötik strateji oluşturulmamıştır. Sonuç olarak, başvuranın sağlığı yıllar içinde ciddi şekilde bozulmuştur.

114. Engellilere muameleye ilişkin olarak, Mahkeme, yetkililer engelli bir kişinin tutuklanmasına ve tutukluluk halinin devamına karar verdiğinde, o kişinin engelliliğinden kaynaklanan özel ihtiyaçlara karşılık gelen koşulların güvence altına alınmasına özel dikkat göstermeleri gerektiğini değerlendirmiştir(*Z.H./Macaristan*, 2012, § 29; *Grimailovs /Letonya*, 2013, § 151,ve bu kapsamda anılan diğer kararlar).

115. Dolayısıyla, örneğin, *Price/Birleşik Krallık*, 2001 (§§ 25-30) davasında Mahkeme, ağır engelli bir kişiyi tehlikeli derecede üşüdüğü, yatağının çok sert veya ulaşılmaz olması sebebiyle yaralanma riski altında olduğu ve büyük zorluk çekmeden tuvalete gidemediği veya temizliğini sağlayamadığı koşullarda tutuklamanın Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı aşağılayıcı muamele teşkil ettiğine karar vermiştir. Benzer bir şekilde, *D.G./Polonya*, 2013 (§ 177) davasında, Mahkeme, tekerlekli sandalyeye mahpus, belden aşağısı felçli ve diğer sağlık sorunlarından muzdarip bir kişiyi, sınırsız ve sürekli olarak inkontinans(idrar kaçırma) pedlerinin ve sondalarının ve duşa sınırsız erişiminin sağlanmadığı, gerekli yardım için diğer hücre arkadaşlarının yardımına bırakıldığı ve büyük zorluk çekmeden temiz kalamadığı koşullarda tutuklamanın 3.maddenin ihlali anlamına geldiğine karar vermiştir.

116. Buna karşılık, her iki ön kolu kesilen engelli bir mahpus ile ilgili olan *Zarzycki/Polonya*, 2013(§ 125) davasında, Mahkeme, özellikle, cezaevi idaresinin başvuran karşısındaki proaktif tutumunu kaydetmiştir (temel mekanik protezler kendisine ücretsiz olarak sağlanmıştı ve biyomekanik protezlerin ücretinin ufak bir kısmının iadesi de sağlanmıştı). Mahkeme, bu nedenle, yetkililerin başvurana özel ihtiyaçlarının gerektirdiği düzenli ve yeterli yardımı sağladığını değerlendirmiştir.Bu nedenle, Mahkeme, ön kolları kesilmiş bir mahpusun tutukluğun zorluklarına karşı daha savunmasız olmasına karşın, somut davada başvurana yönelik muamelenin Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı aşağılayıcı muamele teşkil edecek olan ağırlık eşliğine ulaşmadığına karar vermiştir.

117. Ayrıca Mahkeme, engelli bir kişiyi hareket edemediği ve özellikle hücrelerini bağımsız bir şekilde terk edemediği bir cezaevinde tutmanın, aşağılayıcı muamele anlamına geldiğine karar vermiştir(*Vincent /Fransa*, 2006, § 103; bk., ayrıca, *Grimailovs/Letonya*, 2013, §§ 157-162). *Arutyunyan /Rusya* 2012 (§ 77) davasında 3. maddenin ihlal edildiğine karar verirken, Mahkeme, özellikle, engelli olan ve hareket etmek için tekerlekli sandalyeye bağımlı olan başvuranın, yaklaşık on beş ay boyunca, sağlığı için hayati önem taşıyan uzun, karmaşık ve yorucu tıbbi prosedürlere gidip gelirken, haftada en az dört kez dört kat merdiven inip çıkmaya zorlandığını ve bu durumun şüphesiz onun gereksiz acı

çekmesine neden olduğunu ve onu sağlığına karşı makul olmayan bir riske maruz bıraktığını gözlemlemiştir.

118. Mahkeme, ayrıca, ciddi bir fiziksel engeli olan bir kişinin tuvaleti kullanma, banyo yapma ve giyinme veya soyunma konusunda yardım için hücre arkadaşlarına güvenmesini sağlamanın, tutukluluk koşullarının aşağılayıcı muamele anlamına geldiği tespitine katkıda bulunduğuna karar vermiştir (*Engel/Macaristan*, 2010, §§ 27 ve 30; bk., ayrıca, *Helhal /Fransa*, 2015, § 62; *Topekhin /Rusya*, 2016, § 86). Bununla beraber, *Hüseyin Yıldırım /Türkiye*, 2007 (§ 84) davasında Mahkeme, engelli bir mahpusun naklinin, ona yönelik sorumluluğun engelli bir kişiyi hareket ettirmede bulunan tıbbi riskleri kesinlikle öngörecektir niteliğe sahip olmayan jandarmalara bırakılması sebebiyle aşağılayıcı muamele anlamına geldiğine karar vermiştir.

119. Son olarak, yaşlı mahpusların, özellikle sağlık sorunları olanların uzun süre tutuklu kalması ile ilgili olarak Sözleşme kapsamında bir sorunun ortaya çıkabileceği kaydedilmelidir. Bu bağlamda Mahkeme, ilerlemiş yaşın Avrupa Konseyi Üye Devletlerinin hiçbirinde yargılama öncesi tutukluluk ya da hapis cezası için bir engel olmadığını kaydetmiştir. Bununla birlikte, sağlık gibi diğer faktörlerle birlikte yaş, ya cezaya hükmedildiğinde ya da cezanın infazına devam edilirken (örneğin, bir ceza ertelendiğinde veya ev hapsine çevrildiğinde) dikkate alınabilir. Her davanın kendine özgü koşulları dikkate alınmalıdır (*Papon /Fransa (no. 1)* (k.k.), 2001).

120. Doksan yaşındaki bir mahpus ile ilgili Papon, davasında Mahkeme, başvuranın kalp sorunları bulunmasına rağmen, genel durumunun bir bilirkişi raporu tarafından "iyi" olarak tanımlandığını kaydetmiştir. Bu koşullarda, başvuranın genel sağlık durumu ve genel olarak yeterli olan tutukluluk koşulları, ona yönelik muamelenin Sözleşme'nin 3. maddesinin kapsamına getirecek ağırlık seviyesine ulaşmadığı anlamına gelmiştir.

121. Buna karşılık, *Farbtuhs /Letonya*, 2004 (§§ 56-61) davasında Mahkeme, başvuran cezaevine gönderildiğinde seksen dört yaşında olduğunu, belden aşağısının felçli olduğunu ve günlük işlerinin çoğunu tek başına yapamayacak derecede engelli olduğunu kaydetmiştir. Mahkeme, ulusal makamlar böyle bir kişiyi hapsedmeye karar verdiklerinde, tutukluluk koşullarının mahpusun sakatlığından kaynaklanan özel ihtiyaçlarla tutarlı olmasını sağlamak için özellikle dikkatli olmaları gerektiğine kanaat getirmiştir. Davanın koşulları göz önünde bulundurulduğunda, Mahkeme, başvuranın yaşı, sakatlığı ve durumu dikkate alındığında tutukluluğunun devamının uygun olmadığına karar vermiştir. Ayrıca, cezaevi yöneticisi başvuranın tahliyesi için tıbbi delillerle desteklenen resmi bir başvuru yapmış olmasına rağmen, yerel makamlar başvuranın bir yılı aşkın bir süre boyunca cezaevinden tahliye edilmesini geciktirerek başvurana Sözleşme'nin 3. maddesi hükümleri ile tutarlı bir şekilde muamele etmemiştir. Benzer şekilde, *Contrada /İtalya* (no. 2), 2014 (§§ 83-85) davasında, Mahkeme, özellikle, yaşlı bir başvuranın ev hapsine transfer edilme talebinin kabul edilmesinde yaklaşık dokuz aylık bir gecikmeyle ilgili olarak 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

C. Bulaşıcı Hastalıklar

122. Mahkeme içtihadının fiziksel hastalıkları olan tutuklulara uygun tıbbi tedavi sağlanmasına ilişkin ilkeleri, enfeksiyon hastalıklarına bu doğrultuda uygulanabilmektedir. Ancak yetkililer, bu doğrultuda, uygulanacak tedavinin belirlenmesi ve iyileşme ihtimalinin değerlendirmesini yapmak için mahpusun durumunu teşhis etmek amacıyla hangi testlerin yapılması gerektiğini tespit ederken dikkat etmek zorundadırlar (*Testa /Hrvatistan*, 2007, § 10; *Poghossian /Gürcistan*, 2009, § 57; *Cătălin Eugen Micu /Romanya*, 2016, § 58).

123. Dolayısıyla, örneğin, *Kotsaftis /Yunanistan*, 2008, §§ 51-61 davasında, kronik hepatit B kaynaklı siroz hastası olan bir mahpusa ilişkin olarak Mahkeme, bilirkişi raporlarındaki bulgulara aykırı olarak özel bir diyet uygulanmaksızın veya uygun ilaçlarla tedavi edilmeksizin başvuranın tutukluluğuna dokuz ay boyunca devam edildiğinden ve uzman bir tıp merkezinde test yapılmadığından dolayı Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Dahası, özel bir tarihte yapılması planlanan operasyon bir yıl kadar gerçekleşmemiştir. Mahkeme, aynı şekilde, ağır ve oldukça bulaşıcı bir hastalıktan muzdarip olan

başvuranın kalabalık bir koğuşta on mahpus ile birlikte tutulmasından müteessir olmuştur.

124. Benzer şekilde, Mahkeme, HIV pozitif bir tutukluya uzman tıbbi yardımın yapılmadığına ilişkin bir davada, cezaevi revirinde başvurana antiretroviral tedavi uygulanmadığını ya da orada çalışan sağlık personelinin bunu uygulayacak gerekli deneyim ve pratik becerilere sahip olduğuna dair bilgi olmadığını kaydeder. Mahkeme, dolayısıyla, cezaevi revirinin bu amaçlar doğrultusunda uygun bir kuruluş olmadığına hükmetmiştir. Dahası, Mahkeme, başvuranın uzman bir sağlık kuruluşuna derhâl nakledilmesine ilişkin olarak uygulamaya dair herhangi bir ciddi engel tespit etmemiştir. Dolayısıyla, Sözleşme'nin 3. maddesinin bu manada ihlal edildiğine hükmetmiştir (*Aleksanyan/Rusya*, 2008, §§ 156-158). Buna karşın, Mahkeme, cezaevi eczanesinde antiretroviral tedavi amaçlı ilaçların olmamasının Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olduğuna kanaat getirmemiştir. Bilhassa, Sözleşmeciler Devletlerin kaynaklarının izin verdiği ölçüde tüm tıbbi bakımı sağlamak zorunda oldukları göz önünde bulundurulduğunda, Mahkeme, çok pahalı ve ücretsiz olan antiretroviral tedavinin başvurana uygulanması için yetkililerin mutlak bir yükümlülüğü olmadığı kanaatine varmıştır. Nitekim başvuran gerekli ilaçları akrabalarından temin edebilecekken söz konusu ilaçları tedarik etmesinin kendisine veya akrabalarına aşırı mali yük getirdiğine dair bir iddiada bulunmamıştır.

125. Dahası, Mahkeme, tutuklanmasından önce HIV ve Hepatit C enfeksiyonlarından muzdarip olan bir mahpusa ilişkin *Fedosejevs/Letonya*, 2013, §§ 48-53 kararında, başvuranın HIV enfeksiyonuna ilişkin olarak her iki ila altı ayda özel bir kan testinin yapılması gerektiğini not etmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) bu konudaki tavsiyelerine göre, HIV pozitif bir hastanın antiretroviral tedaviye ihtiyacı olup olmadığını belirlemek için bu testin yapılması gerekmektedir. Mahkeme, başvuranın hücre sayısının şikâyet edilen dönem boyunca DSÖ tarafından söz konusu tedavinin başlanmasında belirleyici olarak değerlendirilen gerekli eşğin altına hiçbir zaman düşmediğini gözlemlemiştir. Mahkeme, ayrıca, Hepatit C enfeksiyonuna ilişkin olarak başvuranın yeterli semptomatik tedaviyi gördüğünü ve sağlık sorunlarıyla da uygun ölçüde ilgilenildiğini belirtmiştir. Mahkeme, dolayısıyla, başvuranın şikâyetlerini açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle kabul edilemez bulmuştur.

126. Cezaevinde kapılan bulaşıcı hastalıklara ilişkin özel meseleler, bu tür bir hastalığa ilişkin davalarda görülmektedir. Mahkeme, *Cătălin Eugen Micu /Romanya*, 2016, § 56 davasında, içtihadı doğrultusunda tutukluların sağlığıyla ilgili olarak bir Devletin gerekliliklerinin kapılan hastalığın bulaşıcı (örneğin, başvuranların cezaevinde tüberküloz olduklarına iddia ettikleri *Ghavitadze/Gürcistan*, 2009, § 86; *Fülöp /Romanya* 2012, § 34 davaları) veya bulaşıcı olmayan (başvuranın diyabetten muzdarip olduğu *lamandi /Romanya*, 2010, § 65 davası) bir hastalık olmasına bağlı olarak değişebileceğini belirtmiştir.

127. Mahkeme, bulaşıcı hastalıkların, bilhassa tüberküloz, hepatit ve HIV/Aids gibi hastalıkların yayılması, özellikle de cezaevi ortamında kamu sağlığını ilgilendiren bir konu olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuda, Mahkeme, tutukluların tutukevi/cezaevine girdikten sonra kendi rızalarıyla makul bir zaman içerisinde hepatit ve HIV/Aids tarama testlerine serbestçe erişebilmelerini makbul olarak görmüştür (Mahkeme'nin tutukevi/cezaevinde hepatit C ve diğer bulaşıcı hastalıkların bulaşmasını önlemek için etkili tedbirler almaya yönelik genel yükümlülüklerle ilişkin olarak başvurana hepatit C taraması yapılmadan önce yaşanan üç yıllık gecikmede Devletin ihmali olduğuna hükmettiği *Cătălin Eugen Micu /Romanya*, 2016, § 56; bk. örneğin, *Jeladze /Gürcistan*, 2012, § 44; bk. kıyaslayınız, HIV'e ilişkin olarak HIV pozitif kişilerin tıbbi izleminde mahremiyet gerekliliklerinin göz önünde bulundurulması gerektiği *Salakhov ve Islyamova /Ukrayna*, 2013, §§ 124-125).

128. Ancak, herhangi bir başvuranın tutukevi/cezaevinde enfekte olup olmadığına bakılmaksızın Devlet, yükümlülüğü altındaki mahpusların tedavisini sağlama sorumluluğuna sahiptir ve başvuranın tutuklanmadan önce muzdarip olmadığı ciddi sağlık sorunlarına yeterli tıbbi yardımın yapılmaması Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edilmesi anlamına gelebilir. Tıbbi tedavinin yetersiz olması veya yapılmaması, bilhassa da hastalığa tutukluyken yakalanıldığında, Mahkeme'yi yakından ilgilendiren bir konudur. Dolayısıyla, bu, özel bir davada başvurana sağlanan tıbbi hizmetlerin kalitesinin değerlendirmesine ve başvuranın yeterli tıbbi yardımdan mahrum bırakılıp bırakılmadığına ve şayet bırakıldıysa Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele teşkil edip etmediğini

belirlemeye bağlıdır (*Shchebetov /Rusya*, 2012, § 71).

129. Mahkeme, *Cătălin Eugen Micu /Romanya*, 2016, §§ 56-62 davasında, mevcut delillere dayanarak başvuranın cezaevinde hepatit C kapmadığı sonucuna varmıştır. Mahkeme, ayrıca, tanısına istinaden başvurana yeterli tıbbi tedavi uygulandığına hükmetmiştir. Benzer şekilde, Mahkeme, *Shchebetov /Rusya*, 2012, §§ 46-58 davasında, başvuranın iddialarının aksine kan testi yoluyla cezaevinde HIV kapmadığına hükmetmiştir. Ancak, Mahkeme, Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamında başvuranın iddialarının HIV enfeksiyonu kapmasına neden olan koşulların soruşturulması için usuli bir yükümlülük doğurduğu kanaatine varmıştır. Söz konusu davanın kendine özgü koşullarında, Mahkeme, Sözleşme'nin 2. maddesinin amaçları doğrultusunda yerel makamlar tarafından yürütülen soruşturmanın etkili olduğuna karar vermiştir.

130. Ayrıca, Mahkeme'nin içtihadına göre, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında HIV pozitif tutuklular/hükümlülerin diğer tüm mahpuslarla aynı tıbbi, sağlık, yemek ve diğer tesisleri kullanmasının tek başına bir sorun teşkil etmediği de dikkate alınmalıdır. Bu doğrultuda, Mahkeme, başvuranın HIV pozitif mahpuslarla birlikte bir ceza koğuşuna yerleştirildiğine ilişkin şikâyetini açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle kabul edilemez olduğunu beyan ederken başvuranın hukuk dışı olarak gerçek bir enfeksiyon riskine maruz kaldığına ilişkin iddiada bulunmadığının altını çizerek belirtmiştir. Dahası, başvuran, cezaevi yönetiminin mahkûmlar arasında cinsel ilişkiyi önlemek için gerekli adımlar attığına ve uyuşturucu kullanımı ve dövme yapmayı yasakladığına dair itirazda bulunmamıştır. Mahkeme, ayrıca cezaevi yönetiminin HIV enfeksiyonu ve AIDS hakkında doğru ve nesnel bilgiyle zarar azaltma yöntemlerine başvurduğunu ve HIV'in bulaşma yollarını açıkça saptadıklarını da göz ardı etmemektedir. Mahkeme, cezaevi yönetiminin uyguladığı HIV risk azaltma danışmanlığına özel bir önem atfetmiştir.

131. Dahası, Mahkeme, yetkililerin virüs yayılmasını önlemek amacıyla tutukevi/cezaevlerinde uyuşturucu kullananlar için iğne değişim programı uygulamama kararıyla ilgili olarak yapılan şikâyete ilişkin *Shelley /Birleşik Krallık* 2008 kararında, cezaevi nüfusunda yüksek düzeyde HIV ve hepatit C virüsü ("HCV") enfeksiyonuna bakılmaksızın bir mahpus olarak genel tanısız enfeksiyon riski veya korkusuna dair Sözleşme'nin 2. ve 3. maddeleri kapsamında sorunlarını dile getirmesi yeterince ciddi olduğundan bu konuda memnun olmadığını vurgulamıştır. Ancak, Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesinin anlamı dâhilinde oldukça yüksek düzeyde HIV ve HCV enfeksiyonu riski olan cezaevinde bulunan başvuranın cezaevi yetkililerinin bu manada uyguladığı sağlık politikasından etkileneceğine dair iddiada bulunabileceğini kabul etmeye hazır olduğunu beyan etmiştir.

132. Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında, bir Sözleşmeci Devlet'e herhangi bir özel önleyici sağlık politikası izlemesi hususunda herhangi bir yükümlülük getiren yetkinin içtihadta olmadığını belirtmiştir. Özel bir hastalığın veya enfeksiyonun yayılmasını önlemek ya da ortadan kaldırmak için pozitif bir yükümlülük doğabileceğini kapsam dışı bırakmamasına karşın Mahkeme, Sözleşme'nin 2. ve 3. maddelerinin standartlarını karşılamayan olası sağlık tehdidinin, özel önleyici adımlar atması için Devlet'e zaruri bir görev yükleyeceği hususunda ikna olmamıştır. Sağlık hizmetleri politikaları, bilhassa da genel önleyici tedbirlerle ilgili olanlar, ilkesel olarak yerel makamların takdir payına bırakılmışlardır. Somut davada, başvuran özel hayatına ilişkin herhangi bir olumsuz etkinin olduğuna dikkat çekmemiştir. Sağlığına karşı oluşan tehdiye ilişkin olarak herhangi bir bilgi veya yardımın yetkililerin sorumluluğunda doğrudan veya dolaylı olarak reddedildiğine dair de bir iddiada bulunmamıştır. Mahkeme, kaynaklar ve öncelikler hakkındaki kararlara ve tutukevi/cezaevlerinde uyuşturucu kullanımını azaltmaya çalışan meşru bir politikaya özgürlük tanıyarak bazı önleyici adımlar atıldığını (dezenfektan tablet temini) ve yetkililerin başka yerlerdeki gelişmeleri denetlemiş olmasını not düşerken başvuranın şikâyetinin açıkça dayanaktan yoksun olduğu sonucuna varmıştır.

C. Ruh Sağlığı Hizmeti

133. Ruh sağlığı sorunları olan mahpuslarla ilgili olarak Mahkeme, sürekli olarak, Sözleşme'nin 3. maddesinin mahpusların sağlığı ve esenliğinin onlara gerekli tıbbi yardımın temini yoluyla, diğer

hususların yanı sıra, yeterince güvence altına alınmasının Devlet tarafından sağlanmasının gerektiğine hükmetmiştir (*Stawomir Musiał /Polonya*, 2009, § 87). Bu bağlamda, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamındaki yükümlülükler, gerekli tedaviyi olmaları amacıyla akıl hastalığı olan mahpusları özel tesislere nakletmesi için Devlet'e bir yükümlülük getirecek kadar ileri gidebilir (*Murray / Hollanda*[BD], 2016, § 105; *Raffray Taddei / Fransa*, 2010, § 63).

134. Mahkeme, hasta olan bir kişinin tutulma işleminin Sözleşme'nin 3. maddesine uygun olup olmadığını belirlerken bireyin sağlığını ve tutukluluğun infaz edilme yöntemini göz önünde bulundurmaktadır. Mahkeme, tutukluluk koşullarının hiçbir koşul altında kişide muhtemelen fiziksel ve manevi direnişini kırarak şekilde olmamasına ve kendisini aşağılık ve küçük düşürücü hissetmesine neden olan korku, acı ve aşağılık duygularını uyandırmamak zorunda olduğuna hükmetmiştir. Bu noktada, Mahkeme, akıl hastalığı olan mahpusların diğer mahpuslardan daha savunmasız olduğunu ve tutukluluk hayatının belirli gerekliliklerinin sağlıkları açısından aşağılık duygusundan muzdarip olma riskini arttıracak ve kaçınılmaz bir şekilde stres ve kaygı kaynağı olacağını kabul etmiştir. Böylesi bir durum, Sözleşme'nin (*Rooman / Belçika* [GC], 2019, § 145) kararına uygun olup olmadığını değerlendirirken daha ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bu özel bireylerin durumuna dair yapılan bir değerlendirme, ayrıca, söz konusu kişilerin savunmasızlığını ve bazı durumlarda herhangi bir özel tedaviden nasıl etkilendikleri hakkında tutarlı veya tam olarak şikâyette bulunamamalarını dikkate almak zorundadır (*Murray / Hollanda* [GC], 2016, § 106; *Herczegfalvy /Avusturya*, 1992, § 82; *Aerts /Belçika*, 1998, § 66).

135. Ek olarak, bu tür mahpusların muayene edilmesi ve onlara teşhis konulması yeterli değildir. Bunun yerine, teşhis edilen sorunun doğru tedavisi ve tıbbi gözetimin sağlanması elzemdir (*Murray / Hollanda* [GC], 2016, § 106). Bu itibarla, Mahkeme, tutulma işlemi esnasında sağlanan tıbbi yardım ve bakımın yeterliliğini dikkate almaktadır (*Rooman /Belçika* [GC], 2019, §§ 146-147).

136. Mahkeme, mahpusların muzdarip olduğu kronik depresyon (*Kudła/Polonya*[GC], 2000); intihar eğilimi olan bir psikiyatrik rahatsızlık (*Rivière /Fransa*, 2006); travma sonrası stres bozukluğu (*Novak/Hırvatistan*, 2007); kronik paranoid şizofreni (*Dybeku /Arnavutluk*, 2007; bk. ayrıca *Stawomir Musiał/Polonya*, 2009); akut psikotik rahatsızlıklar (*Renolde /Fransa* , 2008); çeşitli nörolojik rahatsızlıklar (*Kaprykowski / Polonya*, 2009); Munchausen sendromu (bir hastalığı taklit etme ihtiyacı güden psikiyatrik bir rahatsızlık)(*Raffray Taddei /Fransa*, 2010); ve akıl hastalığı olan cinsel istismar suçlarının muzdarip olduğu rahatsızlıklar (*Claes /Belçika*, 2013) gibi çeşitli ruh sağlığı sorunlarının tedavisi hususunda yukarıdaki ilkeleri uygulamıştır. Bu bağlamda, Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamında gözaltında intiharı önleme gereksinimine ilişkin sorunlar da gündeme gelebilir.²¹

137. İlaveten, akıl hastalığına ilişkin olarak tedavi gören bir kişinin durumu, Sözleşme'nin 5. maddesi anlamında tutulmasının hukuka uygunluğunun değerlendirilmesiyle de bağlantılıdır (*Rooman /Belçika* [GC], 2019, §§ 194 ve 208).²²

138. Bu doğrultuda, Mahkeme, bir bireyin uygun bir tesise yerleştirilmemesinin, tutulma işlemini otomatik olarak hukuka aykırı hâle getirmediğini, şayet bu durum akıl ve ruh sağlığı hastanelerinin mevcut ve istenen kapasitesi arasındaki farkla ilgiliyse, klinik veya hastaneye kabuldeki belirli bir gecikmenin kabul edilebilir olduğunu onaylamıştır. Buna karşın, bu tür hastanelere kabulde ve dolayısıyla ilgili kişinin tedavisinde yaşanacak kayda değer bir gecikme, tedavinin başarı ihtimalini açıkça etkileyecektir ve bu durumda Sözleşme'nin 5. maddesinin ihlali söz konusu olabilir (Mahkeme'nin başvuranın normal bir cezaevinde hücreye koyulmasının sağlığı üzerindeki zararlı etkilerini dikkate alarak iki ay yirmi beş günlük bir gecikmenin aşırı olduğuna hükmettiği *Pankiewicz / Polonya*, 2008, § 45).

139. Dahası, Mahkeme, "geriye dönük" önleyici tutuklama bağlamında, aynı tutukluluk emrine dayansa bile bir kişinin tutulma koşullarının hürriyetinden yoksun kalmasıyla değişebileceğine hükmetmiştir. Benzer tutuklama kararına dayanarak akli dengesi yerinde olmayan bir kişinin tutulması, Mahkeme'nin kanaatine göre, hukuka uygun olabilir ve dolayısıyla kişinin uygun kuruma nakledilmesi hâlinde

²¹ Daha fazlası için bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2. maddesine ilişkin Rehber*

²² Daha fazlası için bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 5. maddesine ilişkin Rehber*

Sözleşme'nin 5 § 1 maddesine uygun olacaktır. "Hukuka uygunluk" ifadesinin yorumu kapsamında bir kişinin hürriyetinden yoksun bırakılmasının hukuka uygunluğuyla infazının koşulları arasında gerçek bir bağ bulunmaktadır. Bir kişinin akıl sağlığı sorunu olan hastalar için uygun bir kurumda tutulup tutulmadığını değerlendiren söz konusu zaman veya süre, tutukluluk kararının verildiği zaman değil Mahkeme nezdinde yürütülen yargılamalardaki mezkûr tutukluluk süresinin olduğu sonucu çıkmaktadır (*Ilseher /Almanya* [BD], 2018, §§ 139 ve 141).

140. Dolayısıyla, akıl sağlığı rahatsızlıklarından muzdarip olan cezai eylemlerin faillerinin tutulmasına ilişkin davaların incelenip söz konusu kurumun uygunluğunu değerlendirirken Mahkeme, tesisin temel amacından daha çok orada uygulanacak uygun tedavinin tutulmanın kendine özgü koşullarını ve ilgili bireylerin iyileşme ihtimalini göz önüne almaktadır (*Bergmann /Almanya*, 2016, § 124; *Kadusic /İsviçre*, 2018, §§ 56 ve 59). İlaveten, ruh ve sinir hastalıkları hastaneleri doğası gereği akıl hastası olan bireylerin tutulmasında uygun kurumlar olsalar da Mahkeme, bireylerin serbest bırakılma imkânından yoksun bırakılmaları için bu tür yerlerde tutulmanın etkili ve uygun tedavi tedbirleriyle birlikte sağlanmasına ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır (*Frank/Almanya* (k.k.), 2010).

141. Mahkeme, başvurana uygun psikiyatrik bakımın yapıp yapılmadığını değerlendirirken akıl sağlığı sorunları olan kişilerin tutulmasında kullanılan cezaevi psikiyatri koşulları veya birimlerinin elverişsizliğine ilişkin olarak ulusal ve uluslararası düzeyde daha genel bulguların yanı sıra bireysel davadaki sağlık uzmanlarının görüşlerini ve yerel makamların vardıkları kararları dikkate almaktadır (örneğin, Mahkeme'nin, Anayasa Mahkemesi ve CPT'nin bulgularına dayanarak bir cezaevinin psikiyatri ek binasının akıl sağlığı sorunu olan hastalar için uygun olmadığına hükmettiği *Hadžić ve Suljić/Bosna Hersek*, 2011, § 41).

142. Mahkeme, Sözleşme'nin 5. maddesinin amaçları doğrultusunda "uygun tedavi" kavramı bağlamında, dava dosyasındaki mevcut bilgiye dayanarak söz konusu psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde bireyselleştirilmiş ve uzman bir yaklaşımın benimsenip benimsenmediğini teyit etmektedir. Mahkeme, başvuruların sağlık çalışanlarına ve tedaviye eriştiğini gösteren bilginin, onların apaçık yüz üstü bırakılmadıklarını ancak uygulanan tedavi düzenlemelerinin değerlendirmesi için de yeterli olmadığını gösterebildiği kanaatindedir. Dahası, hürriyetinden yoksun bırakılan bir kişinin ısrarlı tutumu, tutukluluk infaz rejiminde bir değişiklik yapılmasını önlemeye katkı sağlayabilir olsa da bu, yetkilileri söz konusu kişinin durumuna elverişli tedavinin sağlanması ve hürriyetini yeniden kazanmasına yardım edecek uygun inisiyatifleri almasından muaf tutmaz (*Rooman/Belçika* [BD], 2019, § 203).

143. Mahkeme, akıl hastalığı olan suçlularla ilgilenirken yetkililerin, örneğin bu kişilerin gerekli tedaviyi alabilecekleri bir kuruma nakledilmeleri gibi ileri tedavileri için teşvik ederek ya da durumun izin verdiği ölçüde belirli imtiyazlar tanıyarak söz konusu kişilerin serbest bırakılmalarına hazırlayan amaca yönelik olarak görev yapma yükümlülüğü altında olduklarını da ifade etmiştir.

144. Özet olarak, Mahkeme, *Rooman/Belçika* [BD], 2019, §§ 208-211 davasında, akıl sağlığı sorunu olan kişilerin tutuklama işleminin, uygun olduğu hâllerde, tehlikeliliklerini azaltmayı veya kontrol altına almayı da içine alan, ve mümkün olduğu ölçüde, söz konusu kişilerin akıl sağlığını tedavi etmeyi veya hafifletmeyi özel olarak hedefleyen tedaviye yönelik bir amaç gütmek zorunda olduğunu vurgulamıştır. Söz konusu kişiler, yerleştirildiği tesis dikkate alınmaksızın olası serbest bırakılmalarına hazırlamak amacıyla gerçek tedaviye yönelik tedbirlerin eşlik ettiği uygun bir tıbbi ortamın sağlanması hakkına sahiptirler (ayrıca bk., ömür boyu hapis cezası alan akıl sağlığı sorunları olan kişilere ilişkin olarak *Murray/ Hollanda* [BD], 2016, § 107-112).

145. Uygulanan tedavinin kapsamına gelince, bu kategoride yer alan hükümlüler için gerekli olan bakım, temel bakımın ötesine geçmek zorundadır. Sağlık görevlilerine ve tıbbi danışmaya doğrudan erişim ve ilaç tedavisinin sağlanması, Sözleşme'nin 5. maddesi kapsamında uygulanılacak tedavi için uygun ve dolayısıyla tatmin edici olması için yeterli olamaz. Ancak, Mahkemenin rolü, önerilen ve uygulanan tedavinin içeriğini analiz etmek değildir. Önemli olan ise Mahkemenin, olası gelecekte topluma yeniden kazandırılmasına hazırlamak amacıyla hükümlünün akıl sağlığına ilişkin özel detayları da dikkate alarak

bireyselleştirilmiş bir programın uygulanıp uygulanmadığını teyit etmesidir. Bu konuda, Mahkeme, söz konusu tedaviye yönelik bakımın veya tıbbi programın hem şekline hem de içeriğine ilişkin olarak yetkililere belirli bir ölçüde imkân sağlamaktadır (*Rooman/Belçika* [BD], 2019, § 209).

146. Belirli bir tesisin “uygun” olup olmadığının değerlendirmesi, uygulanan tutukluluğun kendine özgü koşullarının ve bilhassa da psikolojik rahatsızlıklardan muzdarip olan bireylere sağlanan tedavinin incelenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla, bir cezaevi binası gibi olaydan önce uygun olmayan bir kurumun yeterli bakımı sağladığı takdirde tatmin edici olarak düşünülebilir olması ve bunun aksine uygun olması gerektiği düşünülen bir uzman psikiyatrik kurumun gerekli tedavinin sağlanmasında yetersiz olabilmesi mümkündür. Nitekim uygun ve bireyselleştirilmiş tedavi, “uygun kurum” kavramının elzem bir parçasıdır. Ek olarak, bir başvuranın kişisel durumundaki değişiklik ihtimalinin olası olumsuz sonuçları, yetkililerin başvuranın tedavisini engelleyen herhangi bir sorunun üstesinden gelmek için yeterli adımları attığı takdirde, Sözleşme’nin 5 § 1 maddesinin ihlal edilmesine neden olmayacaktır.

E. Uyuşturucu Bağımlılığı

147. Mahkeme, cezaevlerinde uyuşturucu madde kullanımı ve uyuşturucu bağımlılığının tıbbi tedavisine ilişkin özel meselelerle ilgili olarak birkaç davayla ilgilenmiştir.

148. Uyuşturucu bağımlılığının tıbbi tedavisine ilişkin *McGlinchey ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, 2003, §§ 52-58 davası, geri çekilme semptomlarından muzdarip bir uyuşturucu bağımlısına cezaevi yetkilileri tarafından sağlanan tıbbi tedavinin yeterliliğiyle ilgilidir. Mahkeme, başvuranın çok kilo vermesini ve susuz kalmasını, yerel makamların başvuranın uyuşturucu bağımlılığına bağlı geri çekilme semptomlarına karşı aldığı tedbirlerin yeterli göstergeleri olduğuna hükmetti. Ancak, cezaevi yetkilileri, başvurana gerekli tıbbi bakım sağlanmasına ilişkin görevlerini yerine getiremediğinden dolayı Mahkeme, Sözleşme’nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

149. Benzer şekilde, uzun süreden beri uyuşturucu bağımlısı olan bir başvuranın şikâyetine ilişkin *Wenner /Almanya*, 2016, § 80 davasında, Mahkeme, yetkililerin başvuranın sağlık durumu ve uygun tedavisini yeterince değerlendirme yapma yükümlülüklerine rağmen bağımsız ve tıp uzmanlarının tavsiyesi yardımıyla uygun görülen tedaviyi sağlamadıkları gerekçesiyle Sözleşme’nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

150. Cezaevinde uyuşturucu madde kullanımına ilişkin *Marro ve Diğerleri /İtalya* (kk.), 2014, § 45 davası, cezaevinde bir uyuşturucu bağımlısının aşırı doz sonucunda ölmesiyle ilgilidir. Mahkeme, bir mahpusun uyuşturucu maddelere erişebilmiş olmasının Sözleşme’nin 2. maddesi kapsamında pozitif yükümlülükleri açısından Devlet tarafından bir ihlal teşkil ettiği sonucunun çıkarılmayacağını vurgulamıştır. Mahkeme, yetkililerin, vatandaşlarının sağlık ve yaşamlarını korumak için özellikle de bu sorunun (potansiyel olarak) bir cezaevi gibi güvenli bir yeri etkilediği yerlerde uyuşturucu kaçakçılığını önlemeye ilişkin tedbirleri alma görevine sahip olsa da söz konusu yetkililerin bunu mutlak olarak güvence altına alamayacaklarını ve kullanılacak yöntemlerin seçiminde geniş bir takdir yetkisine sahip olduklarını kabul etmiştir. Bu bağlamda, mezkûr yetkililer, elde edilecek sonuçlara değil alınacak tedbirlere bir yükümlülükle bağlıdır.

151. Dava konusu olaylara ilişkin olarak Mahkeme, yetkililerin, bilhassa da söz konusu mahpusun, uyuşturucu bağımlılığından muzdarip olan herhangi bir mahpusa kıyasla özellikle tehlikeli bir durum altında olduğuna inanmalarına neden olabilecek bilgiden haberdar olduklarına dair bir iddiada bulunmadığını kaydeder. Dahası, cezaevi personeli adına bir başarısızlık söz konusu olamaz. Nitekim söz konusu personel, pek çok tedbir (aramalar, koğuş teftişleri vb.) almıştır. Mahkeme, dolayısıyla, söz konusu şikâyeti açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle kabul edilemez bulmuştur (aynı kararda, §§ 46-51).

152. Benzer şekilde, Mahkeme, yine cezaevinde bir uyuşturucu bağımlısının ölmesine ilişkin *Patsaki ve Diğerleri/Yunanistan* , 2019, §§ 90-97 davasında, söz konusu mahpusun uyuşturucu bağımlılığından

muzdarip herhangi bir mahpusa kıyasla özellikle tehlikeli bir durum altında olduğuna dair yetkililere sunulan yeterli göstergeler olmadığına hükmetmiştir. Mahkeme, dolayısıyla, Sözleşme'nin 2. maddesinin esas yönünden ihlal edilmediğine hükmetmiştir. Ancak, Mahkeme, yetkililerin ölüyü yakından incelemedikleri ve ölüm koşullarına dair etkili bir soruşturma yürütmedikleri gerekçesiyle Sözleşme'nin 2. maddesinin usul yönünden ihlal edildiğine hükmetmiştir.

F. Sağlıkla İlgili Diğer Konular

1. Pasif İçicilik

153. Mahkeme, içtihadında, cezaevlerinde pasif içiciliğe karşı korumaya ilişkin olarak Avrupa Konseyine Üye Devletler arasında bir uzlaşma olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, bazı üye Devletlerde sigara içenler ile içmeyenlerin aynı hücreye koyulurken bazı Devletlerde ayrı olarak koyulduğunu kaydetmiştir. Dahası, sigara içmeye bazı Devletlerde yalnızca belirlenmiş ortak alanlarda izin verilirken bazı Devletlerde böyle sınırlamalar getirilmemiştir (*Aparicio Benito /İspanya* (k.k.), 2006).

154. Dolayısıyla, Mahkeme, sigara içmeyen bir mahpusun bireysel bir hücreye koyulduğu ve sigara içmeye yalnızca ortak TV alanında izin verildiği bir davada, pasif içiciliğe ilişkin bir sağlık sorununa yol açmadığı kanaatindedir (aynı kararda). Buna karşın, sigara içmeyen bir mahpusun bireysel bir hücreye asla yerleştirilmediği ve cezaevindeki diğer mahpusların doktorun tavsiyelerine rağmen cezaevi revirinde ve hastanesinde bile sigara içmelerine maruz kaldığı bir davada, Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir (*Florea /Romanya*, 2010, §§ 60-62). Ancak, yerel makamların, bir mahpusun sigara içmeyenlerin hüccesine nakliyle ilgili şikâyetleri üzerine gerekli tedbirleri aldığı davada, Mahkeme, Sözleşme kapsamında herhangi bir sorun teşkil etmediği kanaatine varmıştır (*Stoine Hristov /Bulgaristan (no. 2)*, 2008, §§ 43-46).

155. Dahası, Mahkeme, *Eleftheriadis/Romanya*, 2011, §§ 49-55 davasında, Devletin, başvuranın davasında olduğu üzere, sağlık sebeplerinden dolayı gerekli hale gelen sağlık muayeneleri ve doktorların tavsiyelerinde de gösterildiği üzere kronik akciğer hastalığından muzdarip olan bir mahpusu pasif içiciliğin zararlı etkilerinden korumak için tedbir alması gerektiğine hükmetmiştir. Yetkililer, dolayısıyla, başvuran pek çok kez talepte bulunduğu bilhassa onu sigara içen mahpuslardan ayırarak başvuranın sağlığını güvence altına alan adımları atmakla yükümlü olmuştur. Bu, sigara içmeyenlerin olduğu cezaevi hüccesinin bulunduğu göz önüne alındığında sadece istenen değil aynı zamanda da imkân dâhilinde bir durum olarak görülmüştür. Mezkûr cezaevinin söz konusu zamanda aşırı kalabalık olması, yetkilileri hiçbir şekilde başvuranın sağlığını güvence altına alma yükümlülüğünden muaf tutmamıştır. Dahası, Mahkeme, başvuranın kısa sürelerle bile olsa mahkeme bekleme odalarında sigara içen mahpuslarla bekletilmesini Sözleşme'nin 3. maddesi açısından kabul edilemez bulmuştur.

156. Pasif içicilik, belki tek başına Sözleşme'nin 3. maddesi açısından bir ihlal teşkil etmese de aksi yetersiz koşullara karşı ağırlaştırıcı başka bir etken olabileceği de kaydedilmelidir.

2. Açlık Grevi

157. Mahpusların açlık grevi ve yetkililerin buna tepkisi, Sözleşme'nin farklı hükümleri kapsamında ve bu hükümler kapsamında Mahkeme'nin içtihadı açısından sorun teşkil edebilir.

158. Örneğin, açlık grevinin akabinde bir tutuklunun ölmesi *Horoz/Türkiye*, 2009, §§ 22-31 davasında, Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamında başvuranın serbest bırakılmasının yetkililerce reddedilmesi ile ölümü arasında nedensel bir ilişki kurulmasının imkânsız olduğuna hükmetmiştir. Mahkeme, yetkililerin özellikle uygun tıbbi tedavinin uygulanması süresince, başvuranın oğlunun vücut bütünlüğünü korumaya dair kendi yükümlülüklerini fazlasıyla karşıladıklarını ve yetkililerin başvuranın oğlunun sağlık durumunun hayati tehlike taşıya bile kendisinin herhangi bir müdahaleye izin vermeyeceğine dair net olan tavrını kabul etmiş olmalarından dolayı eleştirilemeyecekleri kanaatine varmıştır.

159. Açlık grevi yapan mahpusların zorla beslenmesiyle ilgili olarak Mahkeme, bir kişinin zorla beslenmesinin aşağılayıcı unsurlar barındırdığından dolayı belirli koşullar altında Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olarak değerlendirilebilir olduğu Komisyon'un içtihadına dayanmaktadır. Ancak, bir mahpus açlık grevini sürdürdüğünde bu kaçınılmaz bir şekilde bireyin vücut bütünlüğüne saygı gösterilmesi hakkıyla Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamında Devletin pozitif yükümlülüğü arasında Sözleşme'nin tek başına çözemeyeceği bir anlaşmazlığa yol açmaktadır (*Nevmerzhtsky /Ukrayna*, 2005, § 93).

160. Mahkeme'nin içtihadına göre, tıbbın yerleşik ilkeleri açısından bir tedavi zorunluluğu gerektiren bir tedbir, ilke olarak, insanlık dışı ve aşağılayıcı olarak nitelendirilemez. Aynı şey, bilinçli bir şekilde gıda almayı reddeden belirli bir mahkûmun hayatını kurtarmayı amaçlayan zorla besleme için de söylenebilir. Mahkeme, yine de tıbbi gerekliliğe inandırıcı bir şekilde gerek olduğuna ikna edilmek zorundadır. Dahası, Mahkeme, zorla besleme kararında usule ilişkin güvencelere uyulduğunu tespit etmek zorundadır. İlâveten, başvuranın açlık grevi sırasında maruz bırakıldığı zorla besleme yöntemi, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında Mahkeme'nin yerleşik içtihadında öngörülen asgari bir ağırlık düzeyi eşliğini aşmamış olmak zorundadır (aynı kararda, § 94; *Ciorap/Moldova*, 2007, § 77).

161. Dolayısıyla, örneğin, *Nevmerzhtsky/Ukrayna*, 2005, §§ 95-99 davasında, Mahkeme, başvuranın zorla beslenmesi itibarıyla Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme, başvuranın zorla beslenmesi için tıbbi bir gerekliliğin ortaya konulmadığına ve dolayısıyla zorla beslemenin keyfi olduğuna hükmetmiştir. Başvuranın gıda almayı bilinçli olarak reddetmesi karşısında usule ilişkin güvencelere itibar edilmemiştir. Dahası, uygulanan zorla besleme yöntemi, yani zor kullanımı ve başvuranın karşı çıkmasına rağmen, işkence niteliği barındıran ağır nitelikli bir tedaviyi teşkil etmiştir.

162. Benzer şekilde, *Ciorap/Moldova*, 2007, §§ 78-89 davasında, Mahkeme, bilhassa da başvuranın yaşamının ya da sağlığının ciddi bir tehlikede olduğunu gösteren tıbbi bir delil olmadığına ve aslında başvuranı zorla beslemenin amacının, sürdürdüğü eylemden kendisini caydırma olduğunu gösteren yeterli gerekçeler olduğuna hükmetmiştir. Ayrıca, iç hukukta tanımlanmış olan, açlık grevini başlatma nedenlerine açıklık getirme, zorla beslemeyi sonlandırma ve kayıtlı yemeğin miktarı ve oluşumunu not etme gibi, temel usule ilişkin güvenceler dikkate alınmamıştır. Mahkeme son olarak, başvuranın herhangi bir şekilde karşı çıkmasına bakılmaksızın, itiraz kabul edilmeden zorunlu olarak kelepçelenmesi ve ağzını açıp dilini çıkarmaya zorlamak için metal aletlerle canının yanmasına sebep olunması dâhil olmak üzere zorla besleme yönteminden müteessir olmuştur. Bu nedenle, Mahkeme, başvuranın büyük bir fiziksel acıya ve aşağılanma duygusuna gereksiz yere maruz bırakılarak defalarca zorla beslenmesi yönteminin dolayısıyla Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olarak yalnızca işkence olarak düşünülebileceğine karar vermiştir.

163. Buna karşın, Mahkeme, bir mahpusu zorla besleme kararının tıbbi bir gerekliliğe dayandığı, yeterli usule ilişkin güvencelerin dikkate alındığı ve de Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı bir yöntemin uygulanmadığı davaların bir sorun teşkil etmediği kanaatine varmıştır (örneğin, *Özgül/Türkiye* (k.k.), 2007; *Rappaz /İsviçre* (k.k.), 2013).

164. Mahkeme'nin bazı davalarda Mahkeme İç Tüzüğü'nün 39. maddesi²³ uyarınca başvuranları açlık grevini sonlandırmaya davet ettiği de kaydedilmelidir (*İlaşcu ve Diğerleri / Moldova ve Rusya* [BD], 2004, § 11; *Rodić ve Diğerleri / Bosna Hersek*, 2008, § 4).

165. İlâveten, tutukluluğunda sürdürdüğü uzun süreli açlık grevi sonucunda Wernicke-Korsakoff sendromundan (tiyamin eksikliği sonucunda belirli beyin fonksiyonlarının kaybına bağlı bulunan beyin rahatsızlığı) muzdarip hükümlülerin tekrar hapse konulması Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında bir sorun teşkil edebilir (örneğin, *Tekin Yıldız /Türkiye*, 2005, § 83; kıyaslayınız, *Sinan Eren /Türkiye*, 2005, § 50).

²³ Bu tedbirler, Mahkeme İç Tüzüğü'nün 39. maddesi kapsamında Mahkeme nezdinde geçici tedbirlere ilişkin usulün parçası olarak kabul edilmiştir *Mahkeme İç Tüzüğü*.

166. Yetkililerin, mahpusların tutukluluk koşullarını protesto ettiği toplu açlık grevlerini engellemek için güç kullanması da Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında bir sorun teşkil edebilir. Yetkililerin toplu açlık grevini engellemek için uyguladığı sert eyleme ilişkin *Karabet ve Diğerleri/Ukrayna*, 2013, §§ 330-332 davasında, Mahkeme, yetkililerin beklenmedik ve acımasız eylemlerin aşırı orantısız ve yersiz olduğuna, protesto eylemini bastırmak, barışçıl açlık grevlerinden dolayı mahpusları cezalandırmak ve dile getirdikleri şikâyetlerinin herhangi bir gayesini başlamadan sonlandırmak amacıyla yapıldığı kanaatine varmıştır. Mahkemeye göre, bu, Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olarak işkence anlamına gelmektedir (kıyaslayınız, *Leyla Alp ve Diğerleri /Türkiye*, 2013, §§ 88-93).

V. Cezaevinde İyi Düzen

Sözleşme'nin 3. maddesi

"Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz."

Sözleşme'nin 6. maddesi

"1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar hakkında ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde yürütülmesini isteme hakkına sahiptir."

Sözleşme'nin 8. maddesi

"1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir."

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir."

A. Güç Kullanımı

167. Mahkeme, ceza infaz kurumlarında şiddet potansiyeline dikkat edilmesi gerektiğini ve tutukluların itaatsizliğinin şiddete dönüşen bir duruma çabucak neden olabileceğini vurgulamıştır (*Gömi ve Diğerleri / Türkiye*, 2006, § 77). Mahkeme, güç kullanımının cezaevi güvenliğinin ve düzenin sağlanması veya suç işlenmesinin önlenmesi durumunda gerekli olabileceğini kabul etmektedir. Nitekim bu tür bir güç, kaçınılmaz olduğunda kullanılabilir ve aşırı olmamak zorundadır (*Tali/Estonya*, 2014, § 59). Bu doğrultuda, kendi iradesiyle kati surette gerekli olmayan herhangi bir fiziksel güce başvurulması, hürriyetinden yoksun bırakılan bir kişi açısından insanlık onurunu zedelemekte ve Sözleşme'nin 3. maddesinde ortaya konulan hakkı ihlal etmektedir (*Artyomov /Rusya*, 2010, § 145; *Bouyid / Belçika*[BD], 2015, § 101).

168. Ayrıca, Mahkeme, tutulan kişilerin kötü muamelesine dair iddialara ilişkin soruşturma açılmamışsa, Devlet görevlilerinin genel işkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza yasağının özellikle etkisiz olduğuna hükmetmiştir. Dolayısıyla, Sözleşme'nin 3. maddesi, bir bireyin, diğerleri arasında, polis veya benzer diğer yetkililerin ellerindeyken Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı bir muameleye maruz kaldığına dair güvenilir bir iddiada bulunabileceği etkili bir soruşturmanın olmasını gerektirmektedir (*Bouyid /Belçika* [BD], 2015, §§ 115- 116; *Ostrovenecs /Letonya*, 2017, § 71).

169. Mahkeme, örneğin, bir cezaevi özel güvenlik birimi mensuplarının misilleme veya ceza yoluyla hükümlüler üzerinde sistematik, ayırım gözetmeyen ve hukuka aykırı bir şekilde lastik cop kullanımından dolayı esas ve usul bakımından Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir (*Dedovskiy ve*

Diğerleri / Rusya, 2008, §§ 85 ve 94). Benzer şekilde, *Artyomov /Rusya*, 2010, §§ 169-173 ve 184 davasında, Mahkeme, hüccresini terk etmeyi reddeden başvurana karşı lastik cop kullanılmasıyla ilgili olarak Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme, başvuranın davranışına karşı mahiyeti itibariyle misilleme niteliğinde olan eylemin orantısız olduğu kanaatine varmıştır. Mahkeme, ayrıca, başvuranın kötü muameleye maruz kaldığına ilişkin iddialarıyla ilgili yürütölen soruşturma derinlemesine, uygun ve etkili olmadığına hükmetmiştir (bk. ayrıca, *Gladović / Hırvatistan*, 2011; *Milić ve Nikezić /Karadağ*, 2015).

170. Mahkeme, *Davydov ve Diğerleri/Ukrayna* , 2010, §§ 264-272 davasında, özel kuvvetlerin bir cezaevine düzenlediği eğitim tatbikatlarını ve bu esnada başvuranların yaralandığı ve aşağılandığı bir durumu incelemiştir. Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olarak herhangi bir haklı veya yasal bir gerekçe olmaksızın mahpuslara aşırı güç kullanıldığına karar vermiştir. Mahkeme, özel kuvvetlerin eğitildiği toplu isyanlar veya rehin almalarla ilgili eylemleri içeren mahpusların olası beklenmedik davranışlarına karşı eğitim ve personeli hazır bulundurma ihtiyacını meşru olarak kabul etmiştir. Ancak, Mahkeme, hiç kimse Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olarak işkence veya muameleye maruz kalmasın diye Devletin mesleki davranışlarında yüksek bir yetkinlik kazandıracak bir tutumla kolluk görevlilerini eğitmeye ilişkin olarak pozitif bir yükümlülüğünün olduğunu vurgulamıştır. Bu, ayrıca, ceza infaz kurumlarındaki görevlileri de kapsayan kolluk görevlilerinin eğitim tatbikatlarının sadece mutlak yasağa uymasını değil aynı zamanda mutlak işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza yasağına aykırı faaliyet gösterebilecek bir Devlet görevlisinin herhangi bir olası muamelesini veya davranışını engellemeyi amaçlamasını gerektirmektedir.

171. Dahası, Mahkeme, duruşmalara katılmak için mahkemeye nakli esnasında bir mahpusa eşlik eden memurlar tarafından uygulanan kötü muameleyle ilgili olarak Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir (*Balajevs/Letonya*, 2016; *Ostrovenecs/Letonya* , 2017).

172. Bir mahpusu kısıtlamak için özel ekipman kullanımı bağlamında, Mahkeme'nin, saldırgan bir mahpusa karşı biber gazı kullanılması ve üç saatten fazla bir kısıtlama yatağına bağlı bırakılmasına ilişkin *Tali/Estonya*, 2014 davasında, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar verdiği de kaydedilmelidir. Biber gazı kullanımıyla ilgili olarak Mahkeme, bunun kapalı alanlarda kullanılmaması gereken potansiyel olarak tehlikeli bir madde olduğunu kaydetmiştir. Şayet istisnai olarak açık alanlarda kullanılması gerekirse, açıkça tanımlanmış korunma alanları olmalıdır. Biber gazı, hâlihazırda kontrol altına alınmış bir mahpusa karşı kullanılmamalıdır. Biber gazı, kimyasal bir silah olarak değerlendirilmese de ve kolluk gücü tarafından kullanımına izin verilse de bir mahpusun sağlığı üzerinde farklı yan etkilere neden olabilir. Somut davada, bir yandan potansiyel olarak ciddi etkileri diğer yandan da ceza infaz memurlarının tasarrufunda alternatif ekipman olmasını göz önünde bulundurarak Mahkeme, biber gazı kullanımını haklı bulmamıştır. Mahkeme, ayrıca, başvuranın kayda değer bir süre boyunca yatağına bağlanmasını haklı kılacak bir gerekçe olmadığına kanaat getirmiştir.

B. Kısıtlama Araçlarının Kullanımı

173. Kelepçeleme gibi kısıtlama tedbirleri, normalde, hukuka uygun yakalama veya tutuklamayla bağlantılı uygulanan ve makul olarak gerekli olduğu değerlendirilen koşulları aşan güç kullanımı veya uygunsuz maruz kalmaya yol açmadığı hâllerde Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında bir sorun teşkil etmez. Bu manada, örneğin, ilgili kişinin yakalamaya direneceği veya firar etmeyi deneyeceği ya da yaralamaya neden olacağı veya delil karartacağına inanmak için bir nedenin bulunup bulunmaması önemlidir (*Svinarenko ve Slyadnev/Rusya* [BD], 2014, § 117 ve ilgili kararda yer alan diğer atıflar). Mahkeme, ayrıca, bir hastanın veya savunmasız kişinin kelepçelenmesi veya zincirlenmesinin güvenlik gerekliliklerine kıyasla orantısız olduğunu ve kasıtlı olsun veya olmasın haksız bir aşağılama anlamına geldiğini pek çok kez belirtmiştir (*Korneykova ve Korneykov/Ukrayna*, 2016,§ 111 ve ilgili kararda yer alan diğer atıflar).

174. Ayrıca, Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında özel hayat kavramının bir parçası olarak bir kişinin manevi ve fiziksel bütünlüğü, kısıtlama tedbirlerinin kullanımını da içine alan hürriyetten yoksun

bırakılma gibi durumları kapsadığını kabul etmiştir. Ancak, kelepçeleme gibi kısıtlama tedbirlerinin kullanımının Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında bir sorun teşkil etmesi için bir mahpusu fiziksel veya zihinsel olarak etkilemeyi veya söz konusu kişiyi aşağılamayı hedeflemiş olmak zorundadır (*Raninen /Finlandiya*, 1997, §§ 63- 64).

175. Yukarıdaki ilkeler ışığında, Mahkeme, örneğin, aşağıdaki koşulların var olması hâlinde kelepçe veya zincir kullanımını haklı kılacak hiçbir gerekçe olmadığına karar vermiştir. Bu gerekçeler: herhangi bir psikiyatrik görüş veya haklı gerekçe olmaksızın yedi gün boyunca akıl sağlığı sorunu olan bir mahpusun kelepçelenmesi(*Kucheruk /Ukrayna*, 2007, §§ 140-146); herhangi bir karşı koyma olmasına bakılmaksızın zorla besleme sırasında zorunlu olarak kelepçeleme(*Nevmerzhitsky/Ukrayna*, 2005, § 97; *Ciorap/ Moldova*, 2007, § 85);cerrahi müdahale olmayı bekleyen hastanedeki bir hasta mahpusun kelepçelenmesi(*Henaf /Fransa*, 2003, §§ 52-60; *Istratii ve Diğerleri / Moldova*, 2007, §§ 55-58); hastanedeki yatağında kanserden muzdarip bir mahpusun kelepçelenmesi(*Okhrimenko/Ukrayna*, 2009, § 98); mahkeme duruşmalarında kelepçeleme (*Gorodnichev / Rusya*, 2007, §§ 103-109); hamile bir kadının hastanedeki hasta kabul biriminde jinekolojik muayene sandalyesine zincirlenmesi(*Korneykova ve Korneykov/Ukrayna*, 2016, §§ 112-115); fiziksel olarak zayıf düşmüş hasta bir mahpusun hastaneye götürülürken kelepçelenmesi(*Mouisel /Fransa*, 2002, § 47); jinekolog muayenesi sırasında kelepçeleme (*Filiz Uyan /Türkiye*, 2009, §§ 32-35); ve diğer tıbbi muayeneler sırasında haksız gerekçelerle kelepçeleme (*Duval /Fransa*, 2011, §§ 50-53; kıyaslayınız, kendine zarar verme öyküsü olan tehlikeli bir mahpusun tıbbi muayeneler sırasında kelepçelenmesine ilişkin *A.T. / Estonya*, 2018, § 64).

176. Mahkeme'nin, bir kişiyi yargılama sırasında metal bir kafes içinde tutmayı - demokratik bir toplumun göstergesi olan medeni davranış standartlarına uygun olmayan nesnel olarak aşağılayıcı niteliğini göz önüne alarak - tek başına Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olarak insan onurunu küçük düşürmeyi teşkil ettiğine karar verdiği de kaydedilmelidir (*Svinarenko ve Slyadnev/Rusya* [BD], 2014, § 138; *Korban /Ukrayna*, 2019, § 134).

C. Disiplin Tedbirleri ve Cezası

177. Mahkeme, cezaevindeki disiplin işlemlerinin, söz konusu hükmün ilgili usuli korumaların uygulanmasına zemin hazırlayan Sözleşmenin 6. maddesinin özerk anlamı dâhilinde “cezai alanda bir suçlamayı” teşkil edebilir olduğuna karar vermiştir.²⁴

178. Mahkeme, özellikle *Campbell ve Fell/Birleşik Krallık*, 1984, §§ 70-73 davasında, bir ceza infaz memuruna ağır kişisel şiddette bulunmak gibi cezaevindeki bazı hukuka aykırı eylemlerin ceza hukuku kapsamında bir suç teşkil edebilir olduğunu da vurgulamıştır. Mahkeme'nin somut davada cezai bir suç olduğunu bulmakta kararlı olmasının nedeni, başvuranın ceza riskine girmesi - ve aslında risk altında olduğu - yani ceza indirimi hakkını kaybetmesidir. Mahkeme'ye göre, tutukluluğun davada olması gerekenden çok daha uzun sürmesine neden olan söz konusu ceza, teknik olarak teşkil etmese bile, hürriyetten yoksun kılmaya neredeyse yaklaşmış ve Sözleşme'nin konusu ve amacı, bu tür ağır bir tedbirin uygulanmasında Sözleşme'nin 6. maddesinin güvencelerini beraberinde getirmesini gerektirmektedir.

179. Benzer şekilde, Mahkeme, *Ezeh ve Connors/Birleşik Krallık* [BD], 2003, §§ 128-129 davasında, bilhassa, olası ek hapis cezasının (disiplin suçundan dolayı kırk iki gün) yeterince önemsiz ve yersiz olarak nitelendirilemeyeceğini ve dolayısıyla Sözleşme'nin 6. maddesinin anlamı dâhilinde başvurulara karşı “cezai alanda bir suç” anlamına geldiğine karar vermiştir.

180. Buna karşın, Mahkeme, *Štitić/Hrvatistan*, 2007, §§ 51-62 davasında, bir disiplin suçundan dolayı yedi günlük hücre hapsi cezasının ertelenmesinin, başka bir suçtan dolayı üç aylığına başvuruların cezaevindeki hareket serbestisini ve dış dünyayla temasını kısıtlayan bir cezanın Sözleşmenin 6.

²⁴ Bk. ayrıca, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesine (Ceza Hukuku yönü) ilişkin Rehber*

maddesinin anlamı dâhilinde “cezaî alanda bir suç” anlamına gelmediğine karar vermiştir. Mahkeme, özellikle, başvuranın hapis cezası süresi ve koşullarının cezalar yoluyla ciddi ölçüde ağırlaştırıldığını belirtmiştir.

181. Ancak, Sözleşme’nin 6. maddesinin ceza hukuku yönünün uygulanamaması, söz konusu hükmün medeni hukuk yönünün uygulanabilirliğini kapsam dışında bırakmaz. Bu, bilhassa da iç hukukun bir mahpusa yerel mahkemeler önünde disiplin cezalarına itiraz etme hakkını verdiği hâllerde geçerlidir (*Gülmez/Türkiye*, 2008, §§ 29-30). Dolayısıyla, bu tür davalarda, Sözleşme’nin 6. maddesinin medeni hukuk yönü uygulanmaktadır.²⁵

182. Mahkeme, *Enea/İtalya* [BD], 2009, § 106 davasında, bir mahpusun medeni haklarını etkileyen herhangi bir kısıtlamanın, kısıtlamaların niteliğinin (örneğin, aile üyelerinden her ay belirli sayıda ziyaretçi kabul edilmesine ilişkin yasak veya yazışma ve telefon aramalarının sürekli denetlenmesi) ve olası etkilerinden (örneğin, aile bağlarını sürdürmede veya aile üyesi olmayan kişilerle olan ilişkilerde herhangi bir zorluk, açık havada yapılan egzersizlerin dışında bırakılma) dolayı adli yargılamalarda itiraz etme yolu açık olmak zorunda olduğuna karar vermiştir. Bu sayede, bir yandan cezaevi bağlamında Devletin karşılaştığı kısıtlamalar ile bir diğer yandan mahpusların haklarının korunması gereken adil dengeyi elde etmek mümkündür (bk. ayrıca, cezaevinden izinli olarak çıkma taleplerine ilişkin *Stegarescu ve Bahrin/Portekiz*, 2010, §§ 35-39; kıyaslayınız *Boulois/Lüksemburg* [BD], 2012, §§ 90-105).

183. Disiplin cezasının mahiyetiyle ilgili olarak Mahkeme, bu tür cezaların Sözleşme’nin 3. maddesinin gerekliliklerine uymak zorunda olduğuna karar vermiştir. Özellikle, bir disiplin hapsi cezası, bu gerekliliklere tek başına aykırı olmayabilir. Söz konusu hüküm altında hücre hapsi cezasının uygulanışı ve koşullarının orantılılığı sorgulanabilir (*Ramishvili ve Kokhraidze/Gürcistan*, 2009, § 82).

184. Dahası, mahpusun kanuna aykırı eyleminin niteliği, kişiliği, ilk disiplin ihlali mi veya tekerrür eden ihlal mi olup olmadığına ilişkin olgular dikkate alınmalıdır. Nitekim bir mahpusa uygulanan ek cezalandırıcı tedbirin orantılılığı, tutukluluğun özünde bulunan kaçınılmaz acı seviyesini aşır aşmadığını değerlendirirken önemlidir.

185. Dolayısıyla, Mahkeme, *Ramishvili ve Kokhraidze/Gürcistan*, 2009, §§ 82-83 davasında, cezaevi idaresinin, cezaevi yönetmeliklerinin ihlali hâlinde öngörülen birkaç disiplin cezası arasından davanın koşullarının uygun bir değerlendirmesini yapmaksızın en ağır olanını - bir ceza hücresinde hücre hapsi - seçmesini eleştirmiştir.

186. Ayrıca, Mahkeme, ciddi akıl rahatsızlıklarından muzdarip mahpuslara ayrımcılık yaparak bir disiplin cezası uygulanmasının Sözleşme’nin 3. maddesiyle ters düştüğüne karar vermiştir (*Keenan/Birleşik Krallık*, 2001, § 116; *Renolde/Fransa* 2008, § 129).

187. Mahkeme, ayrıca, hücre hapsi cezasının birçok yetkiliye şikâyetlerini iletmediği için bir ceza olarak uygulanmaması gerektiğine kanaat getirmiştir (*Rzakhanov/Azərbaycan*, 2013, § 74). Mahkeme, *Yankov/Bulgaristan*, 2003, § 120 davasında, infaz koruma memurları ve Devlet organları hakkında eleştirel yazılar yazdığı ve saldırgan söylemlerde bulunduğu için tek kişilik hücreye yerleştirilerek cezası bağlamında başvuranın saçının tıraş edilmesinin, Sözleşmenin 3. maddesinin anlamı dâhilinde aşağılayıcı olarak nitelendirilebilecek yeterli ağırlığa sahip haksız bir muameleyi teşkil ettiği kanaatine varmıştır.

D. Mahpuslar Arası Şiddet

188. Sözleşme kapsamında, yetkililer, mahpusları diğer mahpusların gözdağı ve şiddet eylemlerinden korumak amacıyla cezaevinde düzeni sağlama tedbirleri alma görevine sahiptir. Ayrıca, etkili bir soruşturma yürütülerek ve mümkün olduğu ölçüde cezaî kovuşturma yoluyla bu tür savunulabilir kötü muamele iddiasına karşı yeterli ölçüde yanıtta bulunmakla görevlidirler. Devletlere ilişkin yükümlülük, bir

²⁵ Bk. ayrıca, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. maddesine (Ceza Hukuku yönü) ilişkin Rehber*

bireyin başkası üzerinde asla insanlık dışı veya aşağılayıcı muamelede bulunmamasının, hukuk sistemi yoluyla, bir Devlet tarafından teminat altına alınmasını gerektirdiği şeklinde yorumlanamayacağı ifade edilmese de, veya öyle olsaydı bile, ceza yargılamaları mutlaka özel bir cezayı beraberinde getirmeliydi. Ancak, Sözleşme'nin 3. maddesinin²⁶, örneğin tutuklular gibi yetkililerin kontrolü altında olmaları dolayısıyla kendilerini savunmasız bir konumda bulan kişilerin fiziksel sağlığını korumada Devletlere bir görev yüklediğini belirtmesi Mahkeme'nin değişmez yaklaşımıdır(*Premiininy/Rusya*, 2011, § 73).

189. Mahkeme, diğer mahpusların şiddetinden korumak için Sözleşme'nin 3. maddesinde teminat altına alınmış korumanın mutlak niteliğini ve Sözleşme sistemindeki temel önemini dikkate alarak Sözleşme'nin söz konusu hükmü kapsamında bir Devletin pozitif yükümlülüğüne ilişkin olarak davalar için bir test geliştirmiştir. Bilhassa, Sözleşme'nin 3. maddesinden doğan hakkının ihlal edildiğini doğru bir şekilde iddia etmesi için bir başvuranın, yetkililerin bilmek zorunda olduğu veya bilmesi gerektiği başvuranın fiziksel bütünlüğüne karşı gelişen gerçek ve ani riskleri önlemek için onlardan makul olarak beklenen adımları atmadıklarını göstermesinin yeterli olacağını belirtmiştir. Ancak, söz konusu test, kamu makamının kusuru veya ihmali "olmasaydı" kötü muamelelerin gerçekleşmeyeceğinin gösterilmesini gerektirmemektedir. Yetkililerin, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğine ilişkin sorunun cevabıysa inceleme altındaki davanın tüm koşullarına bağlı olacaktır(*Pantea/Romanya*, 2003, §§ 191-196; *Premiininy/Rusya*, 2011, § 84).

190. Mahkeme, mahpuslar arasında yaşanan şiddet davalarında, davanın özel koşullarında yetkililerin, bir mahpusun koğuş arkadaşları tarafından kötü muameleye maruz kaldığı veya maruz kalma riski altında olduğunu bilip bilmediğini veya bilmesi gerekip gerekmediğini ve eğer durum böyleyse cezaevi idaresinin, resmi yetkileri dâhilinde, söz konusu istismardan ilk başvurunu korumak ve mezkûr riskleri gidermek için makul adımlar atıp atmadığını belirlemek zorundadır (*Premiininy/Rusya*, 2011).²⁷

191. Mahkeme, *Premiininy/Rusya*, §§ 85-91 davasında, başvuranın koğuş arkadaşları tarafından en az bir hafta boyunca sistematik istismara maruz bırakıldığına dair kesin delil bulunduğunu kaydetmiştir. Söz konusu istismar, başvuruda ciddi fiziksel yaralanmalara ve akıl sağlığında bozulmaya neden olmuştur. Yetkililer, durumun farkında olmuş ve başvuranın kendine özgü davranışının onu ortalama bir mahpusa göre şiddet riskine karşı daha savunmasız hâle getirdiğini makul olarak öngörme imkânına sahip olmuşlardır. En azından bazı yaralarının görünür hâlde olduğu dikkate alınır, yetkililer, bu istismar izlerini fark edememişlerdir. Bu etkenler, başvurunu süregelen sözlü ve fiziksel saldırıdan korumak için spesifik güvenlik ve gözetim tedbirleri alma ihtiyacı konusunda yetkilileri uyarılmış olması gerektiği belirtilmiştir. Ancak, yetkililerin, mahpusların tasnif edilmesi ve barınmasına ilişkin açık bir politikasına sahip olduklarına ve şiddeti veya savunmasız mahpusları denetleme ya da bu olayların faillerine karşı disiplin tedbirleri alma girişiminde bulduklarına dair bir delil bulunamamıştır. Mahkeme, dolayısıyla, Sözleşme'nin 3. maddesinin gerektirdiği üzere yetkililerin, başvuranın fiziksel ve fizyolojik bütünlüğünü ve sağlığını yeterince güvence altına almak için pozitif yükümlülüklerini yerine getirmediğine hükmetmiştir. Ayrıca, başvuranın diğer mahpuslar tarafından kötü muamele gördüğüne ilişkin şikâyetlerini etkili bir şekilde soruşturmadığına kanaat getirmiştir(bk. ayrıca, Sözleşme'nin 2. maddesi bağlamında, *Yuri Illarionovitch Shchokin/Ukrayna*, 2013, § 38).

192. Benzer şekilde, Mahkeme, *Gjini/Sırbistan*, 2019, §§ 84-88 ve 96-103 davasında, başvuranın diğer mahpuslar tarafından kötü muameleye maruz bırakıldığına belirlendiğini kabul etmiştir. Başvuran resmi bir şikâyette bulunmasa da Mahkeme, CPT'nin söz konusu cezaevinde mahpuslar arasında şiddet yaşandığına ilişkin raporunu ve hem başvuranın davasından önce hem de sonrasında ciddi bir sorun olduğuna defaatle işaret ettiğini kaydetmiştir. Mahpuslar arasında yaşanan şiddete ilişkin çok sayıda vaka yaşandığını ve bu tür davranışı düzeltmek veya azaltmak için cezaevi veya Devlet yetkilileri tarafından hiçbir eylemde bulunulmadığını gözlemlediğini kaydetmiştir. Dahası, Mahkeme, cezaevi personelinin başvurana uygulanan kötü muameleyi fark etmiş olması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak, söz konusu personeli, şiddet izlerine karşı bir tepki gösterememiş ve başvuran için güvenli bir ortam oluşturamazken

²⁶ Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamında gereklilikler için bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesine ilişkin Rehber t*

²⁷ Bk. bu Rehberin "Güç Kullanımına" ilişkin kısmı.

başvuranın maruz kaldığı şiddeti tespit edip denetleyememiştir. Mahkeme, dolayısıyla, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme, ayrı bir notta, başvuranın resmi bir suç duyurusunda bulunmamasına rağmen cezaevi idaresinin, resmi etkili bir soruşturma yürütmesi gereken ilgili yetkilileri bilgilendirmiş olmaları gerektiğine kanaat getirmiştir.

193. Dahası, Mahkeme, eski bir paralı polis muhbiri ve cinsel suçlunun koğuş arkadaşları tarafından kötü muameleye maruz kalma riskine ilişkin *D.F./Letonya*, 2013, §§ 81-95 davasında, yetkililerin bu tür bir riskin farkında olmalarına rağmen bir yılı aşkın süre boyunca başvuranın ani kötü muamele riski korkusuna neden olan eylemleri etkili bir şekilde koordine edememesi gerekçesiyle Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir (bk. ayrıca, etnik güdümlü bir şiddet riskine ilişkin *Rodić ve Diğerleri/Bosna Hersek*, 2008, §§ 68-73).

194. Buna karşın, Mahkeme, yetkililerin, bir mahpusu eş cinsel olmasından dolayı diğer mahpusların şiddetinden korumadığı iddiasına ilişkin *Stasi/Fransa*, 2011, §§ 90-101 davasında, yetkililerin davanın koşullarının farkında olduklarını dikkate alarak, başvuranın fiziksel zarar görmesinden korumak için onlardan makul olarak beklenen tüm tedbirleri almış oldukları kanaatine varmıştır. Mahkeme, dolayısıyla, Sözleşmenin 3. maddesinin ihlal edilmediğine hükmetmiştir.

VI. Özel Yüksek Güvenlik ve Emniyet Tedbirleri

Sözleşme'nin 3. maddesi

"Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz."

Sözleşme'nin 8. maddesi

"1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörölmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir."

A. Özel Cezaevi Rejimleri

195. Mahkeme, ichtihadında, bir kişiyi hürriyetinden yoksun bırakan tedbirlerin sıklıkla acı ve aşağılama unsuru barındırdığını belirtmiştir. Ancak, yüksek güvenli bir cezaevinde tutukluluk hâlinin, ister tutukluğun isterse de mahkûmiyetin akabinde, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında tek başına bir sorun teşkil ettiğinin söylenemeyeceği ifade edilmiştir. Kamu düzenine ilişkin konular, Devletin özel tutuklu kategorileri için yüksek güvenli cezaevi rejimleri uygulamasını başlatmasına ve aslında Sözleşme'ye taraf pek çok devletin tehlikeli tutuklular için daha katı güvenlik kuralları almasına yol açabilir. Firar, saldırı veya cezaevindeki huzursuzluğu önleme maksatlı bu düzenlemeler, sıkı kontrollerle bu tür tutukluları cezaevindeki diğer tutuklulardan ayırmaya dayanmaktadır (*Piechowicz/Polonya*, 2012, § 161 ve ilgili kararda yer alan diğer atıflar).

196. Bununla birlikte, bu tür infaz rejimleri uygulamaya konulduğunda, Sözleşme'nin 3. maddesi, bir kişinin insan onuruna uygun koşullarda tutulmasını, tedbirin uygulanma şeklinin ve yönteminin, söz konusu kişinin tutukluluğa bağlı acı düzeyini aşan bir sıkıntıya veya zorluğa maruz bırakılmamasını ve hapis cezasının uygulanmasına ilişkin talepler bakımından, kişinin sağlık ve refahını güvence altına almayı Devletin sağlamasını gerektirmektedir (aynı kararda, § 162).

197. Mahkeme'den, İtalya'ya ilişkin birkaç davada, mahpusların suç örgütleriyle kişisel irtibatlarını kullanma risklerini asgari düzeye indirmek için ilgili mahpuslar ile asıl suç çevreleri arasındaki bağlarını kesmeyi amaçlayan ve mahpuslara pek çok kısıtlama getiren özel bir cezaevi infaz rejimine ilişkin 41-*bis* maddesi rejiminin uygulanmasından kaynaklanan kısıtlamaları incelemesi beklenilmiştir. Bu tür davalar, Sözleşme'nin 3. ve 8. maddeleri kapsamında sorun teşkil etmiştir.

198. Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesi açısından ele aldığı, 41-*bis* rejiminin uygulanmasının, uzun süreli uygulandığı zamanlarda bile Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında tek başına bir sorun teşkil etmediğine karar vermiştir. 41-*bis* maddesi rejimi kapsamında belirli kısıtlamaların uzun süreli uygulanmasının Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamına aykırı olarak asgari ciddiyet eşliğini karşılayıp karşılamadığı değerlendirildiğinde sürenin uzunluğu, söz konusu kısıtlamaların yenilenmesinin veya uzatılmasının haklı olup olmadığını tespit ederken, diğer hususların yanı sıra, her davanın koşulları ışığında incelenmelidir (*Provenzano/İtalya*, 2018, § 147 ve ilgili kararda yer alan diğer atıflar).

199. Dolayısıyla, Mahkeme, örneğin, *Enea/İtalya* [BD], 2009, §§ 60-67 davasında, özel cezaevi rejiminin uyguladığı kısıtlamaların, üyesi olduğu suç örgütüyle irtibatını sürdürerek topluma bir tehlike arz eden başvuranın önlenmesinin gerekli olduğuna kanaat getirmiştir. Mahkeme, ayrıca, bu kısıtlamaların uzatılmasının açıkça haksız olduğunu gösteren hiçbir delil olmadığını kaydetmiştir. Dolayısıyla, Mahkeme, başvuranın muzdarip olduğu sağlık sorunlarına bakılmaksızın Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Buna karşın, Mahkeme, *Provenzano/İtalya* davasında, başvuran adına 41-*bis* rejimi uygulamasının uzatılmasını, özellikle kritik durumda olan bilişsel bozukluğunu göz önüne alarak, yeterince gerekçelendirilmediği kanaatine varmıştır.

200. Sözleşme'nin 8. maddesiyle ilgili olarak Mahkeme, 41-*bis* rejiminden önce pek çok tehlikeli mahpusun, diğer mahpuslarla ve dış dünyayla bilgi alışverişinde bulunmak ve cezai bir suç işlenmesini örgütlemek ve sağlamak için üyesi oldukları suç örgütüyle ilişkilerini sürdürmüş olduğunu kaydetmiştir. Mahkeme, bu bağlamda, özellikle de mafya tipi organize suçun kendine özgü niteliğini ve aile ziyaretlerinin sıklıkla dışarıdan gelen emir ve talimatları iletme maksatlı olduğunu göz önüne alarak, ziyaretlere konulan kısıtlamaların - kuşkusuz önemli- ve eşlik eden kontrollerin, Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında izlenen meşru amaçlarla orantısız olduğunun söylenemeyeceği kanaatine varmıştır (*Enea/İtalya*[BD], 2009, § 126 ve ilgili kararda yapılan diğer atıflar).

201. Mahkeme, *Enea/İtalya*, §§ 128-131 davasında, yerel makamların özel infaz rejimini uzatırken başvuranın tehlikeli oluşunu ikna edici bir şekilde belirttiklerine karar vermiştir. Dahası, başvuran, ailesinden ziyaretçi kabul etme imkânına sahip olmuş ve yetersiz tutukluluk koşullarına ilişkin diğer şikâyetlerine de dayanak göstermemiştir. Mahkeme, dolayısıyla, başvuranın özel hayat ve aile hayatına saygı gösterilmesi hakkına getirilen kısıtlamaların, Sözleşme'nin 8 § 2 maddesinin anlamı dâhilinde, kamu güvenliğinin menfaatleri ve kargaşa ve suç işlenmesinin önlenmesi adına demokratik bir toplumda gerekli olan ölçüden öteye gitmediğini belirtmiştir.

202. Dahası, Mahkeme, Polonya'ya ilişkin birkaç davada, tehlikeli suçluların özel yüksek güvenlikli rejimlere yerleştirilmesini ele almıştır. Mahkeme, *Piechowicz/Polonya*, 2012, §§ 166-178 davasında, yetkililerin ilgili rejim kapsamında iki yıl ve dokuz ay boyunca uygulamakla yükümlü oldukları sürekli, rutin ve ayırım gözetmeyen tam kapsamlı tedbirleri uygulamasının, cezaevi güvenliğini idame ettirmek için gerekli olduğuna hükmetmiştir. Başvuran, özellikle, zaman zaman hücrelerini değiştirdiğinden, cezaevi personeliyle günlük irtibatını sürdürdüğünden, aile ziyareti kabul etme hakkına sahip olduğundan ve televizyon ve kütüphaneye erişim olduğundan yalnızca sınırlı sosyal tecride maruz bırakılmıştır. Ancak, yetkililer, başvuranın uygun teşvikle yeterli sayıda insan ile irtibat kurmasını sağlayamamıştır. Yetkililer, başvuranın diğer mahkûmlar için düzenlenen egzersizlere, atölye çalışmalarına ve spor faaliyetlerine katılma taleplerini reddetmiş ve hücrelerinde kendisine ait spor ekipmanı, bilgisayar oyunları veya bir CD çalar olmasına izin vermemişlerdir. Ek olarak, sosyal tecridin olumsuz psikolojik ve duygusal etkileri, diğer güvenlik tedbirlerinin, bilhassa da zincirlemek ve rahatsız edici çıplak aramalar gibi rutin uygulamalar yoluyla daha da ağırlaştırılmıştır. Mahkeme, başvuranın hücrelerinden her çıkışında sistematik olarak

zincirlenmesinin gerekli olduğuna ikna olmamıştır. Aynı şekilde, anal aramayı da kapsayan çıplak aramalar rutin olarak gerçekleştirilmiş ve herhangi bir somut güvenlik ihtiyacı ve spesifik şüpheyle ilişkilendirilmemiş ve diğer güvenlik önlemlerine rağmen başvuran sürekli olarak güvenlik kamerası ve infaz koruma memurları aracılığıyla gözetime tabi tutulmuştur. Mahkeme, ayrıca, başvuranın işlediği iddia edilen suçların vahameti onu ilk sınıflandırma aşamasında “tehlikeli tutuklu” olarak gösterse ve özel bir infaz rejimi uygulansa da bunun uzun süreli olarak devam ettirilmesinin tek gerekçesi olamayacağı kanaatine varmıştır. Bu tedbirlerin kümülatif etkisini göz önüne alarak, Mahkeme, Sözleşme’nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir (bk. ayrıca, [Horych/Polonya](#), 2012, §§ 93-103; [Paluch/Polonya](#), 2016, §§ 37-48; [Karwowski/Polonya](#), 2016, §§ 33-43).

203. Mahkeme, ayrıca, [Piechowicz/Polonya](#), 2012, §§ 219-222 ve 238-240 davasında, başvuranın özel bir rejime yerleştirilmesinin sonucunda çeşitli kamu makamlarıyla ve hukuk danışmanı ile yazışmasına sansür uygulanmasının yanı sıra ailesi tarafından yapılan ziyaret hakkına ilişkin genel ve sistematik kısıtlamalar getirildiğine (bk. ayrıca, [Horych/Polonya](#), 2012, §§ 127-132) ve Sözleşme’nin 8. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

204. Mahkeme, ayrıca, mahpusların sürekli olarak kilitli hücrelerde tutulduğu ve cezaevinin geri kalan kısmından izole edildiği müebbet hapis cezası alan mahkûmlara sıkı cezaevi rejimi uygulandığı Bulgar davaları ele almıştır. Mahkeme, [Harakchiev ve Tolumov/Bulgaristan](#), 2014, §§ 203-214 davasında, özellikle, tecrit, yetersiz havalandırma, ışık, ısıtma, hijyen, gıda ve tıbbi bakıma maruz kalan başvuranların koşullarının kümülatif etkisinin insanlık dışı ve aşağılayıcı olduğuna karar vermiştir. Mahkeme, ayrıca, başvuranların tecrit edilmesini, onların davranışlarıyla ilgili herhangi bir özel güvenlik endişesinden cezaevi infaz rejimini düzenleyen iç hukuk hükümlerinin otomatik uygulamasının sonucu gibi görünmesinden dolayı eleştiride bulunmuştur (bk. ayrıca, [Hâliil Adem Hasan/Bulgaristan](#), 2015, §§ 49-60).

205. Mahkeme, terörist mahkûmlarla ilgili olarak, [Öcalan/Türkiye](#) [BD], 2005, §§ 192-196, ve [Öcalan/Türkiye \(no. 2\)](#), 2014, §§ 146-149 davalarında, ülkedeki en tehlikeli teröristlerden biri olarak görülen başvuranın kapsamı altında olduğu özel infaz rejimini incelemiştir. Mahkeme, ilk davada, özel infaz rejimini Sözleşme’ye aykırı bulmazken, ikinci davada, tutukluluk rejiminin belirli bir zaman diliminde Sözleşme’nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, bilhassa, davanın aşağıda belirtilen koşullarını göz önüne almıştır. Bu koşullar; başvuranın on dokuz yıl dokuz aydır bir adada yaşayan tek mahkûm olduğu; başvuranın sosyal tecridini sağlamak için iletişim araçlarının bulunmaması (hücresinde uzun süre televizyon olmaması ve telefon görüşmeleri yapamaması); haberlere erişimine getirilen aşırı kısıtlamalar; ziyaretçilerin cezaevine erişiminde sürekli büyük sorunlar yaşanması (aile fertleri ve avukatlar için) ve hava deniz ulaşım araçlarının hava koşullarıyla mücadelede yetersizliği; başvuranla cezaevi personeli iletişiminin işleri doğrultusunda en aza indirilerek kısıtlanması; başvuranla yapıcı bir doktor/hasta ilişkisinin olmaması; terk edilmişlik ve hayal kırıklığı duygularıyla birlikte kronik stres ve sosyal ve etkili bir tecrit durumundan kaynaklı olarak başvuranın ruh hâlinde bozukluk yaşanması; ve söz konusu zamanda başvuranın hücreye koyma cezasına alternatif aranmaması olmuştur.

B. Hücreye Koyma Cezası

206. Hücreye koyma cezası, tek başına, Sözleşme’nin 3. maddesinin ihlali anlamına gelmez. Diğerleriyle bir araya gelmesinden uzun süreli olarak alıkonulması istenmeyen bir durum olsa da, bu tür bir tedbirin Sözleşme’nin 3. maddesi kapsamında olup olmadığı, kendine özgü koşullarına, tedbirin katılığına, süresine, izlenen amaca ve ilgili kişi üzerindeki etkilerine bağlıdır ([Rohde/Danimarka](#), 2005, § 93; [Rzakhanov/Azerbaycan](#), 2013, § 64). Güvenlik, disiplin veya koruyucu nedenlerden dolayı diğer mahpuslarla irtibat kurmanın yasaklanması, tek başına insanlık dışı muamele ve cezalandırma anlamına gelmez ([Ramirez Sanchez/Fransa](#) [BD], 2006, § 123). Diğer yandan, tam bir sosyal tecride eşlik eden eksiksiz bir duysal tecrit, kişilikte yıkıma yol açabilir ve güvenlik gereklilikleri veya sair nedenlerle gerekçelendirilemeyen bir tür insanlık dışı muameleyi teşkil etmektedir (aynı kararda § 120).

207. Hücreye koyma cezası, yalnızca kısmi tecride yol açan davalarda bile, bir mahpusa süresiz olarak

uygulanamaz ve sadece gerekli usule ilişkin güvencelerle istisnai olarak karar verildikten ve tüm tedbirler alındıktan sonra gerçek gerekçelere dayanmalıdır (*A.T./Estonya (no. 2)*, 2018, § 73). Uzun süreli bir hücreye koyma cezasının süresi uzatıldığında herhangi bir keyfilik riskinden kaçınmak için esasa ilişkin gerekçeler gösterilmek zorundadır. Karar dolayısıyla yetkililerin, mahpusun koşullarını, durumunu veya davranışını dikkate alan bir yeniden değerlendirme yapmalarını mümkün hâle getirmektedir (*Csüllög/Macaristan*, 2011, § 31).

208. İlaveten, sürekli hücreye koyma cezasının kabili telif olması amacıyla mahpusun fiziksel ve akli denge durumunu düzenli olarak izleyen bir sistem de oluşturulmalıdır. Mahkeme ayrıca, mahpusun, bağımsız bir adli makama uzun süreli hücreye koyma cezası tedbirini esas bakımından, gerekçeleriyle, değerlendirme yaptırabilmesinin elzem olduğunu da önemle vurgulamıştır. Dahası, tehlikeli olarak görülen ve olağan bir infaz rejimi kapsamında olağan bir cezaevindeki tutukluluğu uygunsuz olarak görülen kişilerin hücreye koyma cezaları için alternatif çözümler aranması da istenen bir durum olacaktır (*Ramirez Sanchez/Fransa* [BD], 2006, §§ 139 ve 145-146).

209. *Ramirez Sanchez/Fransa*, §§ 131-150 davasında, bir terörist mahpusa, sekiz yıl boyunca hücreye koyma cezası uygulanmıştır. Mahkeme, sadece kısmi ve nispi sosyal tecridi kapsamış olan başvuranın hücreye koyma cezasıyla ilgili özel bir mesele olmadığına kanaat etmiştir. Mahkeme'ye göre, bu davadaki temel sorun, hücreye koyma cezasının uzunluğu olmuştur. Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edilmediğine hükmetse de - başvuranın tutukluluğunun fiziksel koşulları göz önüne alındığında, tecridin kısmi olduğu, yetkililerin onu olağan bir rejim kapsamında tutma isteği, karakteri ve arz ettiği tehlike - başvuranın hücre hapsinde geçirdiği sürenin özellikle uzun sürmesi hususunda endişelerini dile getirmiş ve olağan bir cezaevi rejimi kapsamında tutulan başvuranın ilkesel olarak gelecekte de bir hücre hapsine koyulmaması gerektiği kanaatine varmıştır.

210. Mahkeme, *Onoufriou/Güney Kıbrıs Rum Yönetimi*, 2010, §§ 71-81 davasında, mahpusun esenliği ve tedbirin orantılılığını teminat altına almak amacıyla bir mahpusun hücreye koyma cezası kararını da beraberinde getirmek zorunda olan usule ilişkin güvencelerin gerekliliklerine ilişkin kapsamı daha da genişletmiştir. Mahkeme, hücreye koyma cezası verilen kişilere sağlanacak güvencelerle ilgili olarak ilgili iç hukukta bir kanun boşluğu olduğuna işaret etmiştir. Bilhassa da başvuranın hücreye koyma cezasıyla ilgili yeterli bir gerekçenin olmamasını, cezanın süresine ilişkin belirsizliği, hücreye koyma cezası tedbirlerinin ve başvuranın yetki verilen dönemin dışında hücreye koyulmadığını kaydeden güvenilir bir sistemin yerleştirilmemesini, hücreye koyma kararı verilmeden önce yetkililerin ilgili unsurların bir değerlendirmesini yaptığına dair delilin olmayışını ve başvuranın tutukluluğuna ve koşullarına itiraz etme imkânının olmadığını not etmiştir.

211. Benzer şekilde, Mahkeme, *Csüllög/Macaristan*, 2011, §§ 37-38 davasında, yetkililerin, hücreye koyma cezası verildiğinde ve uzatıldığında esasa ilişkin gerekçe sunmadıklarını belirtmiştir. Mahkeme, dolayısıyla, gerekçe olmadan söz konusu kısıtlamanın keyfi olarak algılanacağını belirtmiştir. Mahpuslar gibi savunmasız bireylere uygulanan keyfi kısıtlayıcı tedbirler kaçınılmaz bir şekilde tabiiyet, tamamen bağlı olma, güçsüzlük ve nihayetinde aşağılanma duygusuna katkı sağlamaktadır (kıyaslayınız, *A.T./Estonya (no. 2)*, 2018, §§ 84-85). Dahası, yetkililer, uzatılan hücreye koyma cezasının başvuranın fiziksel ve akli denge durumu üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek için herhangi bir tedbire başvurmamışlardır. Bu doğrultuda, sınırlı sayıda olan açık havaya çıkmalar ve spor faaliyetleri, bilhassa başvuranın güvenli bir ortamdaki tüm hareketleri kelepçeli olarak gerçekleştiğinden, mevcut koşullar altında bu olumsuz etkilere çare olmaya haiz olarak değerlendirilemez. Mahkeme, dolayısıyla, Sözleşmenin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

212. Buna karşın, Mahkeme, başvurana on bir boyunca hücreye koyma cezası uygulandığı *Rohde/Danimarka*, 2005, §§ 97-98 davasında, aşağıdaki koşulları dikkate alarak Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edilmediğine hükmetmiştir: başvuranın tutukluluğuna dair tüm koşullar yeterli olmuş; gazetelere erişimi olduğuna ve diğer mahkûmlarla bir araya gelmesinin tamamen engellenmemiş; açık havada egzersiz yapma fırsatını ve fitness odasını kullanmış; kütüphaneden ödünç kitap almış veya mağazadan yiyecek alışverişi yapmış; haftalık dil dersleri almış; cezaevindeki papaz, danışmanı, sosyal

hizmet görevlisi, aile üyeleri ve arkadaşları tarafından ziyaret edilmiş ve fizyoterapist, doktor ve bir hemşire tarafından düzenli olarak kontrolden geçirilmiştir.

213. Son olarak, bir mahpusa disiplin yaptırımı olarak hücreye koyma cezası verildiğinde yukarıdaki ilkelerin uygulanması gerektiği not edilmelidir (*Rzakhanov/Azerbaycan*, 2013, §§ 74-76).²⁸ Bu ilkeler, hücreye koyma cezasını bir mahpusu cezaevindeki olası şiddetten korumak için bir tedbir olarak kullanıldığında da uygulanmaktadır. Mahkeme, *X/Türkiye*, 2012, §§ 41-45 davasında, tedbire dair uygun yargı denetiminin olmamasının yanı sıra açık havada egzersiz yapamama ve diğer mahkûmlarla temasının olmamasıyla ilgili herhangi bir gerekçe gösterilmeksizin başvuranın korumak maksatlı olarak hücreye koyulmasının Sözleşmenin 3. maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir (kıyaslayınız, *Peñaranda Soto/Malta*, 2017, §§ 76-77).

VII. Özel Kategorideki Tutuklular

Sözleşme'nin 3. maddesi

"Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz."

Sözleşme'nin 8. maddesi

"1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmuş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir."

A. Bebekli ve Çocuklu Kadınlar

214. Mahkeme, bebeklerin ve küçük çocukların cezaevinde anneleriyle beraber kalmalarının mümkün olup olmadığının özellikle tartışmalı bir mesele olduğunu içtihadında kabul etmiştir. Bu doğrultuda, Mahkeme, CPT'nin bir yandan cezaevlerinin bariz bir şekilde bebekler ve küçük çocuklar için uygun bir ortam sağlamadığını bir diğer yandan anneler ve bebeklerin zorla ayrı bırakılmasının ziyadesiyle istenmeyen bir durum olduğunu kabul ettiğini de kaydetmiştir. Mahkeme, ayrıca, BM Kadın Mahkûmlara Yönelik Muameleye Dair Kuralların²⁹, çocukların cezaevinde anneleriyle kalmasına izin veren kararların çocuğun üstün yararına dayanmasını - Mahkeme'nin çocuk bakımı içtihadında öngörülen bir ilke-belirttiğini not etmiştir (*Korneykova ve Korneykov/Ukrayna*, 2016, § 129), (*X/Letonya*[BD], 2013, § 95).

215. Mahkeme, Dünya Sağlık Örgütü'nün, sağlıklı bir yenidoğanın annesiyle birlikte kalmasını ve tutuklu bulunduğu tesisleri de kapsayan pratikte uygulanacak gereklilikler için yeterli koşulları oluşturmak amacıyla yetkililere yükümlülük getiren tavsiyelerini de kaydetmiştir. Bu doğrultuda, annenin tutuklu olduğu ve yenidoğanın yetkililerin tam kontrolü altında olduğu bir durumda, yetkililere çocuğun sağlık ve esenliğinin yeterince sağlanması yükümlüğünü getirmektedir (*Korneykova ve Korneykov/Ukrayna*, 2016, § 131).

216. Son dava, bir başvuranın gebeliğinin beşinci ayında tutuklanması ve tutukluluğu devam ederken bir oğlan dünyaya getirmesine ilişkin bir dava olmuştur. Mahkeme, doğum hastanesinde kadının zincirlenmesi (§§ 110-116),³⁰ yetersiz tutukluluk koşulları ve bebek için uygun tıbbi bakımın olmamasından dolayı yetkililerin eylemleriyle ilgili olarak Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

217. Mahkeme, fiziki tutukluluk koşullarıyla ilgili olarak, bilhassa da yetersiz açık hava yürüyüşlerinin yanı

²⁸ Bk. bu Rehberin " Disiplin Tedbirleri ve Cezası " ile ilgili kısmı

²⁹ *BM Kadın Mahkûmlara Yönelik Muameleye Dair Kurallar ve Kadın Suçlular için Hapis Dışı Tedbirler .(Bangkok Kuralları), A/C.3/65/L.5, 6 Ekim 2010*

³⁰ Bk. bu Rehberin "Kısıtlama Araçlarının Kullanımına" ilişkin kısmı.

sıra annenin kötü beslenmesi, anne ve yenidoğan oğlu için yetersiz sağlık ve hijyen düzenlemelerinin kümülatif etkisinin, anne ve çocuğuna insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele anlamına gelen annenin fiziksel olarak acı çekmesine ve manevi zarar görmesine neden olacak bir kesafette olduğunu not etmiştir.

218. Mahkeme, bebeğin tıbbi bakımıyla ilgili olarak, yetkililerin yeterli tıbbi gözetimi ve ikinci başvuran olarak cezaevi tesisinde annesiyle kalan yenidoğan çocuğun bakımını sağlamakla yükümlü olduklarını vurgulamıştır. Bebek, özellikle savunmasız olduğu için bir uzmanın yakın tıbbi denetimini gerektirmiştir. Dava dosyasındaki belgeler, Mahkeme'nin, ikinci başvuranın neredeyse üç ay bir çocuk doktoru tarafından kontrol edilmediğini belirlemesine yeterli bir dayanak oluşturmuştur. Yaşının küçük olması dikkate alındığında, bu durum, mezkûr davada yeterli sağlık bakım standartlarının karşılanmadığı sonucuna varmak için tek başına yeterli olmuştur (aynı kararda, §§ 152-158).

219. Mahkeme, çocukların tutukluluğuna ilişkin³¹ *Güveç/Türkiye*, 2009, §§ 91-98 davasında, ilk defa, reşit olmayan bir çocuğun yetişkin cezaevine yerleştirilmesinin Sözleşmenin 3. maddesine aykırı olarak insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele olduğuna hükmetmiştir. İç hukuka aykırı olarak on beş yaşında bir gencin tutukluluğu, beş aydan fazla sürmüş ve yetkililerin sağladığı uygun tıbbi bakım olmaksızın başvuranın üç kez intihar girişimiyle sonuçlanan ciddi fiziksel ve fizyolojik sorunlara yol açmıştır.

220. Bu doğrultuda, Mahkeme, Türkiye'ye ilişkin birkaç davada, çocukların tutulması işlemine yönelik uygulamaya dair endişesini dile getirmiş (bk. *Selçuk /Türkiye*, 2006, § 35; *Koştı ve Diğerleri/Türkiye*, 2007, § 30; *Nart/Türkiye*, 2008, § 34) ve Sözleşmenin 5 § 3 maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Örneğin, *Selçuk /Türkiye* davasında, başvuran, on altı yaşındayken dört aylık süreyle tutulmuşken *Nart/Türkiye*, davasında, başvuran, on yedi yaşındayken kırk sekiz gün boyunca tutulmuştur.

221. Ancak, Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesiyle ilgili olarak, bunun bir tutukluyu serbest bırakmak için genel bir yükümlülük getirmesi olarak yorumlanamayacağını ve Sözleşme'nin mahkûm çocuklara hapis cezası vermesi hususunda Devletlere yasak getirmediğini belirtmiştir. Dahası, yerel makamlar, çocuk suçluların normalde yetişkin mahkûmlar için tasarlanan tesislerin ayrı kısımlarına yerleştirilmesini de kapsayan çocuk ve yetişkin suçluların ayrı tutulmasıyla ilgili olarak belirli ölçüde serbestliğe sahiptirler. Bu doğrultuda, reşit olmayan bir kişinin çocuk suçlular kısmına yerleştirilmesi, tek başına, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında bir sorun teşkil etmez (*Kuparadze/Gürcistan*, 2017, § 60). Nitekim bazı durumlarda, reşit olmayan birisinin kısa süreliğine bile olsa yetişkinlerle aynı yerde tutulması, diğer yetersiz hapis koşulları da eşlik ettiğinde, bu kişi üzerinde güçlü bir izlenim bırakmaya yetecektir. Bu durum, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlaline yol açabilir (*Zherdev/Ukrayna*, 2017, §§ 92-93).

222. Her hâlükarda, hürriyetinden yoksun bırakılan reşit olmayan bir kişinin sağlığı, toplumun geri kalan kısmında reşit olmayanlara uygulanan kabul edilmiş tıbbi standartlara göre güvence altına alınmalıdır. Yetkililer her zaman çocuğun üstün yararını kılavuz edinmeli ve çocuğa doğru bakım ve koruma sağlanmalıdır. Dahası, şayet yetkililer çocuğun hürriyetinden yoksun kaldığını düşünürlerse, bir çocuk islahevine yerleştirilip yerleştirilmemesini belirlemek için çocuğun sağlık durumuna dair tıbbi bir değerlendirme yapılmalıdır (*Blokhin/Rusya* [BD], 2016, § 138).

223. Mahkeme'nin, göçmen çocukların tutulması bağlamında, çocuklar, ister refakat edilsin isterse edilmesin, aşırı savunmasız ve özel ihtiyaçları olmalarından dolayı bu tür bir alıkoyma işleminin, çocukların refakatli veya refakatsiz olup olmadığına bakılmaksızın, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında kendine özgü sorunlar teşkil ettiğini belirttiği de not edilmelidir (*Abdullahi Elmi and Aweys Abubakar/Malta*, 2016, § 103). Aslında, çocuğun aşırı savunmasız olması belirleyici unsurdur ve göçmen çocuğun yasal statüsüne ilişkin değerlendirmelerden daha fazla önem taşımaktadır. 1989 yılında kabul

³¹ Bk. ayrıca, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 20 Kasım 1989*;

-*Birleşmiş Milletler Çocuk Ceza Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Kurallar*; (29 Kasım 1985 tarih ve 40/33 sayılı Genel Kurul Kararı)

-*Birleşmiş Milletler Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Küçüklerin Korunması için Kurallar* (14Aralık 1990 tarih ve 45/113 sayılı Genel Kurul Kararı)

-*Bakanlar Komitesinin Yaptırım ya da Tedbire Maruz Kalan Çocuk Suçlular için Avrupa Kuralları hakkında üye Devletlere yönelik CM/Rec (2008) 11 No.lu Tavsiye Kararı*

edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1577 UNTS 3), Devletleri, iltica arayışında olan çocukların, ister refakat edilsin ister edilmesin, uygun korunma ve insani yardıma ulaşmalarını sağlamak için uygun tedbirleri alma hususunda teşvik etmektedir (*Popov/Fransa*, 2012, § 91). Son yıllarda, Mahkeme, birkaç davada refakat edilen göçmen çocukların tutulduğu koşulları incelemiştir.

224. *Muskhadzhiyeva ve Diğerleri/Belçika*, 2010, §§ 57-63 davasında, yedi aylık, üç buçuk yaşında, beş yaşında ve yedi yaşındaki başvuranlar bir ay alıkoyulmuşlardır. Yaşlarını ve tutukluluk sürelerini, tutulma işlemine konu tesisin çocuklara uygun olmadığını ve gözaltında tutulurken yaşadıkları ciddi fizyolojik sorunlara ilişkin tıbbi delili göz önüne alarak, Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

225. *Kanagaratnam/Belçika*, 2011, §§ 64-69 davasında, on üç, on bir ve sekiz yaşındaki başvuranlar, yaklaşık dört ay boyunca tutulmuşlardır. Mahkeme, başvuranların yukarıda bahsi geçen davadakilerden yaşça daha büyük olduklarını ve gözaltında tutulurken ruhsal sıkıntı yaşadıklarına dair tıbbi delilin olmadığını kaydetmiştir. Buna rağmen, Mahkeme, aşağıdakileri göz önüne alarak Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir: (i) tutulmaya konu tesis çocuklara uygun bulunmamıştır; (ii) başvuranlar, Belçika'ya gelmeden önce Sri Lanka'daki iç savaştan kaçarken babalarının yakalanması sonucu babalarından ayrı düştüklerinden dolayı bilhassa savunmasız hâle gelmişlerdir; (iii) anneleri tesiste yanlarında olsa bile onlara düzgün bir şekilde bakamamıştır ve (iv) tutuklulukları, *Muskhadzhiyeva*. davasındakinden daha uzun sürmüştür.

226. *Popov/Fransae*, 2012, §§ 92-103 davasında, sırasıyla beş aylık ve üç yaşındaki başvuranlar on beş gün boyunca tutulmuşlardır. Aileler için tasarlanmış olsa da tesisin, birkaç rapor ve ulusal yargı kararlarına göre, bu amaca ya fiziki durumlardan dolayı ya da mahremiyetin olmaması ve oradaki hasmane psikolojik ortamın olmasından dolayı tam olarak uygun olmamıştır. Bu yüzden, Mahkeme aşağıdaki gibi karar vermiştir: (i) tıbbi delil olmamasına rağmen yaşça çok küçük olan başvuranlar stres ve kaygı bozukluğu yaşamışlardır; ve (ii) nispeten kısa bir tutukluluk dönemine rağmen Sözleşme'nin 3. maddesi ihlal edilmiştir.

227. Fransa'ya karşı açılan sonraki beş davadaki – *R.M. ve Diğerleri /Fransa*, 2016, §§ 72-76, *A.B. ve Diğerleri/Fransa*, 2016, §§ 111-115, *A.M. ve Diğerleri/Fransa*, 2016, §§ 48-53, *R.K. ve Diğerleri/Fransa*, 2016, §§ 68-72, ve *R.C. ve V.C./Fransa*, 2016, §§ 36-40 – dört aylık ve dört yaşındaki başvuranlar, yedi ila sekiz aylık bir süre boyunca tutuklu kalmışlardır. Mahkeme, *Popov* davasındaki tesisin aksine beş davadaki iki tesisin sorunlu olmadığını kaydetmiştir. Diğer tutuklulardan ayrı tutularak aileler için uygun hâle getirilmiş ve özel olarak hazırlanmış koşullarla birlikte çocuk bakım malzemeleri sağlanmıştır. Ancak, tesislerden bir tanesi bir uçak pistinin hemen yanında bulunduğu için başvuranlar bilhassa yüksek gürültüye maruz kalmışlardır. Diğer tesiste, iç avlu, erkek tutukluların olduğu bölgeden sadece bir ağ ile ayrılmış ve kayda değer bir gürültü düzeyi de olmuştur. Bu, çocukları önemli ölçüde etkilemiştir. Bir diğer kaygı verici durum ise tutukluluk kısıtlamaları ve tesislerin düzenlediği koşullar olmuştur. Kısa vadede bu unsurlar, Sözleşme'nin 3. maddesinde belirtilen ağırlık eşliğine erişmek için yeterli olmasa da uzun vadedeki etkileri küçük bir çocuğu bu eşığı aşma noktasına getirecek kadar etkilemiş olacaktır. Mahkeme'ye göre tutukluluk süreleri beş davada da yeterince uzun olarak görüldüğünden bütün davalarda Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

228. Mahkeme, *S.F. ve Diğerleri/Bulgaristan*, 2017, §§ 84-93 davasında, göçmen çocukların tutukluluk hâlinin önceki bazı davalardan daha kısa sürmüş olmasına rağmen, tesisteki tutukluluk koşullarının çok daha kötü olduğuna karar vermiştir. Başvuranlar, nispeten iyi havalandırılmış ve aydınlatılmış olsa da fazlasıyla kötü bir koşulda tutulmuşlardır. Koşu kirli olmasının yanı sıra eski püskü ranzalar, yataklar ve çarşafarla dekore edilmiş ve zeminde çöple birlikte rutubetli bir mukavva bulunmuştur. Tuvalet erişimde sınırlı imkânlarla sahip olduklarından idrarlarını buldukları koşuğun zeminine yapmak zorunda kalmışlardır. Yetkililerin, başvuranları gözaltına aldıktan sonra yirmi dört saatten fazla onlara yiyecek ve içecek sağlamadıkları iddia edilmiş ve Hükümet, başvuranın annesinin, bir buçuk yaşında olan en küçük başvurana, gözaltına alınmalarından on dokuz saat sonra biberon ve süt erişimine izin verildiğine ilişkin iddiasına itiraz etmemiştir. Bu etkenler hep birlikte başvuranları hem fiziksel hem de fizyolojik olarak önemli ölçüde etkilemiş olmalı ve bilhassa da hâla bir bebek olan en küçük başvurana kötü etkilemiş

olmalıdır. Mahkeme, ayrıca, Avrupa Birliği'nin dış sınırlarında bulunan Devletlerin son yıllarda büyük çaplı mülteci akınlarıyla baş etmekte güçlük çektiğini kabul etse de söz konusu zamanda Bulgaristan makamlarının, mülteci çocukları engelleyip yakaladıktan hemen sonra kısa vadede yerleştirmeye karar verdikleri tesislerde asgari düzeyde yeterli koşulları sağlayacak kadar imkânsız ölçüde bir acil durumla karşılaştıklarının söylenemeyeceğini not etmiştir. Her hâlükârda, Sözleşme'nin 3. maddesinin mutlak niteliği dikkate alındığında, mülteci akının artması, bir Yüksek Sözleşmecî Devleti söz konusu hükmün yükümlülüklerinden muaf tutamaz. Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

229. Mahkeme, göçmen bir anne ve üç çocuğunun tutulmasına ilişkin *G.B. ve Diğerleri/Türkiye*, 2019, §§ 101-117 ve 151 davasında, çocukların aşırı savunmasız olmalarını dikkate alarak, temelde konaklayacakları ilgili tesislerin yetersiz olması ve çocukların korunmasına ilişkin yaygın ölçüde tanınan uluslararası ilkeler ile bu tür alıkoymaların uygun olmamasından dolayı Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, ayrıca, küçük çocukların uygun olmayan koşullarda tutulma işleminin, çocuğun bir yetişkin tarafından refakat edilip edilmesine bakılmaksızın, tek başına Sözleşme'nin 5 § 1 maddesinin ihlaline yol açabileceğini belirtmiştir. Bu yüzden, Mahkeme, Devletleri göçmen çocukların tutulmasını ivedilikle ve tamamıyla sonlandırma veya ortadan kaldırma konusunda çağrıda bulunan Avrupa Konseyini de kapsayan çeşitli uluslararası organlara atıfta bulunmuştur. Bu doğrultuda, Mahkeme, ebeveynlerinin refakatindeki bir çocuğun Geri Gönderme Merkezi'nde bulunmasının, ancak ulusal makamların başvuruların özgürlüklerini daha az kısıtlayacak bir tedbir olmadığını teyit etmelerinin ardından bu tedbirin son çare olarak alınmasına karar verdiklerinde Sözleşme'nin 5 § 1 (f) maddesine riayet edeceğini vurgulamıştır.

B. Yabancı Ülke Vatandaşları ve Azınlıklar³²

230. Hürriyetlerinden yoksun bırakılan yabancı ülke vatandaşlarına tedbirlerin uygulanmasıyla ilgili önemli bir usule ilişkin yön ise, Sözleşmenin 5 § 2 maddesinin gerektirdiği şekilde ilgili kişiye anlayacağı dilde hürriyetinden yoksun bırakılmasına ilişkin yasal ve olgusal gerekçelerle derhâl bilgi sağlama ihtiyacıdır.³³

231. Bireye, mutlaka ana dilinde olmayı gerektirmeyen, anlayacağı dilde bilgi verilmelidir (*Suso Musa/Malta*, 2013, § 117). Ancak, ilgili bireyin dili anlamadığına dair göstergeler varsa ulusal makamların bu doğrultuda özenli davranması zorunludur (*Ladent/Polonya*, 2008, §§ 64-65). Bir bireye hürriyetinden yoksun bırakılma gerekçeleriyle ilgili bilgilendirme yaparken çeviriye ihtiyaç duyulduğunda, çevirinin titizlikle ve kesin bir dilde sağlanmasının sorumluluğu yetkililerdedir (*Shamayev ve Diğerleri/Gürcistan ve Rusya*, 2005, § 425). Bir çevirmen aracılığıyla da bilgi sağlanılabilir (*A.H. ve J.K./Güney Kıbrıs Rum Yönetimi*, 2015, § 224).

232. Sözleşme, devletlerarası bir nakil hakkı veya bir tutuklunun özel bir cezaevine tahsis edilme hakkını teminat altına almadığından,³⁴ yabancı mahpusların, en azından telefon görüşmeleriyle veya ara sıra yapılan ziyaretlerle, aileleriyle irtibat kurmalarını sağlamak önemlidir (*Labaca Larrea ve Diğerleri/Fransa* (k.k.), 2017, § 54). Dahası, yetkililerin, Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında, bir mahpusa ailesiyle kendi dilinde irtibata geçme ve konuşma imtiyazı sağlamasını gerektirebilir (*Nusret Kaya ve Diğerleri/Türkiye*, 2014, §§ 60-61).

233. Mahkeme, *Rooman/Belçika* [BD], 2019, §§ 149-159 ve 228-243 davasında, dil azınlıklarına tutuklulukta psikiyatrik tedavi hükmüne ilişkin sorunu ele almıştır. Mahkeme, Sözleşme'nin bir tutukluya kendi dilinde tedavi hakkı güvencesi vermediğini vurgulamıştır. Sözleşme'nin 3. maddesiyle ilgili olarak, sorun, "diğer etkenlerle birlikte uygun tedavinin etkili bir şekilde uygulanmasına ilişkin iletişimi teminat altına almak için gerekli ve makul adımların atılıp atılmadığı olmuştur. Ancak, psikiyatrik tedaviyle ilgili olarak, "sadece dil unsurunun, uygun tedavinin mevcudiyeti ve uygulanmasında belirleyici olabileceği

³² Bk. ayrıca, *Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi*

³³ Bk. ayrıca, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesine ilişkin Rehber*

³⁴ Bk. ayrıca, bu Rehberin "Tutuklama" ile ilgili kısmı.

kanıtlanabilirken iletişim eksikliğini gidermede diğer etkenlerin mümkün olmadığı” kabul edilmiştir. Sözleşme’nin 5. maddesi bağlamında Mahkeme, somut davada Sosyal Koruma Kurulu’nun (başvurana zorunlu hücreye koyma cezası vermiştir) başvurana Belçika’da ulusal bir dil olan Almanca dilinde konuşma, iletişime geçme ve tedavi alma hakkını teyit ettiğini hatırlatmaktadır.

234. Yetkililer, yabancı mahpusların ve azınlıkların diğer mahpusların şiddetinden ve gözdağından korunmasını da sağlamak zorundadırlar. Mahkeme, *Rodić ve Diğerleri/Bosna Hersek*, 2008, §§ 69-73, başvuruların fiziksel sağlığının diğer mahpusların etnik güdümlü şiddet ve zulmünden, aslında onları örneğin ayrı bir yere yerleştirerek koruyabilecekleri hâlde, yeterince emniyet altına alınmadığından dolayı Sözleşme’nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

C. Müebbet Hapis Cezası alan Mahpuslar

235. Mahkeme, müebbet hapis cezasına ilişkin önceki içtihadının kapsamlı bir genel bakış ve değerlendirmesine dayanarak, (bk., bilhassa, *Kafkaris/Güney Kıbrıs Rum Yönetimi* [BD], 2008, §§ 95-108) ve *Vinter ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2013, §§ 119-122 davalarında, bu doğrultuda, yerel makamların, müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiş olan kişide görülen değişikliklerin büyük bir önem arz edip etmediğini ve cezanın infazı sırasında rehabilitasyon açısından herhangi bir gelişmenin söz konusu olup olmadığını değerlendirmeleri ve bu itibarla, tutukluluğun devam etmesinin, penolojik (ceza ve cezaevi kavramlarına ilişkin) meşru dayanaklarla artık desteklenip desteklenmediği konusunda bir inceleme yapmaları gerekmektedir.

236. Ancak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, ceza yargılaması ve hüküm bağlamında Taraf Devletlere tanınması gereken takdir payını göz önünde bulundurarak, söz konusu incelemenin ne şekilde yapılacağını (idari veya adli) belirlemenin kendi görevi kapsamına girmediğine vurgu yapmıştır. Aynı nedenle, söz konusu incelemenin ne zaman yapılması gerektiğini belirlemenin de Mahkeme’nin görevi olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, Mahkeme önündeki karşılaştırmalı ve uluslararası hukuki belgeler, müebbet hapis cezasına hükmedildikten sonra yirmi beş yıl geçmeden önce bir değerlendirmenin ve daha sonra yine periyodik olarak benzer değerlendirmelerin yapılmasını güvence altına alan özel bir mekanizmanın ilgili kurumlara rehberlik ettiğini net bir şekilde gösterdiğini not etmiştir. Bu doğrultuda, iç hukukun bu tür bir inceleme imkânı sunmadığı hâllerde, ömür boyu hapis cezası, Sözleşme’nin 3. maddesinin standartlarını karşılamayacaktır.

237. İlâveten, Mahkeme, gerekli incelemenin, cezanın uygulanmasının akabinde ileriye dönük zaruri bir olay olmasına rağmen müebbet hapis cezası alan kişinin bu manada cezasına ilişkin yasal koşulların Sözleşme’nin 3. maddesinin gerekliliklerine riayet etmediğine dair şikâyetinde bulunmasından önce süresi belli olmayan yıl boyunca bekleyip cezaevinde geçirmek zorunda kalmaması gerektiğini vurgulamıştır. Bu, Sözleşme’nin 34. maddesinin anlamı dâhilinde hem yasal kesinlik hem de mağdur statüsüne ilişkin genel ilkelere aykırı olacaktır. Ayrıca, iç hukuk kapsamında ceza ve yaptırımının azaltılmadığı hâllerde, bir mahkûmdan, gelecekte belirsiz bir tarihte rehabilitasyonunu göz önüne alarak serbest bırakılmasını düşündürecek bir mekanizmanın getirilip getirilmediğini bilmeksizin, rehabilitasyonuna yönelik olarak çalışmasını beklemek abes olacaktır. Müebbet hapis cezasına mahkûm edilen bir kişi, cezasının başlangıcında, serbest bırakılma ihtimalinin oluşması için ne yapması gerektiği ve hangi koşullarda serbest bırakılabileceği, aynı zamanda, hapis cezası hakkındaki değerlendirmenin ne zaman yapılacağı veya yapılabileceği konularında bilgi alma hakkına sahiptir. Sonuç olarak, iç hukukta, müebbet hapis cezasının yeniden incelenmesi için herhangi bir mekanizma ya da ihtimalin bulunmaması hâlinde, sonraki aşamalara bakılmaksızın, müebbet hapis cezasına hükmedildiği anda Sözleşme’nin 3. maddesi ile bağdaşmazlık ortaya çıkmaktadır.

238. Mahkeme, *Vinter ve Diğerleri*, §§ 123-131 davasında, üç başvuran açısından da Sözleşme’nin 3. maddesinin koşullarının karşılanmadığını değerlendirerek, ilgili maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, başvuranın davasında, yürütme organının ömür boyu hapis cezasına mahkûm edilmiş bir kişiyi serbest bırakma yetkisi ile ilgili olarak iç hukukun net olmadığını kaydetmiştir. Buna ek olarak, davaya konu zamanda, mevcut bir değerlendirme mekanizması olmadığı görülmüştür. Ancak, Mahkeme,

mevcut davada ihlal tespit ederek, başvurulara yakın zamanda serbest bırakılacakları yönünde bir umut verme niyetiyle hareket etmemiştir. Başvuranların serbest bırakılmalarının gerekip gerekmediği hususu, örneğin, başvuruların tutukluluklarının devamını gerektiren meşru penolojik gerekçelerin hâlen geçerli olup olmadığına ve başvuruların tehlike gerekçelerinden ötürü tutukluluklarının devamının gerekli olup olmadığına bağlıdır.

239. Daha sonra, Mahkeme, *Hutchinson/Birleşik Krallık* [BD], 2017, §§ 46-73 davasında, Sözleşme'ye riayet ettiği değerlendirilen ulusal düzeydeki gelişmelerin akabinde Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

240. Mahkeme, *Vinter ve Diğerleri* davasındaki içtihadını farklı ülkelere ilişkin diğer birkaç davada ısrarla uygulamıştır.

241. Mahkeme, *Öcalan/Türkiye (no. 2)*, 2014, §§ 199-207, müebbet hapis cezasının yeniden incelenmesi için bir mekanizmanın bulunmaması nedeniyle, başvurana verilmiş olan müebbet hapis cezasının azaltılamaz nitelikte olduğunu ve bu nedenle de insanlık dışı muamele teşkil ettiğini değerlendirerek başvuranın şartlı olarak tahliye edilebilme imkânı söz konusu olmaksızın müebbet hapis cezasına mahkûm edilmesinin Sözleşme'nin 3. maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir. Mahkeme özellikle, Devlete karşı işlediği bir suç nedeniyle ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm edilen başvuranın, durumu itibarıyla, cezası boyunca serbest bırakılma talebinde bulunmasının net olarak yasaklandığını gözlemlemiştir. Ayrıca, Türk hukukuna göre Cumhurbaşkanının, yaşlı veya hasta olup müebbet hapis cezası infaz edilmekte olan bir kişinin serbest bırakılması emrini verebileceği doğru olmakla birlikte, bu husus, mazeret gerekçelerine dayanılarak serbest bırakılma kapsamına girmekte olup, "serbest bırakılma ihtimali" kavramından farklıdır (bk. ayrıca, örneğin, *Boltan/Türkiye*, 2019, §§ 41-43).

242. Mahkeme, *László Magyar/Macaristan*, 2014, §§ 54-59 davasında, başvuran, şartlı tahliye imkânı verilmeksizin müebbet hapis cezasına mahkûm edildiğinden Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme, Macar hukukunda, müebbet hapis cezasına mahkûm edilen şahısların, hangi koşullarda serbest bırakılabilecekleri veya serbest bırakılmak için ne yapmaları gerektiği hususunda hükümlülere aktarılabilecek bilgilere yer verildiğine ikna olmamıştır. İlaveten, söz konusu hukuk kapsamında, hükümlülerin hayatlarındaki değişikliklerin ve rehabilitasyon bakımından kaydettikleri gelişmelerin uygun bir şekilde değerlendirilmesi konusu güvence altına alınmamıştır.

243. *László Magyar* kararına karşılık Mahkeme'nin daha sonra incelediği *T.P. ve A.T./ Macaristan*, 2016, §§ 39-50 kararında, belirli yasal değişiklikler yapılmıştır. Mahkeme, özellikle, ilk kez özel af çıkması için bir mahkûmu kırk yıl bekletmenin, herhangi bir dava için, çok uzun olduğunu ve yeni mevzuatın öngördüğü usulün geri kalan kısmında yeterli güvencelerin bulunmadığını belirtmiştir. Mahkeme, dolayısıyla, davadaki kararına ilişkin olarak başvuruların müebbet hapis cezalarının, serbest bırakılma veya yeniden değerlendirme imkânı sunduğuna ikna olmamış ve mevzuatın Sözleşme'nin 3. maddesine riayet etmediğine karar vermiştir.

244. Mahkeme, ilk başvuranın müebbet hapis cezasıyla ilgili olarak *Harakchiev ve Tolumov/Bulgaristan*, 2014, §§ 243-268 davasında, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. İlk başvuranın cezasının kesinleştiği -2004 yılının Kasım ayı- tarihten itibaren 2012 yılının başına kadar, ağırlaştırılmış hapis cezasının insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele teşkil ettiğini, zira başvuranın ne serbest bırakılma ihtimalinin ne de cezasının yeniden değerlendirilme imkânının bulunduğunu ve bu nedenle de başvuranın rehabilitasyonunu veya kendi reformunu kısıtlayan tutukluluk koşullarının ve katı rejimin cezayı ağırlaştırdığını değerlendirmiştir. Bu süre zarfında, başvuranın cezasının azaltılabilir nitelikte olmasını sağlayabilecek olan cumhurbaşkanı özel affı ve uygulanma biçimi şeffaf olmayıp resmi ve hatta resmi olmayan güvencelerden yoksun kalmıştır. Ayrıca, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm edilen bir kişinin cezasında herhangi bir düzenlemenin yapılabildiğine dair somut bir örnek bulunmamaktadır. Ancak, Mahkeme, 2012 yılında gerçekleştirilen reformların ardından, cumhurbaşkanlığı affının icra ediliş biçimi netleştirilmiş olup, serbest bırakılma veya ceza indirimi ihtimalleri sunulmaya başlandığını not etmiştir. Bu nedenle, söz konusu zaman itibarıyla, başvuruların ağırlaştırılmış müebbet hapis cezaları, en azından resmi olarak azaltılabilir olarak

nitelendirilebilmektedir(bk. ayrıca, *Manolov/Bulgaristan*, 2014,§§ 51-52).

245. Buna karşın, Mahkeme, *Čačko/Slovakya*, 2014, §§ 76-81 davasında, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Mahkeme özellikle, başvuranla aynı durumda ömür boyu hapis cezasına mahkûm edilen hükümlülerin, cezalarının yirmi beş yılı infaz edildikten sonra şartlı olarak tahliye edilmelerini mümkün kılan adli bir inceleme mekanizmasının başvuran mahkûm edildikten ve Mahkeme nezdinde uygulamaya konulmasından kısa bir süre sonra başlatıldığını kaydetmiştir. Dahası, bu sürecin önemli bir kısmında başvuranın ulusal mahkemeler nezdinde tazminat elde etme girişimlerini devam ettirdiğini belirtmiştir.

246. Benzer şekilde, Mahkeme, *Bodein/Fransa*, 2014, §§ 53-62 davasında, cezai adalet ve hüküm konularında Devletlere bırakılan takdir payı ışığında, iç hukukun, yeterli olan müebbet hapis cezalarının yeniden değerlendirmesi için bir imkân sağladığını dikkate alarak Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edilmediğine hükmetmiştir. Mahkeme, özellikle, Fransız hukukunda, mahkûm edilen kişinin durumunun adli incelemesinin ve cezasındaki değişiklik ihtimalinin 30 yıllık tutukluluk sürecinden sonra gündeme getirileceğinin belirtildiğini kaydetmiştir. Mahkeme, bu tür bir inceleme kapsamında, mahkûmun tehlikelilik durumunun ve cezasının infazı sürecinde tavırlarının ne yönde değiştiğinin değerlendirildiğini göz önünde bulundurarak, bu bağlamda, cezanın başlangıcından beri “serbest bırakılma ihtimalinin” olmadığı görüşüne varmıştır. Başvuranın davasında, yargılama öncesi tutuklulukta geçirdiği süre çıkarıldıktan sonra cezasının yeniden değerlendirilmesi için mahkûmiyetinin ardından yirmi altı sene gerekcek ve şayet mümkünse şartlı olarak tahliye edilebilecektir.

247. Mahkeme, *Murray/Hollanda*[BD], 2016, §§ 113-127 davasında, müebbet hapis cezalarına ilişkin yeniden değerlendirme yapma amaçlı yasal mekanizmanın başvuran fiilen Mahkeme'ye başvurduktan kısa bir süre sonra başlatıldığını; psikiyatrik tedavi sağlanmadığı için serbest bırakılma fırsatının olmadığını ve dolayısıyla serbest bırakılma ehliyetine sahip olmak için yeniden suç işleme riskinin yüksek olarak görülmeye devam edileceğini ileri süren müebbet hapse mahkûm olmuş bir kişinin şikâyetini ele almıştır. Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme, özellikle, içtihadı kapsamında Devletlerin, bir müebbet hapis mahkûmuna rehabilitasyon imkânı vermek için hangi önlemlerin gerektiğini belirlerken geniş bir takdir payına sahip olduğunun altını çizerek vurgulamıştır. Ancak, başvuranın, müebbet hapis cezasına çarptırılmadan önce, tedaviye ihtiyacı olduğu değerlendirilmesine rağmen ne tür bir tedavi gerektiğine ve mevcutta uygulanabileceğine dair başka bir değerlendirme yapılmamıştır. Sonuç olarak, başvuran Mahkeme'ye başvuru yaptığında, affa dair herhangi bir talebi uygulamada onu serbest bırakmaya haiz değildi. Dolayısıyla, başvuranın müebbet hapis cezası, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında Mahkeme'nin içtihadı doğrultusunda hukuken azaltılabilir nitelikte olmamıştır.

248. Mahkeme, *Matiošaitis ve Diğerleri/Litvanya*, 2017, §§ 157-183 davasında, karar sırasında başvuranların müebbet hapis cezalarının Sözleşme'nin 3. maddesinin amaçları doğrultusunda azaltılabilir olarak değerlendirilemediğini belirterek altı başvuran adına Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme, bilhassa, ölümcül hastalıktan dolayı müebbet hapis cezasında indirimine gidilmesinin “serbest bırakılma ihtimali” olarak değerlendirilemeyeceğini vurgulamıştır. Benzer şekilde, affın, müebbet hapis mahkûmlarına cezanın hafifletilmesi veya serbest bırakılma ihtimali veren bir tedbir olarak değerlendirilemeyeceği belirtilmiştir. Mahkeme, ayrıca, aşağıdaki gerekçelerle Cumhurbaşkanlığı affının müebbet hapis cezalarının hukuken azaltılabilir olmasını sağlayan bir mekanizma olarak değerlendirilemeyeceği kanaatindedir: bir af talebinin reddedilmesi için gerekçelendirmeye gerek olmadığını; af kararlarının adli incelemeye tabi olmadığını ve mahkûmlar tarafından doğrudan itirazda bulunulmadığını; ve ilgili af komisyonunun çalışmasının şeffaf olmadığı ve tavsiyelerinin Cumhurbaşkanı üzerinde yasal olarak bağlayıcılığı olmadığı belirtilmiştir. Buna ek olarak, Mahkeme, müebbet hapis cezası alan mahkûmların cezaevi koşullarının rehabilitasyona elverişli olmadığına karar vermiştir.

249. Mahkeme, *Petukhov/Ukrayna (no. 2)*, 2019, §§ 169-187 davasında, başvuranın serbest bırakılma ihtimali veya müebbet hapis cezasının yeniden değerlendirilme imkânı olmadığından dolayı Sözleşme'nin

3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Bilhassa, Ukrayna'daki müebbet hapis cezalarının hafifletilmesinde tek usul olan Cumhurbaşkanlığı affı açıkça düzenlenmemiş ve kötüye kullanılmasına karşı yeterli usule ilişkin güvencelere sahip olmadığı ifade edilmiştir. İlaveten, Ukrayna'daki müebbet hapis cezası mahkûmlarının tutukluluk koşulları, onlara rehabilitasyona yönelik bir ilerleme sağlama ve dolayısıyla yetkililerin müebbet hapis cezalarını gerçekten yeniden değerlendirmelerini imkânsız hâle getirmiştir.

250. Mahkeme, *Marcello Viola/İtalya (no. 2)*, 2019, §§ 103-138 davasında, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mafya ilintili suçlara ilişkin ilgili hüküm kapsamında başvurana uygulanan müebbet hapis cezasının, serbest bırakılma ihtimalini ve cezasının yeniden değerlendirme ihtimalini büyük ölçüde kısıtladığı kanaatine varmıştır. Bilhassa, şartlı tahliye veya cezasındaki diğer değişikliklere erişim imkânının, başvuranın "adli makamlarla işbirliğine" bağlı olduğu belirtilmiştir. Mahkeme, mahkûmun yetkililerle hür iradesiyle işbirliği yapmayı tercih etmesine ve mahkûmun işbirliği yapmamasının topluma karşı tehlikeli olmasıyla eşit tutulmasının uygunluğuna dair şüpheleri olduğunu ifade etmiştir. Aslında, "adli makamlarla iş birliği" yapmamanın, başvurana gerçekçi bir serbest bırakılma ihtimalinden yoksun bırakan kesin tehlikelilik karinesine yol açmıştır. Dolayısıyla, başvuranın tutukluluğunun artık meşru penolojik gerekçelere dayanmadığını göstermesi aşağıdaki gerekçelerden dolayı imkânsız hâle gelmiştir: iş birliği yapmamanın topluma karşı kesin tehlikelilik karinesine eşit tutulmasına devam edilmiş; mevcut infaz rejiminin, başvuranın mahkûm edilmesinden itibaren topluma yeniden kazandırma süreci ve kaydettiği ilerlemelerin yerine, suçun işlendiği zamana atıf yapılarak onun tehlikeliliğini değerlendirmiştir. Bu kesin karine, yetkili mahkemenin başvuranın şartlı tahliye başvurusunu incelemekten ve ilgili kişinin tutukluluğu boyunca değişip rehabilitasyona yönelik ilerleme-tutukluluğunun artık penolojik gerekçelerle haklı görülmediği- kaydedip kaydetmediğini belirlemesini etkili bir şekilde engellemiştir. Mahkeme'nin davaya dâhil olması, iş birliği koşullarının karşılanmamasından ve mahkûmun bireysel geçmişini ve rehabilitasyona yönelik ilerlemesini değerlendiremediğinden dolayı kısıtlı kalmıştır.

251. Somut davada, Mahkeme, Sözleşme'nin 46. maddesi kapsamında Devletin, cezanın yeniden değerlendirme imkânını güvence altına almak için tercihen mevzuat oluşturarak müebbet hapis cezası rejiminin tanzimini üstlenmesi gerektiğine de işaret etmiştir. Bu, yetkililerin, mahkûmun, serbest bırakılması için ne yapıp ne yapmamasını ve hangi koşullara önem vermesini bilmesini sağlarken cezası süresince tutukluluğunun artık meşru penolojik gerekçelerle desteklenmediği ölçüde rehabilitasyona yönelik olarak değişme ve ilerleme kaydedip kaydetmediğini belirlemesine olanak sağlamalıdır. Mahkeme, mafya çevreleriyle bağını koparmanın, mevcut mevzuat kapsamında sağlanan adli makamlar ve otomatik mekanizmayla iş birliğinin dışındaki yollarla ifade edilebileceğini kaydetmiştir. Nitekim Mahkeme, serbest bırakılmanın uygulanması ihtimalinin, ilgili kişinin topluma tehlike arz etmesinin devam ettiği takdirde yetkililerin uygulamayı reddetmelerinden kesin olarak alıkoymadığını belirtmiştir.

VIII. Adli Yargılmalarda Mahpusların Hakları

Sözleşme'nin 6. maddesi

"1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir ...

...

3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:

...

(c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek;

Sözleşme'nin 34. maddesi

"Bu Sözleşme veya Protokollerinde tanınan haklarının Yüksek Sözleşmeci Taraflardan biri tarafından ihlal edilmesinden dolayı mağdur olduğunu öne süren her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları Mahkemeye başvurabilir. Yüksek Sözleşmeci Taraflar, bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasını hiçbir surette engel olmamayı taahhüt ederler."

A. Avukat Yardımına Erişim

252. Avukata hızlı erişim, gözaltında bulunan kişilerin savunmasızlığına karşılık olarak önemli bir unsur teşkil etmekte; zorlama ve kötü muameleye karşı temel bir güvence sağlamakta ve Sözleşme'nin 6. maddesi kapsamında adli hata yapılmasının engellemesine ve adil yargılanma amaçlarının yerine getirilmesine katkıda bulunmaktadır (*Salduz/Türkiye* [BD], 2008, §§ 53-54; *Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], 2016, § 255). Adil yargılanma hakkı açısından bakıldığında, bu tür bir hak, "bir suç ile itham edilen" herkese verilmelidir. Avukata erişim hakkı, bu tür bir kısıtlamayı haklı kılan zorlayıcı gerekçelerin olduğu ve söz konusu kısıtlamanın yargılamanın bütünsel adilliğine hâle getirmemiş olduğu hâllerde kısıtlanabilir.³⁵

253. Yetkililer, bir mahpus ve avukatı arasındaki -diğer yasal temsilcileri de kapsayabilen- iletişim gizliliğini sağlamalıdır (*A.B./Hollanda*, 2002, § 86). Bunun yanı sıra Mahkeme, kural olarak, gerçek veya potansiyel bir başvuran ve temsilcisi arasındaki yazışmanın Mahkeme nezdinde gizli olması gerektiği kanaatine varmıştır (*Yefimenko/Rusya*, 2013, § 144).

35. Daha fazlası için bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6. madde Rehberi (ceza hukuku yönü)*.

254. Mahkeme, hapsedilmenin olağan ve makul gereklilikleri dikkate alındığında, mahpusların yazışmaları üzerinde belirli ölçüde bir kontrol tedbirinin gerekli olduğunu ve bu durumun kendiliğinden Sözleşme'ye aykırı olmadığını kabul etmiştir (*Campbell/Birleşik Krallık*, 1992, § 45).

255. Fakat Mahkemenin içtihadına göre, bir avukata danışmak isteyen her insanın, tam ve yasaklanmamış görüşmeyi destekleyen koşullar altında bunu gerçekleştirmede özgür olması gerekmektedir. Bu sebeple avukat-müvekkil ilişkisi, ilke olarak gizlidir. Mahkeme, bir mahpusun, müdafii ile cezaevi yetkililerinin işitemeyeceği şekilde iletişim kurmasının önemini birçok kez vurgulamıştır. Kıyasen, aynı durum, kendileri aleyhindeki yargılamalara dâhil olan yetkililere de uygulanmaktadır. Nitekim Sözleşme, pratik ve etkili olan hakları güvence altına almayı amaçlarken bir avukatın, müvekkili ile bu tür bir gözetim olmadan görüşmemesi ve müvekkilinden gizli talimatlar alamaması hâlinde yardımının çoğu yararlılığını kaybeder. Yazışmalarının, içerdiği konuyla doğrudan ilgili olabilecek kişi veya yetkililer tarafından rutin incelemeye elverişli olması hâlinde bu durum, bir avukat ve müvekkili arasındaki ilişkilere bağlı olan gizlilik ve mesleki gizlilik ilkelerine uymamaktadır. Bu ilkeler ışığında Mahkeme, bir mahpusun avukatına gönderdiği veya avukatından aldığı bir postanın okunmasına ancak, yetkililerin mektubun içeriğinin cezaevi güvenliğini veya diğer kişilerin güvenliğini tehlikeye düşürdüğü veya suç niteliği taşıdığı gerekçesiyle gizliliğin kötüye kullanıldığına inanmaları için makul bir nedenlerinin bulunduğu istisnai koşullar altında izin verilmesi gerektiğine karar vermiştir. Neyin "makul bir neden" olarak değerlendirilebileceği tüm koşullara bağlı olmakla beraber bunun ön şartı, objektif bir gözlemciyi gizli iletişim kanalının kötüye kullanıldığına ikna edecek olgu veya bilgilerin varlığıdır (*aynı kararda*, §§ 46-48; *Piechowicz/Polonya* 2012, § 239).

B. İç Hukuk Yargılamalarına Etkin Katılım

256. Ceza yargılamaları kapsamında, ilke olarak, mahpuslar, Sözleşme'nin 6. maddesi kapsamındaki adil yargılanma güvencelerinden yararlanmalıdırlar.³⁶ Fakat bazı davalarda, mahpusların yargılamalara etkin bir şekilde katılımları, yetkililerin, davaya düzgün bir şekilde hazırlanmaları için mahpuslara izin vererek daha fazla olumlu tedbir alma ihtiyacını kapsayabilir (başvurana, avukatıyla birlikte cezaevinde ilgili elektronik belgeleri incelemesine izin verilen *Rook/Almanya*, 2019, § 65 davası).

257. Mahkeme, sanığın mahkemede oldukça sıkışık koşullarda tutulduğu, nakledildiği ve hapsedildiği, okuyamayacağı ya da yazamayacağı kadar aşırı bir kalabalığa maruz kaldığı ve gün ışığına ve havaya veya uygun yiyecek içecek düzenlemesine yeterli erişiminin olmadığı bir durumda Sözleşme'nin 6. maddesinin öngördüğü şekilde, sanığın davasına düzgün bir şekilde hazırlanamayacağı ve yargılamalara etkin bir şekilde katılamayacağı kanaatine varmıştır. Mahkeme, böyle bir durumun şüphesiz bir şekilde, mahkeme duruşmalarından hemen önceki saatlerde sanığın konsantrasyon yetisini ve yoğun zihinsel çalışmasını olumsuz yönde etkilediğini ve bu durumun, sanığın profesyonel bir avukat ekibinin yardımından faydalanmasıyla hafifletilemediğini vurgulamıştır (*Moiseyev/Rusya*, 2008, 222).

258. Bununla beraber, mahpusları duruşma salonunda tutma tedbirleri, Sözleşme'nin 6. maddesi ile güvence altına alınan yargılamanın adillliğini etkileyebilir ve özellikle sanığın yargılamalara etkin bir şekilde katılma ve uygulanabilir ve etkin bir avukat yardımı alma haklarının kullanılması hususunda bir etkisi olabilir (*Svinarenko ve Slyadnev /Rusya* [BD], 2014, § 134, anılan diğer kararlar). Bu nedenle yerel mahkemelerin, adaletin tecellisi, yargılamaların adil olarak görülmesi ve masumiyet karinesini göz önünde bulundurarak belirli bir dava için en uygun güvenlik düzenlemesini seçme hususunda yükümlülüğü bulunmaktadır ve yerel mahkemeler, aynı zamanda sanıkların yargılamalara etkin bir şekilde katılma ve uygulanabilir ve etkin bir avukat yardımı alma haklarını güvence altına almalıdır (*Yaroslav Belousov/Rusya*, 2016, § 152).

36. Daha fazlası için bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6. madde Rehberi (ceza hukuku yönü)*.

259. Dolayısıyla örneğin, bir başvuranın Sözleşme'nin 3. maddesi ihlal edilerek, mahkeme salonundaki aşırı kalabalık bir cam kabinde tutulması hâlinde Mahkeme, silahların eşitliği ilkesinin, masumiyet karinesinin ve demokratik bir toplumda, mahkemelerin kamuoyunda, bilhassa sanıkta uyandırması gereken güvenin önemini göz önünde bulundurarak, bu tür aşağılayıcı bir muamelenin adil yargılanma kavramıyla uzlaşmasının zor olacağını tespit etmiştir (*aynı kararda*, §§ 149-150). İlâveten, bu durum, mahkeme salonunda tutulmaya ilişkin belirli bir tedbirin kendi içinde 3. maddeye aykırı olmadığı hâllerde bile sanığın yargılamalara etkin bir şekilde katılımına zarar verebilir. *Yaroslav Belousov/Rusya*, 2016, §§ 151-153 davasında bir sanığın, rutin olarak uygulanan bir durum olarak mahkeme salonunda cam bir kabinde tutulması, sanığın avukatıyla gizli bilgi alışverişi yapmasına ve belgeleri eline almasına veya not almasına engel olmuştur. Mahkeme, bu durum, ilgili mahkeme tarafından tanınmadığından ve ele alınmadığından dolayı Sözleşme'nin 6 §§ 1 ve 3. maddelerinin (b) ve (c) bentlerinin ihlal edildiğini tespit etmiştir.

260. Mahkeme, mahpusların hukuk yargılamalarına katılmalarıyla ilgili olarak,³⁷ cezaevi bağlamına ilişkin yargılamalar kapsamında, ilgili makamların huzuruna gelebilecek olan çeşitli konuları ele alma hususunda basitleştirilmiş usuller tesis etmek için uygulamalı gerekçelerin ve politika gerekçelerinin olabileceğini kabul etmektedir. Mahkeme ayrıca, basitleştirilmiş bir usulün, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi ile güvence altına alındığı üzere adil yargılanma ilkelerine uymaları şartıyla yazılı yargılamalar yoluyla yürütülebileceğini göz ardı etmemektedir. Bununla birlikte, böylesi bir usul kapsamında bile, mahkemenin başvuruyu reddedebilmesine ve özel olarak duruşma yapabilmesine rağmen, tarafların en azından kamuya açık duruşma imkânının olması gerekmektedir (*Altay/Türkiye (no. 2)*, 2019, § 77).

261. İlâveten Mahkeme, taraflardan birinin bizzat, bir hukuk mahkemesi huzuruna çıkamaması hâlinde temsil edilmenin uygun bir çözüm olabileceğine karar vermiştir. Mahkeme, tutukluların bir yerden başka bir yere taşınmasına ilişkin bariz zorluklar göz önüne alındığında, ilke olarak, iddianın davacının kişisel deneyimlerine dayanmadığı hâllerde tutuklunun bir avukat tarafından temsil edilmesinin silahların eşitliği ilkesini ihlal etmeyeceğini kabul edebilir. Bu amaçla Mahkeme, başvuranın bizzat bulunduğu beyanlarının “davacının, davasını sunma hususunun önemli bir kısmı olup olmadığını ve çekişmeli yargılamaları sağlamanın neredeyse tek yolu olup olmadığını” araştırmalıdır (*Margaretic /Hrvatistan*, 2014, § 128, anılan diğer kararlar).

262. Dolayısıyla örneğin *Margaretic*, § 132 davasında Mahkeme, başvuranın tutuklandığı ve bizzat mahkeme huzuruna çıkamadığı hâllerde, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Mahkeme özellikle, başvuranın iddiasının kendi kişisel deneyimlerine ilişkin ayrıntılara değil de yasal nitelikteki meselelerin çözümüne dayandığını ve başvurana, davasını bir temsilci aracılığıyla etkili bir şekilde sunması için makul bir fırsat verildiğini kaydetmiştir.

263. Buna karşın Mahkeme, *Altay/Türkiye(no. 2)*, 2019, §§ 79-82 davasında, dava, olgusal ve hukuki konularla ilgili olmasına rağmen yerel yargılamaların hiçbir aşamasında sözlü duruşma yapılmadığını belirtmiştir. Yerel mevzuat uyarınca, yargılamalar, dava dosyası temelinde yürütülmüş ve ne başvuran ne de seçtiği temsilci, bu mahkemelerin oturumlarına katılabilmıştır. Dolayısıyla Mahkeme, Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinin ihlal edildiği kanaatine varmıştır.

C. Mahkeme ile İletişim

264. Sözleşme'nin 34. maddesinin, mahpusların Mahkeme ile iletişimi hususunda, Mahkemeye bireysel başvuru hakkının etkin kullanımının engellenmemesi için bir taahhüt içerdiğini ve bu durumun, bireyin Mahkeme nezdinde şikâyette bulunma ve şikâyetini takip etme hakkına herhangi bir müdahaleyi engellediğini belirtmek önem arz etmektedir (*Cano Moya/İspanya*, 2016, § 43, anılan diğer kararlar).

37. Daha fazlası için bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6. madde Rehberi (ceza hukuku yönü)*.

265. Bu bağlamda Mahkeme, Sözleşme'nin 34. maddesi kapsamında garanti altına alınan bireysel başvuru sisteminin etkin işleyebilmesi için başvurular ya da potansiyel başvuruların, şikâyetlerini geri çekmeleri ya da değiştirmelerine yönelik yetkililerin herhangi türde bir baskısına maruz kalmadan Mahkeme ile özgürce iletişim kurabilmelerinin oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, "baskı," direkt zorlama ve alenen yapılan yıldırma eylemlerinin yanı sıra başvuruları Sözleşme kapsamında bir hukuk yolu aramaktan vazgeçirmek veya yıldırım için tasarlanan uygun olmayan dolaylı eylem veya temasları kapsamaktadır (*Chaykovskiy/Ukrayna*, 2009, § 85).

266. Mahkeme ayrıca, Mahkemenin başvurularla olan yazışması, cezaevi makamları veya yetkilileri aleyhindeki iddialara ilişkin olabileceğinden dolayı bu yazışmaların gizliliğine saygı gösterilmesinin önemini vurgulamıştır. Mahkemeden gelen veya Mahkemeye gönderilen mektupların içerikleri okunarak veya okunmadan açılması şüphesiz bir şekilde, zaman zaman, cezaevi yetkilisinin söz konusu mahpusa misilleme yapma riskine ilişkin bir ihtimale neden olabilir. Cezaevi yetkililerinin mektupları açmasının, başvurular üzerinde caydırıcı bir etkisi olabilir ve bu sebeple bu durum, başvuruların davalarını Mahkemeye sunmalarına engel olabilir (*Klyakhin/Rusya*, 2004, §§ 118-119). Bununla beraber, Mahkeme tarafından başvurulara gönderilen yazışmalardaki eklerden bazılarının el konulması, başvuruları, başvurularını etkin bir şekilde takip etmeleri için gerekli olan bilgiyi edinmekten mahrum edebilir (*Chaykovskiy/Ukrayna*, 2009, § 87).

267. Mahkeme, bireysel başvuru hakkını engellememe yükümlülüğünün, kendiliğinden, Devletin başvurulara, talep edilen belgelerin tümü ya da herhangi bir kopyasını sunmak veya kendi kopyalarını yapmak için seçtikleri teknik imkânları sunmakla görevli olduğu anlamına gelmediğine karar vermesine rağmen (*Kornakovs/Letonya*, 2006, §§ 171-174), Sözleşme'nin 34. maddesinin Devlet makamlarına, kendilerini özellikle savunmasız ve bağımlı bir durumda bulan ve Devlet desteği olmadan dosyaları için gereken belgeleri edinemeyen başvurulara, belgelerin kopyalarını sunma yükümlülüğü getirebileceğini de tespit etmiştir (*Naydyan/Ukrayna*, 2010, § 63; *Cano Moya/İspanya*, 2016, § 50). Bununla beraber, bazı durumlarda, cezaevi idaresinin başvurulara Mahkeme ile yazışması için gerekli olan zarf, pul ve yazı kağıtlarını sağlamayı reddetmesi, davalı Devletin, başvuranın yazışmasına saygı gösterilmesi hakkının etkin bir şekilde gözetilmesini sağlama hususundaki pozitif yükümlülüğünü yerine getirmemesi anlamına gelebilir (*Cotlet/Romanya*, 2003, §§ 60-65).

IX. Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü

Sözleşme'nin 9. maddesi

"1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.
2. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli sınırlamalara tabi tutulabilir."

268. Mahpusların, genel olarak, -hukuka uygun bir şekilde tutulması durumunda özgürlük hakkı hariç olmak üzere- Sözleşme kapsamında güvence altına alınan tüm temel hak ve özgürlüklerden yararlanmaya devam etmelerinin, dini görevlerini yerine getirme hakları üzerinde belirli etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle, bir mahpusun ibadetlere katılamaması, Sözleşme'nin 9. maddesi uyarınca, "din veya inancını açıklama özgürlüğüne" müdahale teşkil etmektedir (*Poltoratskiy/Ukrayna*, 2003, §§ 167; *Moroz/Ukrayna*, 2017, § 105).

269. Diğer yandan Mahkeme, ibadet etmek, dini eser okumak ve başkalarının önünde tefekkür

etmenin gerekli kılınmasının, cezaevlerinde neredeyse kaçınılmaz olan ancak bireyin dinini açıklama özgürlüğünün özüne aykırı olmayan bir sıkıntı olduğuna karar vermiştir (*Kovaļkovs/Letonya* (k.k), 2012, § 67).

Benzer şekilde, bir mahpusun dinini açıklaması hususunda elzem olmayan ve diğer mahpusları rahatsız edebilecek belirli nesnelere ibadet esnasında kullanamaması, Sözleşme'nin 9 § 2 maddesi anlamında başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma gereksinimiyle orantılı bir cevaptır (*aynı kararda*, § 68). Mahkeme ayrıca, genel bir kural olarak, 9. maddenin mahpuslara ne tutuldukları kurumda din propagandası yapma hakkı ne de dinlerini, tutuldukları kurum dışında açıklama hakkı verdiğini ifade etmiştir (*J.L./Finlandiya* (k.k.), 2000). Bununla beraber, 9. madde, mahpuslara ne "siyasi mahpus" olarak tanınma ne de böyle bir muamele görme hakkı vermektedir (*McFeeley ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, 1980).

270. Mahkemenin içtihadında, 9. madde kapsamında, mahpusların haklarına ilişkin bir sorun aşağıdaki durumlarda ortaya çıkabilir:³⁸

- mahpusların, bir rahip veya papaz tarafından ziyaret edilememeleri (*Mozer/Moldova Cumhuriyeti ve Rusya* [BD], 2016, § 201);
- yetkili makamların, tutuklu olan başvuranları, dini kutlamalara katılma, dini kitapları ve bazı nesnelere elinde bulundurma hususunda yetkili kılmayı reddetmesi (*Moroz/Ukrayna*, 2017, §§ 104-109);
- cezaevi idaresinin, bir mahpusun özel beslenme ihtiyaçlarını dikkate almayı reddetmesi (*Jakóbski/Polonya*, 2010, §§ 48-55).³⁹

271. Mahpusların haklarına ilişkin 9. madde kapsamındaki yukarıdaki ilkeler, ev hapsi (*Süveges/Macaristan*, 2016, §§ 151-157) ve göçmenlerin tutulması (*C.D. ve Diğerleri/Yunanistan*, 2013, §§ 78-79) bağlamında uygulanabilir.

272. Bu bağlamda, Mahkemenin, inançlarını ve uygulamalarını "düzeltmesi" hususunda baskı yapılan bir kişinin isteği dışında cezaevi hapisanesinde tutulmasına ilişkin bir davada Sözleşme'nin 9. maddesinin ihlal edildiğine karar verdiği de kaydedilmelidir. Mahkeme, bireyin dini inançlarını açıklama özgürlüğünün olumsuz bir yönünün de bulunduğu yani, bireylerin inanç ve dini inançlarını açıklama zorunluluğunun bulunmaması ve bu tür inançlara sahip olup olmadıklarının anlaşılabilirliği bir tavır takınmaları hususunda zorlanmamaları ilkesine dayanmıştır. Sonuç olarak Devlet makamları, bireyin vicdan özgürlüğü alanına müdahale etme ve kişinin dini inançlarını ortaya çıkarmaya çalışma veya bu tür inançlarını açığa vurması için kişiyi zorlama hakkına sahip değildir. Mahkeme ayrıca, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkının temel önemini ve bir Devletin, bir insanın neye inanacağını dikte edemeyeceği ve kişinin inançlarını değiştirmek için zorlayıcı girişimlerde bulunamayacağını vurgulamıştır (*Mockutė/Litvanya*, 2018, §§ 119 ve 121-131).

X. İfade Özgürlüğü

Sözleşme'nin 10. maddesi

"1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. ...

2. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir."

38. Daha fazlası için bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 9. Madde Rehberi*.

39. Bk. bu Rehberin "Beslenme" başlıklı bölümü.

273. Mahkemenin içtihadına göre, ifade özgürlüğü, cezaevi kapısında sona ermez. Bir kişinin, mahpus statüsünden dolayı Sözleşme'nin 10. maddesi kapsamındaki ifade özgürlüğü hakkını kaybetmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla mahpuslar, tutuklu olduklarına bakılmaksızın, ifade özgürlüğü hakkından yararlanmaya devam etmektedirler (*Yankov/Bulgaristan*, 2003, § 126; *Donaldson/Birleşik Krallık* (k.k.), 2011 §§ 18-19).

274. Buna uygun olarak, bir mahpusun ifade özgürlüğüne getirilen herhangi bir kısıtlama, Sözleşme'nin 10 § 2 maddesi anlamında gerekçelendirilmelidir. Bu tür bir gerekçelendirme, özellikle suçun engellenmesi ve düzenin sağlanması gibi hapis cezasının şartlarından kaçınılmaz olarak kaynaklanan güvenlik kaygıları olsa dahi yapılmalıdır (*aynı kararda*). Orantılılık ilkesi, ilgili kişinin ceza, tutum ve koşulları arasında fark edilebilir ve yeterli bir bağlantı gerektirmektedir. Bu bağlamda, çekişmeli usul uygulayan bağımsız bir mahkeme, keyfiliğe karşı güçlü bir güvence sağlamaktadır. Her halükarda, bir mahpusun ifade özgürlüğüne müdahalenin gerekçesi sadece, kamuoyunu rahatsız eden hususlara dayandırılmaz (*Nilsen/Birleşik Krallık* (k.k.), 2008, §§ 49-50).

275. İlâveten, mahpusların cezaevi dışındaki iletişimlerinin içeriğine ilişkin birtakım kontroller, hapsedilmenin olağan ve makul gerekliliklerinin bir parçasıdır ve ilke olarak, Sözleşme'nin 10. maddesi ile bağdaşmaktadır (*aynı kararda*, § 51).⁴⁰

276. Mahkeme, *Yankov/Bulgaristan*, 2003, §§ 130-145 davasında, kişisel bir el yazmasında yargı ve cezaevi sistemlerine karşı kısmen saldırgan ifadelerde bulunduğundan dolayı bir mahpusu, yedi gün disiplin hücresi hapsiyle cezalandırmanın ifade özgürlüğü hakkına müdahale teşkil ettiğine karar vermiştir. Mahkeme, başvuranın olaylara ilişkin el yazmasındaki açıklamalarının disiplin cezası gerektirmesini kabul edilemez bulmuştur. Mahkeme, yetkili makamların, özellikle, açıklamaların diğer tutuklular arasında yayılmadığını ve el yazması, yayımlanmaya hazır bir şekilde olmadığından dolayı cezaevi dışına çıkarılsa bile dağıtılma tehlikesinin olmadığını göz önünde bulundurarak tepkileri hususunda kendilerini tutmaları gerektiğini vurgulamıştır. Özetle Mahkeme, bir yandan başvuranın ifade özgürlüğü ve diğer yandan Sözleşme'nin 10. maddesi kapsamında başvuranın hakkını ihlal eden devlet memurlarının itibarını koruma ile yargının otoritesini muhafaza etme meşru amacı arasında adil bir denge kurulmadığına karar vermiştir (ayrıca bk. bir mahpusun, mahkeme başkanına yazdığı bir mektupta bir hâkim aleyhindeki saldırgan ifadelerine ilişkin, *Skatka/Polonya*, 2003).

277. Buna karşın, Mahkeme, *Nilsen/Birleşik Krallık*, 2008, §§ 51-58 davasında, bir mahpusun suçlarını açık ve canlı bir şekilde betimleyen otobiyografik bir el yazmasına el konulmasının, Sözleşme'nin 10. maddesi anlamında sağlığın veya ahlakın korunması ve başkalarının şöhret ve haklarının korunması hususlarında gerekçelendirildiğini tespit etmiştir. Bu bağlamda Mahkeme, aileler ve hayatta kalan mağdurlar üzerindeki etkisini özellikle göz önünde bulundurmıştır. Mahkemenin kanaatine göre, öldürme ve sakatlama suçlarının failinin, bu tür suçlara ilişkin kendi açıklamasını kişisel tatmin için yayımlamayı amaçlaması, Sözleşme'nin dayandığı temel değerlerden biri olan insan onuruna karşı bir hakaretti. İlâveten Mahkeme, halk arasındaki öfke duygusu ile ilgili olarak, işlediği ağır, ahlaksız ve ciddi suçlara ilişkin kendi detaylı otobiyografik betimlemesini yayımlayan bir fail ile suçlar ve faili hakkında yazan üçüncü bir taraf arasında temel ve önemli bir fark bulunduğunu ve bu nedenle cinayetlere ilişkin açıklamaların hâlihazırda kamuya açık bir alanda bulunmasının başvuranın el yazmasının yayımlanmasına ilişkin talebini gerekçelendirmek için yeterli olmadığını vurgulamıştır.

278. Mahkeme, aynı şekilde, bir mahpusun şartlı tahliyesinin bir kısmının tamamen veya kısmen, hüküm giydiği terör suçuna ilişkin kendisi tarafından veya ortaklaşa yazılan herhangi bir işi veya görsel-ışitsel bir ürünü yaymaktan kaçınmasına bağlı olduğu *Bidart/Fransa*, 2015, §§ 39-47 davasında başvuranın Sözleşme'nin 10. maddesi kapsamındaki ifade özgürlüğüne haksız yere müdahale edilmediğini tespit etmiştir.

40. Bk. bu Rehberin "Farklı iletişim araçlarının korunması" başlıklı bölümü.

Mahkeme, özellikle mağdurların haklarını ve başvuranın hüküm giydiği terörle ilgili suçlara ilişkin hassas bağlamı dikkate almıştır. Mahkeme ayrıca, söz konusu müdahalenin yargı denetimine tabi olduğunu vurgulamıştır.

279. Mahkeme, *Donaldson/Birleşik Krallık*, 2011, §§ 20-33 davasında kıyafetlerin üzerinde sembollerin (paskalya zambağı) sergilenmesine ilişkin yasağın Sözleşme'nin 10. maddesi kapsamında mahpusun ifade özgürlüğüne bir müdahale anlamına geldiğini kabul etmiştir. Ancak Mahkemeye göre, bu tür bir müdahale, kargaşa ve suçun önlenmesi ve başkalarının haklarının korunması gibi meşru amaçları açık bir şekilde izlemektedir. Tedbirin orantılılığına ilişkin olarak Mahkeme, kültürel ve siyasi semboller, sadece tarihi arka planı bilen kişiler tarafından tam olarak anlaşılabilir bir çok anlam düzeyine sahip olduğundan dolayı Devletlerin, hangi sembollerin mevcut gerilimleri alevlendirebileceği hususunu değerlendirmede geniş bir takdir payına sahip olduğunu vurgulamıştır. Paskalya zambağı, Kuzey İrlanda'da öldürülen cumhuriyetçilerin anısına takıldığından dolayı söz konusu topluluk çatışmasıyla kaçınılmaz şekilde bağlantılı bir sembol olarak görülmekteydi. Bu nedenle paskalya zambağı, saldırı olarak algılanabileceği ve herkesin içinde takıldığında şiddet ve düzensizliği tetikleyebileceğinden dolayı Kuzey İrlanda'daki hapisanelerin ortak kullanım alanlarında ve iş yerlerinde uygun görülmemeyen birçok sembolden biriydi. Başvuranın davasında şikâyete konu müdahale, sadece, hücrelerinin dışındayken görev yapan mahpuslara uygulandığından dolayı nispeten sınırlıydı ve mevcut koşullarda, kargaşayı önlemeye ilişkin meşru amaçla orantılıydı. Mahkeme, başvuranın şikâyetinin açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle kabul edilemez olduğunu beyan etmiştir.

XI. Cezaevinde Çalışma

Sözleşme'nin 4. maddesi

- “ ...
2. Hiç kimse zorla çalıştırılmaz ve zorunlu çalışmaya tabi tutulamaz.
3. Aşağıdaki hâller, bu madde anlamında “zorla çalıştırma ya da zorunlu çalışma” sayılmaz:
a) Bu Sözleşme'nin 5. maddesinde öngörülen koşullara uygun olarak tutulu bulunan bir kimseden, tutulu bulunduğu sırada veya şartlı tahliyeden yararlandığı süre içinde olağan olarak yapması istenilen bir iş;
...”

280. Mahkeme, içtihadında, cezaevindeki işin sıradan çalışanlar tarafından yapılan işlerden birçok yönden farklılık gösterdiğini kaydetmiştir. Cezaevindeki iş, rehabilitasyon ve yeniden sosyalleşme gibi temel amaçlara hizmet eder. Çalışma saatleri, ücret ve bu ücretin bir kısmının bakım katkısı olarak kullanılması, belirli bir hapisane bağlamını yansıtmaktadır (*Stummer/Avusturya* [BD], 2011, § 93). İlâveten, yetkili makamların mahpusların refahından sorumlu olmalarından dolayı, cezaevinde iş yapılırken gerekli güvenlik tedbirleri alınmalıdır (*Gorgiev/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti*, 2012, § 68).

281. Mahkeme, mahpuslardan yapmaları talep edilebilecek iş hususunda Sözleşme'nin 4. maddesi kapsamındaki⁴¹ önceki hükümlerinden birinde, salınması belirli bir miktar para biriktirmesine bağlı olan mükerrer bir hükümlüden yapması istenen işi düşünmek zorundaydı. Mahkeme, söz konusu işin zorunlu olduğunu kabul ederken, Sözleşme'nin 4 § 3 (a) maddesinin gerekliliklerinin karşılanmasından dolayı Sözleşme'nin 4. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

41. Daha fazlası için bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 4. Madde Rehberi*

Mahkemeye göre, yapılması istenen iş, “başvuranın toplumla yeniden bütünleşmesine yardımcı olmayı amaçladığından ve yasal dayanağının Avrupa Konseyi’nin diğer bazı üye Devletlerindeki eşdeğer hükümler olmasından dolayı bu iş söz konusu bağlamda ‘olağan’ kabul edilenden ağır bir iş değildir” (*Van Droogenbroeck/Belçika*, 1982, § 59).

282. Mahkeme, *Stummer/Avusturya* [BD], 2011, § 122 davasında, mahpusların ücret ve sosyal teminatı açısından, başvuranların 4. maddeye dayanarak, tutulma süreleri boyunca yaptıkları işler için yeterli ücret almalarının reddedilmesinden ve sosyal güvenlik sistemi kapsamında, mahpusların yaptıkları iş karşılığında cezaevi yetkililerinin hiçbir katkıda bulunmamalarından şikâyetçi oldukları *Yirmi Bir Tutuklu/Almanya*, 1968, Komisyon kararı, davasındaki Komisyon kararına atıfta bulunmuştur. Komisyon, başvuranların şikâyetlerini, açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle kabul edilemez bulmuştur. Komisyon, 4. maddenin, mahpusların yaptıkları işlerin ücretine ilişkin herhangi bir hüküm içermediğini kaydetmiştir. İlâveten Mahkeme, mahpusların işleri için daha yüksek ödeme talep ettikleri veya sosyal güvenlik sistemi kapsamına girme hakkı talep ettikleri başvurularını kabul edilemez olduğu gerekçesiyle reddettiği kendi tutarlı içtihadına atıfta bulunmuştur.

283. Mahkeme, benzer bir şikâyeti, *Puzinas/Litvanya* (k.k.), 2005 davasında farklı bir açıdan incelemek zorunda kalmıştır. Başvuran, Sözleşme’nin 4 ve 14. maddeleri ve 1 no.lu Protokol’ün 1. maddesi kapsamında, yerel sosyal güvenlik mevzuatının, mahpuslara, cezaevindeki işleri için maaş veya herhangi bir başka sosyal yardım talep etmelerine izin vermemesi bakımından yetersiz olduğundan şikâyetçi olmuştur. Mahkeme öncelikle, başvuranın, ilgili yerel mevzuat kapsamında herhangi bir maaş veya sosyal yardım hakkının bulunmadığının tartışmasız olduğunu belirterek 1 no.lu Protokol’ün 1. maddesi uyarınca şikâyeti incelemiştir. Mahkeme, başvuranın bu sebeple, 1 no.lu Protokol’ün 1. maddesi kapsamında gelecekteki emekli maaşı hakkı ya da maaşın miktarına ilişkin bir mülkiyetinin olmadığını belirterek, söz konusu şikâyeti, bu hüküm ve dayandığı diğer hükümler kapsamında Sözleşme hükümleriyle konu bakımından bağdaşmadığı gerekçesiyle reddetmiştir.

284. Mahkeme, bir başvuranın, Avrupa standartlarının, yaşlılık aylığı sistemine bağlı olmadan cezaevinde yapılan çalışmanın artık tutukluluğun olağan sürecinde yapılması istenilen iş olarak değerlendirilemeyecek kadar değiştiğini iddia ettiği *Stummer/Avusturya* [BD], 2011, §§ 124-134 davasında, böyle bir işin 4. madde kapsamında “zorla çalıştırma ya da zorunlu çalışma” anlamına gelmediğini düşünmektedir. Mahkeme, bütün mahpuslara sağlık hizmeti ve kaza hizmeti sağlanması ve çalışan mahpusların yaşlılık aylığı sistemine değil işsizlik sigortası programına bağlı olmaları bakımından iç hukukun Avrupa hukukunun gelişimini yansıttığını kaydetmiştir. Fakat, çalışan mahpusların yaşlılık aylığı sistemine bağlı olmaları hususunda yeterli görüş birliği bulunmamaktaydı. Mahkeme yönünden, 2006 Avrupa Cezaevi Kuralları gelişen bir trendi yansıtırken bu durum, Sözleşme kapsamında bir yükümlülüğe dönüştürülemez. Mahkeme, başvuran tarafından savunulan 4. maddenin yorumlanması hususunda bir dayanak tespit etmemiştir ve başvuranın, yaşlılık aylığı sistemine bağlı olmadan, bir mahpus olarak yaptığı zorunlu işlerin, Sözleşme’nin 4 § 3 (a) maddesi anlamında “tutukluluğun olağan sürecinde yapılması istenilen iş” olarak kabul edilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

285. Benzer şekilde Mahkeme, *Meier/İsviçre*, 2016, §§ 68-80 davasında, bir mahpusun emeklilik yaşını geçtikten sonra hapisanedeki işi yapma görevinin “zorla çalıştırma ya da zorunlu çalışma” anlamına gelmediği aksine Sözleşme’nin 4 § 3 (a) maddesi anlamında “tutukluluğun olağan sürecinde yapılması istenilen iş” anlamına geldiği kanaatine varmıştır. Mahkeme, bir mahpusun, emeklilik yaşını geçtikten sonra bile çalışmaya devam etmesi yönündeki görevinin, tutukluluğun zararlı etkilerini azaltma amacıyla uyumlu olduğunun düşünülebileceğini vurgulamıştır. Uygun ve makul çalışma, günlük yaşamı şekillendirmede ve uzun dönem mahpusların refahı açısından önemli olan yararlı etkinlik ve hedefleri sürdürmede yardımcı olabilir. Söz konusu davada, iç hukuk, emeklilik yaşına erişen mahpusların yaptıkları işin niteliği hususunda işe uygunlukları ve sağlık durumlarına bağlı olarak bazı mahpus kategorileri için işten muafiyet sağlamıştır. Başvurandan sadece mandala boyamak, hücrelerini temizlemek ve suların sürüklediği ağaç dallarıyla heykel yapmak

dâhil olmak üzere denetime tabi tutulan işlerde yer alması talep edildiğinden dolayı başvuranın görevlendirildiği iş, bu kılavuzlara uygun görülmekteydi. Mahkeme açısından bu tür faaliyetler, başvuranın yaşına ve fiziksel kapasitesine tamamiyle uygundu. İlâveten başvuran, günde yaklaşık sadece üç saat çalışmış, “bağımlı ve emekli kişiler kanadına” dâhil edilmiş ve çalışmaları için ücret ödenmiştir. Mahkeme ayrıca, üye Devletler arasında, mahpusların emeklilik yaşına eriştikten sonra çalışmaları gerektiği hususuna ilişkin yeterli görüş birliği sağlanmadığını ve bunun da yerel makamların bu bağlamda, geniş takdir payına sahip olması anlamına geldiğini vurgulamıştır. İlâveten Mahkemenin kanaatine göre, Avrupa Cezaevi Kuralları, mutlak surette, üye Devletlerin emeklilik yaşına ulaşmış mahpusların çalışmalarını talep etmelerini tamamen yasakladığı şeklinde yorumlanamazdı.

XII. Mahpusların Mal ve Mülkü

Sözleşme’ye Ek 1 No.lu Protokol’ün 1. maddesi

“Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir. Yukarıdaki hükümler, devletlerin, mülkiyetin kamu yararına uygun olarak kullanılmasını düzenlemek veya vergilerin ya da başka katkıların veya para cezalarının ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri yasaları uygulama konusunda sahip oldukları hakka halel getirmez.”

286. 1 no.lu Protokol’ün 1. maddesi, esas yönünden, mülkiyet hakkını güvence altına almaktadır. Söz konusu hakka yapılan herhangi bir müdahale, kanunilik ilkesiyle uyumlu olmalı ve gerçekleştirilmesi istenen amaçla makul bir şekilde orantılı olarak meşru bir amaç izlemelidir.⁴²

287. Mahkeme, Devletlerin, mahpusların kazanç ve birikimleri dâhil olmak üzere malları üzerinde serbestçe tasarrufta bulunma haklarına yapılan müdahaleler bağlamında, ekonomik ya da sosyal strateji tedbirlerine ilişkin konularda 1 no.lu Protokol’ün 1. maddesi uyarınca geniş bir takdir payına sahip olduklarını vurgulamıştır (*Michał Korgul/Polonya*, 2017, § 54). Dolayısıyla Mahkeme örneğin, mahpusların Devlete olan borçlarını geri ödemeleri için kendi paralarının yarısını kullanmalarına ilişkin yükümlülüğün izlenen amaçla orantısız olmadığını kabul etmiştir (*Laduna /Slovakya*, 2011, §§ 82-86).

288. Mahkeme ayrıca, yerel makamların başvuranın tahliyesi üzerine başvurana verilecek bir tasarruf fonuna sınırlı miktarda para yatırılmasını sağlaması hususunda suçlanamayacaklarına karar vermiştir. Mahkeme, söz konusu değerlendirmeyi yaparken Devletin, mahpusların tahliyelerinin ardından toplumla yeniden bütünleşmeleri için mahpuslara belirli bir miktar para sağlamak da dâhil olmak üzere en uygun gördüğü bu tür planları kullanma hususundaki meşru eylemlerini göz önünde bulundurmuştur (*Michał Korgul/Polonya*, 2017, §§ 54-55). Buna karşın, Mahkeme, mahpusların serbest piyasada mevcut olandan daha düşük faiz oranına sahip bir hesapta para biriktirmek zorunda kaldıkları *Siemaszko ve Olszyński/Polonya*, 2016, §§ 85-92, davasında, 1 no.lu Protokol’ün 1. maddesinin ihlal edildiğini tespit etmiştir.

289. 1 no.lu Protokol’ün 1. maddesi, yetkili makamlara, bir tutukludan geçici olarak alınan eşyaları gerekli özenle muhafaza etme yükümlülüğü getirmektedir. Başvuran, *Tendam/İspanya*, 2010, §§ 50-57 davasında ceza yargılamaları sırasında el konulan eşyalarının zarar görmesi veya ortadan kaybolması sebebiyle, serbest bırakıldıktan sonra Devlet aleyhinde dava açmıştır. Fakat yerel makamlar, başvuranın talebini, el konulan eşyaların ortadan kaybolduğunu veya zarar gördüğünü kanıtlamadığı gerekçesiyle reddetmiştir.

42. Daha fazlası için bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek 1 No.lu Protokol’ün 1. madde Rehberi*.

Bu koşullarda Mahkeme, kayıp veya zarar gören eşyalara ilişkin ispat külfetinin eşyalarına el konulmasının ardından 7 yıldan daha uzun bir süre sonra beraat eden başvurana değil, el koyma süresi boyunca söz konusu eşyaları gözetmekten sorumlu yargı makamlarına ait olduğu kanaatine varmıştır. Yargı makamları, başvuranın beraatinin ardından, el konulan eşyaların ortadan kaybolması veya zarar görmesi hususunda herhangi bir gerekçe sağlamadıklarından dolayı, eşyalara el konulmasından kaynaklanan herhangi bir kayıptan sorumluydular. Talebi inceleyen yerel mahkemeler, yargı makamları tarafından yüklenen sorumluluğu dikkate almamış veya başvurana, maruz kalınan zarar bakımından tazmin elde etmesi için fırsat sunmamıştır. Yerel mahkemeler, başvuranın tazminat talebini reddederek, 1 no.lu Protokol'ün 1. maddesine aykırı şekilde başvuranın üzerine orantısız ve aşırı bir külfet yüklemiştir.

XIII. Eğitim

Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi

“Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.”

290. Mahkeme, eğitim tesislerinin tüm mahpusların kullanımına sunulması yönündeki Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararlarının farkında olmakla birlikte⁴³, 1 no.lu Protokol'ün 2. maddesinin, Sözleşmeciler Devletlere bu tür tesislerin henüz mevcut olmadığı hâllerde, mahpuslar için eğitim tesisleri organize etmeleri hususunda yükümlülük getirmediğini belirtmiştir. Fakat, yetkili makamların, mahpusların önceden var olan eğitim tesislerine erişimlerine izin vermemeleri hâlinde bu durum, 1 no.lu Protokol'ün 2. maddesi kapsamında bir sorun teşkil etmektedir. Böyle bir kısıtlama öngörülebilir olmalı, meşru bir amaç izlemeli ve söz konusu amaçla orantılı olmalıdır.⁴⁴ 1 no.lu Protokol'ün 2. maddesi, cezaevinde her koşulda eğitim sağlanması hususunda pozitif bir yükümlülük getirmemesine rağmen bu tür bir olasılığın mevcut olması hâlinde, keyfi ve makul olmayan kısıtlamalara tabi olmamalıdır (*Velyo Veleve/Bulgaristan*, 2014, § 34). Öte yandan, bir mahpusun eğitimini yarıda bıraktığı veya eğitime erişmek için gerçek bir talepte bulunmadığı hâllerde mahpus, eğitim hakkına getirilen kısıtlamalardan şikâyetçi olamaz (*Matiošaitis ve Diğerleri/Litvanya*, 2017, § 194; *Koureas ve Diğerleri/Yunanistan*, 2018, §§ 96-99).

291. Hükümet, bir tutuklunun cezaevinde mevcut olan eğitim kurumuna erişim talebinin, söz konusu kurumun sadece hükümlü mahpuslara açık olması gerekçesiyle reddedilmesine ilişkin *Velyo Veleve/Bulgaristan*, 2014, §§ 34-42 davasında, başvuranın okula kabul edilmemesini haklı kılmak için üç farklı gerekçeye dayanmıştır. Mahkeme, Hükümetin başvuranın hükümlü mahpuslarla beraber okula gitmesinin uygun olmadığına ilişkin ilk iddiası hususunda, başvuranın herhangi bir itirazda bulunmadığını ve tutukluların, hükümlü mahpuslarla birlikte okula gitmekten zarar göreceklere gösteren hiçbir delilin bulunmadığını gözlemlemiştir. İlâveten Mahkeme, yargılama öncesi tutukluluk süresinin belirsizliğinin, eğitim kurumlarına alınmamak için geçerli bir gerekçe teşkil ettiğini düşünmemektedir. Mahkeme, son olarak, Hükümetin, başvuranın mükerrer hükümlü olarak cezalandırılma riskiyle karşı karşıya kaldığı ve bu sebeple, mükerrer hükümlü olmayanların başvuran ile birlikte okula gitmelerinin uygun olmadığı yönündeki üçüncü iddiasına ilişkin olarak başvuranın

43. *Cezaevinde eğitime ilişkin (89) 12 sayılı Tavsiye Kararı ; Avrupa Cezaevi Kurallarına ilişkin Rec(2006) 2 sayılı Tavsiye Kararı.*

44. Daha fazlası için bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 No.lu Protokol'ün 2. madde Rehberi.*

masumiyet karinesi hakkının olduğunu ve bu nedenle mükerrer hükümlü olarak sınıflandırılmayacağını hatırlatmıştır. Mahkeme, bu mülahazalar ışığında ve başvuranın ortaöğretimi tamamlama konusundaki şüphesiz ilgisini kabul ederek başvuranın cezaevi okuluna kaydının reddedilmesinin yeterli ölçüde öngörülebilir olmadığını, meşru bir amaç izlemediğini ve söz konusu amaçla orantılı olmadığını tespit etmiştir.

292. Mahkeme, *Mehmet Reşit Arslan ve Orhan Bingöl/Türkiye*, 2019, §§ 51-53 davasında, hükümlü iki mahpusun, üniversite giriş sınavına hazırlanma ya da üniversite eğitimlerini sürdürme amacıyla görsel-ışitsel materyalleri, bilgisayarları ve elektronik aletleri kullanma hususunda cezaevi makamlarına talepte bulunmalarına ilişkin bir durumu ele almıştır. İç hukuk, cezaevindeki kaynakları göz önünde tutarak mümkün olduğu ölçüde, hükümlü mahpuslara cezaevinde eğitimlerine devam etmeleri hususunda izin vermiştir. Ayrıca iç hukuk, rehabilitasyon veya eğitim kursları bağlamında, cezaevi yetkilileri tarafından söz konusu amaç için tahsis edilen yerlerde, denetim altında, işitsel-görsel eğitim kaynaklarını ve internet erişimi olan bilgisayarları kullanma konusunda yetki vermiştir. Söz konusu olanak, mahpusların yüksek öğretim kurumlarına kabul edilmeleri ve eğitimlerine imkân dahilinde devam etmelerini sağladığı için, eğitim hakkının gerçek anlamda kullanılmasını sağlamak hususunda elzem bir araç teşkil etmiştir. Mahkeme, mevcut koşullar altında, başvuranın talebinin 1 no.lu Protokol'ün 2. maddesi kapsamına girdiğini tespit etmiştir.

293. Mahkeme, davanın esasına ilişkin, görsel-ışitsel eğitim materyallerine, bilgisayarlara ve internete erişimi düzenleme şeklinin Sözleşmeci Devletlerin takdir payının kapsamına girdiğine karar vermiştir. Somut davada cezaevleri, mahpuslara kanun tarafından sağlanan olanakları sunmak için araçlara sahipti. İlâveten, ne söz konusu cezaevlerindeki kaynak yetersizliğine ilişkin, iç hukuk yargılamaları sırasında veya Mahkeme nezdinde somut bir gerekçelendirme ileri sürülmüş ne de yerel makamlar, söz konusu menfaatlere ilişkin değerlendirme yapmış veya başvuranların elektronik materyallerin kullanımına erişiminin kısıtlanmasına ilişkin herhangi bir gerekçe sunmuştur (*aynı kararda*, §§ 60-72).

XIV. Oy Kullanma Hakkı

Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi

“Yüksek Sözleşmeci Taraflar, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler.”

294. 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesi, seçme ve seçilme hakkı dâhil olmak üzere öznel hakları güvence altına almaktadır. Bu madde uyarınca güvence altına alınmış olan haklar, hukukun üstünlüğü tarafından yönetilen etkili ve anlamlı bir demokrasinin temellerini sürdürmek ve yerleştirmek için çok önemlidir. Oy kullanma hakkı, bir ayrıcalık değildir. Demokratik bir Devletteki karine, temel ilke olarak, genel oy hakkının dâhil edilmesi ve kabulü lehine olmalıdır (*Hirst/Birleşik Krallık (no. 2)* [BD], 2005, §§ 57-58; *Scoppola/İtalya (no. 3)* [BD], 2012, § 82).

295. Bununla birlikte, 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesinde yer alan haklar mutlak değildir. Zımnî kısıtlamalar mevcuttur ve Sözleşmeci Devletlere, bu doğrultuda geniş bir takdir payı tanınmalıdır. Fakat Mahkeme, son çare olarak, 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesinin gerekliliklerine uygun olup olmadığını belirlemek; koşulların, söz konusu hakların özüne zarar verecek ve bu hakları etkililikten yoksun bırakacak derecede engellemediğini; koşulların meşru bir amaç uğruna konulduğuna ve

kullanılan araçların orantısız olmadığına kanaat getirme hususlarında yetkilidir (*Anchugov ve Gladkov/Rusya*, 2013, §§ 95-96).⁴⁵

296. Mahkeme hâlihazırda, birçok davada, hükümlü mahpusların haklarından mahrum edilmeleri hususunu ele almıştır. Mahkeme, özellikle *Hirst (no. 2)*, §§ 70-71 davasında, hoşgörü ve açık fikirliliğin demokratik bir toplumun benimsenen nitelikleri olduğu Sözleşme sisteminin kapsamında, yalnızca kamuoyunu gücendirebilecek şeylere dayanarak otomatik olarak haklardan mahrum etmeye yer olmadığını kaydetmiştir. Mahkemeye göre, bu hoşgörü standardı, demokratik bir toplumun, Sözleşme’de yer alan hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetlere karşı kendini korumak için girişimlerde bulunmasını önlemez. Bireyin kanun yapma otoritesinin oluşumunu etkileme kapasitesine yer veren 1 no.lu Protokol’ün 3. maddesi bu sebeple, örneğin kamu pozisyonunu ciddi şekilde suistimal eden veya davranışları hukukun üstünlüğü veya demokratik temellere zarar vermekle tehdit eden bir bireye seçim haklarına ilişkin kısıtlamalar getirilmesini kapsam dışında bırakmaz. Fakat, haklardan mahrum etmeye ilişkin söz konusu ciddi tedbire kolaylıkla başvurulmamalıdır ve orantılılık ilkesi, ilgili bireyin cezası ve davranışı ve koşulları arasında fark edilebilir ve yeterli bir bağlantı gerektirmektedir.

297. Mahkeme ayrıca, Sözleşmeciler Devletlerin soruları ele alırken birçok farklı yol benimsemesinden dolayı, Mahkemenin 1 No.lu Protokol’ün 3. maddesiyle güvence altına alınan hakları korumak için kullanılan yolların seçimine karar verme işini mevzuata bırakarak, kendini, tüm hükümlü mahpusları etkileyen kısıtlamanın takdir payının kabul edilebilir sınırlarını aşmış olmadığını incelemekle sınırlı tutması gerektiğini düşünmektedir (*aynı kararda*, § 84; *Greens ve M.T./Birleşik Krallık*, 2010, §§ 113-114).

298. Mahkeme, *Hirst (no. 2)*, §§ 76-85 davasının kendine özgü koşullarını incelerken, cezasını infaz eden hükümlü mahpusların tümünü oy kullanma hakkından mahrum eden Birleşik Krallık mevzuatının, önemli kategorideki kişileri seçmeye ilişkin Sözleşme hakkını ortadan kaldıran ve bunu da ayırım gözetmeden yapan körelmiş bir alet olduğuna kanaat getirmiştir. Mahkeme, söz konusu hükmün, cezaevinde bulunan tüm hükümlü mahpuslara geniş kapsamlı bir kısıtlama uyguladığı kanısındaydı. Bu hüküm, söz konusu mahpuslara, cezalarının süresine, suçlarının mahiyetine veya ağırlığına ve bireysel koşullarına bakılmaksızın kendiliğinden uygulanmıştır. Mahkeme ayrıca, günümüz ceza politikası ve mahpusların oy kullanma hakkına ilişkin bu tür genel bir kısıtlamanın sürdürülmesine yönelik mevcut insan hakları standartları ışığında devam eden gerekçelendirme ile ilgili Parlamentoda önemli bir müzakerede bulunulmadığını kaydetmiştir. Mahkeme, son derece önemli bir Sözleşme hakkına yapılan bu tür genel, kendiliğinden ve ayırım gözetmeyen bir kısıtlamanın, herhangi bir kabul edilebilir takdir payı ne kadar geniş olursa olsun bu payın dışında ve 1 no.lu Protokol’ün 3. maddesine aykırı olarak görülmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

299. *Hirst (no. 2)* davasında belirtilen ilkeler, daha sonra *Scoppola/İtalya (no. 3)* [BD], 2012, §§ 81-87 davasında yeniden doğrulanmıştır. Fakat Mahkeme, davanın kendine özgü koşullarında, Sözleşme’nin ihlal edilmediği kanaatine varmıştır. Mahkeme, iç hukuk kapsamında, haklardan mahrum etmenin sadece Devlete veya yargı sistemine karşı işlenen belirli suçlara, veya üç yıl veya daha uzun süreyle cezalandırılan yani mahkemelerin oldukça ağır ceza vermeyi düşündüğü suçlara uygulandığını gözlemlemiştir. Dolayısıyla Mahkeme, bireylerin oy kullanma hakkından yoksun bırakılabilecekleri durumları tanımlayan İtalya’daki yasal hükümlerin, işlenen suçun ağırlığı ve suçlunun davranışı gibi faktörleri göz önünde bulundurarak, tedbirin her bir davanın kendine özgü koşullarına uygulamasına ilişkin endişesini gösterdiği kanaatine varmıştır. Sonuç olarak İtalya sisteminin genel, kendiliğinden ve ayırım gözetmeyen bir karakterde olduğu söylenemezdi ve bu sebeple İtalyan makamlar, bu alanda kendilerine sağlanan takdir payını aşmamışlardır (*aynı kararda*, § 106-110).

45. Daha fazlası için bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek 1 No.lu Protokol’ün 3. Madde Rehberi*

300. *Hirst (no. 2)* davasındaki ilkeler, farklı Devletler aleyhindeki diğerk birçok davada da yeniden doğrulanmıştır (örneğin, *Kulinski ve Sabev/Bulgaristan*, 2016, §§ 36-42). Mahkeme, özellikle *Frodl/Avusturya*, 2010, §§ 27-36 davasında kasıtlı olarak işledikleri suçlardan dolayı bir yıldan uzun süredir hapis cezasını infaz eden mahpusların haklarından mahrum edilmelerine ilişkin olarak 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlal edildiğini tespit etmiştir. Mahkeme, *Söyler/Türkiye*, 2013, §§ 32-47, davasında, sadece mahpuslara değil aynı zamanda şartlı tahliye olanlara ve cezası ertelenen ve bu sebeple hapis cezasını infaz edemeyenlere de uygulanan geniş kapsamlı oy kullanma yasağına ilişkin olarak söz konusu hükmün ihlal edildiğini tespit etmiştir (ayrıca bk. *Murat Vural/Türkiye*, 2014, §§ 76-80).

301. Mahkeme, *Anchugov ve Gladkov/Rusya*, 2013, §§ 101-112 davasında, başvuranların, cezalarının süresine, işlemiş oldukları suçun mahiyetine veya ağırlığına veya başvuranların bireysel koşullarına bakılmaksızın parlamento seçimlerinde oy kullanma haklarından mahrum bırakıldıkları gerekçesiyle 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlal edildiğini tespit etmiştir. Fakat Mahkeme, söz konusu yasağın Anayasa'da belirtildiğinden dolayı kararın uygulanması hususunda ve Anayasa'da değişiklik yapmanın zorluğu göz önüne alındığında, Sözleşme ile uyumu sağlamak için yerel makamların, siyasal sürecin bazı formları veya Anayasa'yı Sözleşme ile uyumlu bir şekilde yorumlamak dâhil olmak üzere olası tüm yolları inceleme imkânının bulunduğunu belirtmiştir.

XV. Ayrımcılığın Yasaklanması

Sözleşme'nin 14. maddesi

"Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğerk kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır."

302. Mahkeme içtihadında, mahpusların, diğerk bazı kategorilerdeki mahpuslardan farklı muamele görmelerine neden olan belirli bir cezaevi rejiminin uygulanmasına ya da hapis cezalarının diğerk yönlerine ilişkin ayrımcılık iddiasıyla ilgili farklı şikâyetlerini ele almıştır.

303. Mahkeme, örneğin başvuranın Sözleşme'nin 3, 5 ve 7. maddeleri ile birlikte 14. maddesine dayanarak, kendisi ve başkanlık özel affı ile salınan müebbet hapis cezasına çarptırılan diğerk mahpuslar arasındaki ayrımcı muameleye ilişkin *Kafkaris/Kıbrıs* [BD], 2008, §§ 162-166 davasında 14. maddenin ihlal edilmediğini tespit etmiştir. Mahkeme özellikle, Cumhurbaşkanlığı takdir yetkilerinin kullanılmasında dikkate alınan suçun niteliği ve toplumun ceza yargı sistemine olan güveni gibi çeşitli faktörleri göz önünde bulundurarak, söz konusu takdir yetkisinin kullanılmasının 14. madde kapsamında bir sorun teşkil etmediğini vurgulamıştır. Mahkeme, müebbet hapis cezasına çarptırılan başvuran ile diğerk mahpuslar arasındaki ayrımcılık iddiasına ilişkin, müebbet hapis cezasının mahiyeti göz önüne alındığında, başvuranın müebbet hapis cezası çekmeyen diğerk mahpuslarla aynı veya benzer bir durumda olduğunu iddia edemeyeceği kanaatine varmıştır.

304. Mahkeme, *Clift/Birleşik Krallık*, 2010, §§ 73-79 davasında, cezanın uzunluğuna bağlı olarak erken tahliye hususunda usuli gerekliliklerdeki farklılıklara ilişkin olarak iddia edilen ayrımcılığı ele almıştır. On beş yılı aşkın süredir cezasını infaz eden başvuranın özellikle, erken tahliye edilebilmesi için ilgili Devlet makamlarının ek onayını alması gerekirken on beş yıldan daha az süredir hapis cezasını infaz edenler için böyle bir talepte bulunulmamağtaydı. Mahkeme, erken tahliye planının, mahpusların mahkûmiyet sürelerinin uzunluğuna bağlı olarak farklı şekilde uygulandığı hâllerde, nesnel olarak gerekçelendirilmedikçe, 5. madde kapsamında keyfi tutuklamadan korunmayı sağlama ihtiyacına aykırılık teşkil etme riskinin bulunduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla başvuran, 14. madde

kapsamında “başka bir duruma” sahipti. Mahkeme ayrıca, erken tahliyeyle ilişkin, başvuranın on beş yıldan az süredir hapis cezasını infaz eden uzun süreli mahpuslar ve müebbet hapis cezası çeken mahpuslarla benzer bir konumda olduğunu iddia edebileceğini tespit etmiştir. Son olarak Mahkeme, davalı Devletin, bazı mahpus grupları için gereken ek onayın, bazı mahpusların tahliye maruz kaldıkları fark edilen daha yüksek riske ilişkin endişeleri nasıl ele aldığını gösterememesinden dolayı söz konusu muamele farklılığının nesnel bir gerekçelendirilmesinin olmadığı kanaatine varmıştır.

305. *Kafkaris* ve *Clift* davalarında ele alınan hususların birleşimi, müebbet hapis cezasına ilişkin yükümlülüğü düzenleyen hükümlerdeki iddia edilen ayrımcılıkla ilgili *Khamtokhu ve Aksenchik/Rusya* [BD], 2017, §§ 69-88 davalarında ortaya çıkmıştır. Hapis cezalarını infaz eden iki yetişkin erkek olan başvuranlar özellikle, hukuki bir mesele olarak, müebbet hapis cezasından muaf olan kadınlar, suç işlendiği tarihte on sekiz yaşından küçük olanlar veya mahkûmiyet kararı tarihinde altmış beş yaşının üzerinde olanların bulunduğu diğer mahpus kategorisi ile karşılaştırıldığında yapılan ayrımcı muameleyle ilişkin olarak 5. madde ile birlikte 14. madde kapsamında şikâyetle bulunmuşlardır.

306. Mahkeme, değerlendirmesinde ilk olarak, ulusal mevzuatın belirli hükümlü mahpus kategorilerini müebbet hapis cezasından muaf tuttuğu hâllerde bu durumun söz konusu hükümlerle bağlantılı olarak 14. maddenin uygulanabilirliği açısından 5 § 1 maddesinin kapsamına girdiğini tespit etmiştir. Mahkeme ayrıca, başvuranlar ve diğer mahpus kategorisine girenler arasında cinsiyet ve yaş sebebiyle muamele farklılığı olduğunu tespit etmiştir. Mahkeme, başvuranlar ve çocuk suçlular arasındaki söz konusu muamele farklılığının gerekçelendirilmesine ilişkin, çocuk suçluların müebbet hapis cezasından muaf tutulmalarının Sözleşmeciler Devletlerin hepsinin hukuk sistemlerinde ortak olan yaklaşımla ve uluslararası standartlarla uyumlu olduğuna karar vermiştir. Mahkeme, altmış beş yaşında veya daha büyük olan suçlulara ilişkin, müebbet hapis cezasının zorunlu olarak indirgenemesinin sadece aldatıcı bir olasılık hâline gelmemesinin yaşlı suçlular için daha büyük bir önem taşıdığı göz önünde bulundurulduğunda muamele farklılığının nesnel bir gerekçeye dayandığı kanaatine varmıştır. Mahkeme, erkek ve kadınlar arasındaki farklı muamele konusunda, kadın suçluların farklı ihtiyaçlarının farkında olan ve özellikle müebbet hapis cezası bağlamında, erkek ve kadın mahpusların toplam sayıları arasındaki önemli farkı gösteren farklı uluslararası standartlar ve istatistiksel verileri dikkate almıştır. İlâveten Mahkeme, somut davada ileri sürülen hassas konular, üye Devletler arasında ortak noktanın az olduğu alanlara değindiğinden ve genel anlamda, kanunun geçiş aşamasında olduğu görüldüğünden dolayı, her bir Devletin yetkili makamlarına geniş bir takdir payı bırakılması gerektiği kanaatine varmıştır. Mahkeme ayrıca, adalet ve insanlık ilkelerini geliştirme amacını güderek, müebbet hapis cezasına ilişkin muafiyeti tüm suçlu kategorilerine vermek davalı Devlet için mümkünken Mahkeme tarafından hâlihazırda yorumlanan şekliyle Sözleşme kapsamında böyle bir hususa gerek olmadığını kaydetmiştir. Özetle Mahkeme, kullanılan yollar ve izlenen meşru amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi olduğu ve söz konusu muafiyetin, Sözleşme'nin 14. maddesi anlamında yasaklanmış bir muamele farklılığı teşkil etmediği hususlarında ikna olmuştur.

307. Öte yandan Mahkeme, belirli bir erkek mahpus kategorisinin bir cenazeye katılmak üzere cezaevinden ayrılması tamamen yasakken bu tür bir konu için cezaevinden ayrılmanın kadın mahpuslara yasak olmamasına ilişkin *Ēcis/Letonya*, 2019, §§ 77-95 davasında Sözleşme'nin 8. maddesi ile beraber 14. maddesinin ihlal edildiği kanaatine varmıştır. Mahkeme özellikle, başvuranın, geçerli cezaevi rejiminin mahpusların aile yaşamına ilişkin kısıtlamaları etkileme şekline, özellikle mazeret izniyle cezaevinden ayrılma haklarına ilişkin olarak aynı veya mukayese edilebilir bir suçtan hüküm giyen kadın mahpuslarla benzer bir konumda olduğunu iddia edebileceğini tespit etmiştir.

308. Mahkeme, söz konusu muamele farklılığının gerekçelendirilmesine ilişkin olarak, önemli bir husus olan cinsiyet eşitliğini sağlamak için, kadın mahpusların, özellikle annelikle ilgili farklı ihtiyaçlarının sağlanmasının ayrımcı olarak görülmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla, erkek ve kadınlara uygulanan cezaevi rejimlerindeki bazı farklılıklar kabul edilebilirdi ve önemli bir husus olan cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için gerekli bile olabilirdi. Bununla birlikte, cezaevi sistemi ve rejimi bağlamında, cinsiyete bağlı muamele farklılığının, kullanılan yollar ve izlenen meşru amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisine sahip olması gerekiyordu. Mahkeme, söz konusu davada,

güvenliğe ilişkin endişelerin bu tür bir muamele farklılığını haklı kıldığını kabul etmemiştir. İlâveten Mahkeme, hapis cezasının rehabilite edici olması amacının mahpusun cinsiyetine bakılmaksızın uygulandığını ve aile bağlarını korumanın, cinsiyetlerine bakılmaksızın tüm mahpusların sosyal açıdan yeniden bütünleşmelerine ve rehabilitasyonlarına yardımcı olmanın temel bir yolu olduğunu vurgulamıştır. Bununla beraber, cezaevi izni, tüm mahpusların sosyal açıdan yeniden bütünleşmelerini kolaylaştıran yollardan biriydi. Dolayısıyla, erkeklerin bir aile üyesinin cenazesine katılmak için dahi hapisneden ayrılmalarının tamamen yasak olması, kadın mahpusların farklı ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasını sağlama amacına yardımcı değildi. Başvuranın, cinsiyeti yüzünden maruz kaldığı cezaevi rejimine dayanılarak, babasının cenazesine katılma talebinin reddedilmesinin nesnel ve makul bir gerekçesi bulunmamaktaydı.

309. Buna karşın Mahkeme, küçük çocuğa sahip babaların değil sadece annelerin hapis cezasının ertelenmesine izin veren mevzuat temelindeki muamele farklılığına ilişkin *Alexandru Enache/Romanya*, 2017, §§ 70-79 davasında Sözleşme'nin 8. maddesi ile 14. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Mahkeme, küçük bir çocuğun babası olan başvuranın durumunun, küçük çocuğa sahip bir anne olan herhangi bir mahpusun durumuyla mukayese edilebilir bir durumda olduğunu kabul etmiştir. Ancak Mahkeme, söz konusu muamele farklılığının kadın mahpusların hamilelikleri ve bebeğin ilk doğum gününden önceki dönem dâhil olmak üzere, özellikle bu süreçte anne ve çocuk arasındaki özel bağları göz önünde bulundurarak, belirli kişisel durumları dikkate almayı amaçladığını kaydetmiştir. Mahkeme, somut davaya ilişkin özel bağlamda, söz konusu değerlendirmelerin, başvurana yapılan farklı muameleyi gerekçelendirmek için yeterli bir temel sağlayabileceği kanaatine varmıştır. Nitekim Mahkeme, anneliğin çoğu zaman koruyucu tedbirler yoluyla dikkate alınması gereken belirli özellikleri olduğunu vurgulamıştır. Uluslararası hukuk, anneleri ve anneliği korumak için alınan özel tedbirlerin Sözleşme'ye taraf Devletler tarafından kabul edilmesinin ayrımcı olarak düşünülmemesi gerektiğini öngörmektedir. Aynı durum, söz konusu kadın, hapis cezasına mahkûm edildiğinde uygulanmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu muamele farklılığı, Sözleşme'nin 14. maddesi kapsamında yasaklanmış bir ayrımcılığa neden olmamıştır.

310. Ayrıca Mahkeme, *Chaldayev/Rusya*, 2019, §§ 76-83 davasında, cezaevleri ve tutukevlerindeki (başvuranın yerleştirildiği yer) tutuklulara yapılan ziyaretlere ilişkin düzenlemelerdeki önemli farklılığın Sözleşme'nin 8. maddesi ile birlikte 14. maddesi anlamında gerekçelendirilip gerekçelendirilmediğini incelemiştir. Mahkeme, bir tutukevindeki tutuklunun durumunun Sözleşme'nin 14. maddesi kapsamında "başka bir durum" kavramı kapsamına girdiğine ve özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı açısından, bu tür tutukluların cezaevindekilerle benzer bir durumda olduklarına karar vermiştir. Mahkeme ayrıca, mevcut mevzuattan kaynaklanan, bu tür tutuklulara yapılan ziyaretlere ilişkin otomatik kısıtlamaların özellikle, henüz nihai olarak hüküm giymeyen kişilerin durumları göz önünde bulundurulduğunda gerekçelendirilmediğini tespit etmiştir. Bu nedenle Mahkeme, 8. maddeyle bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir (ayrıca bk. *Laduna/Slovakya*, 2011).

311. Benzer şekilde Mahkeme, *Varnas/Litvanya*, 2013, §§ 116-122 davasında, eş ziyareti hususunda hükümlü mahpuslara kıyasla tutuklulara yapılan farklı muamelenin 14. madde kapsamında gerekçelendirilmediğine karar vermiştir. Mahkeme özellikle, başvuranın karısı tarafından yapılan ziyaretlere ilişkin söz konusu davada, ailenin suçla herhangi bir bağlantısı olup olmadığı konusunda güvenliğe dair endişe duyulmadığını kaydetmiştir. Mahkeme ayrıca, uygun tesislerin olmamasının eş ziyareti yapılamamasını haklı kıldığı iddiasını kabul etmemiştir. Özetle Mahkeme, yetkililerin hükümlü mahpuslara kıyasla tutuklulara karşı yapılan farklı muamele için makul ve nesnel bir gerekçelendirme sağlamadıklarını ve böylece ayrımcı bir tutum sergilediklerini tespit etmiştir (ayrıca bk. *Costel Gaciu/Romanya*, 2015, §§ 56-62).

312. Mahkeme ayrıca, Sözleşme'nin 3. maddesi ile 14. maddesi kapsamında, ölümcül bir hastalıktan muzdarip olduklarında salınma ihtimallerine ilişkin olarak hükümlü mahpuslara kıyasla tutuklulara yapılan farklı muamelenin gerekçelendirilmediğine karar vermiştir *Gülay Çetin/Türkiye*, 2013, §§ 128-133).

313. Bununla beraber Mahkeme, *Shelley/Birleşik Krallık*, 2008 davasında başvuranın, uyuşturucu kullanıcıları için iğne değişim programları hususunda cezaevlerinin toplumdaki daha az olumlu muamele gördüğüne ilişkin şikâyetini açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle kabul edilemez bulmuştur. Mahkeme, mahpusların, sağlık hizmetine yönelik hükümler hususunda toplumla aynı düzeyde olduklarını iddia edebileceklerini kabul etmeye hazırды. Fakat, cezaevlerinde ve toplumda uygulanan önleyici politikadaki farklılık, Devletin takdir payı kapsamına girmektedir ve hususlar göz önüne alındığında ve özellikle CPT'nin iğne değişim programları hususunda herhangi özel bir rehberliğinin bulunmaması; enfeksiyon riskinin esasen mahpusların kendi davranışlarından kaynaklanması; ve yetkili makamların dezenfektanların temini yoluyla enfeksiyon riskiyle başa çıkmalarına ve ilerlemelerini başka bir yerde izlerken iğne değişim programları hususuna dikkatli bir şekilde yaklaşmalarına neden olan çeşitli politikalar dikkate alındığında söz konusu farklılık, orantılı olarak görülebilir ve nesnel ve makul gerekçeyle desteklenebilirdi.

314. Öte yandan Mahkeme, HIV pozitif mahpusların cezaevindeki psikiyatri kanadına ayrılmaları ve yerleştirilmelerine ilişkin *Martzaklis ve Diğerleri/Yunanistan*, 2015, §§ 67-75 davasında, 3. maddenin tek başına ve Sözleşme'nin 14. maddesiyle birlikte ihlal edildiğini tespit etmiştir. Mahkeme, cezaevi yetkililerinin, aralarında başvuranların da bulunduğu HIV pozitif mahpusları, refah seviyelerini arttırmak ve tıbbi tedavileri hususunda düzenli olarak denetim sağlamak için cezaevi hastanesine yerleştirmelerindeki asıl niyetlerini eleştirememiştir. Mahpusların psikiyatri kanadına yerleştirilmeleri, takiplerinin ve tedavilerinin iyileştirilmesi, bulaşıcı hastalıklara karşı korunmaları, onlara daha iyi yemekler sunulması ve daha uzun aktivite süreleri tanınmasının yanı sıra kendi mutfak ve tuvaletlerini kullanma imkânı sağlanması gibi ihtiyaçlarla gerekçelendirilmiştir. Dolayısıyla, endişe duydukları yerdeki farklı muamelelere rağmen, normal mahpuslar ile kıyaslandığında daha iyi tutukluluk koşulları sağlamak için "meşru bir amaç" izlenmiştir. Ancak başvuranlar, tamamen ilerlemiş bir AIDS hastasından ziyade sadece HIV pozitif kişilerdir ve bu bakımdan, hastalığın yayılmasını veya diğer mahpuslara bulaşmasını engellemek için karantinaya alınmalarına gerek yoktu. İlâveten, yerel ve uluslararası düzeydeki çeşitli tespitler ve yorumlar, başvuranların tutukluluklarına ilişkin iddialarını güçlendirmiştir.

315. Benzer olarak, farklı mahpus kategorilerinin ayrılması ile ilgili *X/Türkiye*, 2012, §§ 51-58 davası, eşcinsel bir mahpusun, erkek mahpuslardan korunması amacıyla sekiz ayı aşkın süredir tecritte tutulmasına ilişkindir. Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesi ile birlikte 14. maddesinin ihlal edildiğini tespit etmiştir. Mahkeme, cezaevi yönetiminin başvuranın diğer mahpuslarla standart bir hücrede kalması hâlinde zarar görme riskinin bulunduğu yönündeki endişelerinin tamamen dayanaktan yoksun olmamasına rağmen, başvuranın diğer mahpuslardan tamamen izole edilmesine ilişkin tedbirin gerekçelendirilmesi için yeterli olmadığı kanaatine varmıştır. Bu, cezaevi makamlarının başvuranın güvenliği için yeterli bir risk değerlendirmesi yapmamlarından dolayı bilhassa doğrudur. Yetkililer, başvuranın cinsel yöneliminden dolayı fiziksel zarara uğrama riskinin bulunduğuunu düşünmüşlerdir. Başvuranın bu sebeple cezaevi yaşamından tamamen dışlanması haklı görülemez.

316. Son olarak Mahkeme, *Stummer/Avusturya* [BD], 2011, §§ 90-111 davasında emeklilik haklarının hesaplanmasında cezaevinde yapılan işlerin göz önünde bulundurulmasının reddedilmesine ilişkin ayrımcılık iddiasıyla ilgili bir konuyu 1 no.lu Protokol'ün 1. maddesi ile birlikte Sözleşme'nin 14. maddesi açısından incelemiştir. Mahkeme, cezaevindeki işin kendine has niteliğine bakılmaksızın,⁴⁶ yaşlılığa ilişkin sağlanması gereken ihtiyaçla ilgili olarak, başvuranın sıradan işçilerle oldukça benzer bir durumda olduğunu tespit etmiştir. Fakat Mahkeme, çalışan mahpusların genelde, sosyal güvenlik primlerini ödemek için yollarının olmadığından dolayı, yaşlılık aylığı sisteminin genel tutarlılığını muhafaza etmek gerektiğini ve cezaevinde yapılan çalışma dönemlerinin hiçbir katkı sağlanmayan dönemleri telafi eden deneme süresi veya yedek süre olarak sayılamayacağını kabul etmiştir.

46. Bk. bu Rehberin "Cezaevinde çalışma" başlıklı bölümü.

Mahkeme, muamele farklılığındaki orantılılığa ilişkin olarak, Devletlerin ekonomik ve sosyal politika alanında geniş bir takdir payları olduğunu ve mahpusların sosyal güvenliği hususunun Avrupa düzeyinde görüş birliğine tabi olmadığını kaydetmiştir. Mahkeme ayrıca, başvuranın yaşlılık aylığı hakkı bulunmamasına rağmen sosyal teminatsız bırakılmamasının önemli olduğuna kanaat getirmiştir. Özetle, değişen standartlar bağlamında, Sözleşmeciler bir Devlet, mahpusların salınmalarının ardından topluma yeniden kazandırılmaları için en uygun yöntem olarak gördüğü sigorta sistemine öncelik vermesinden dolayı eleştirilememiştir. Yerel makamlardan, davaya konu olayı gözlemlemeleri talep edilirken Mahkeme, çalışan mahpusları yaşlılık aylığı sistemine bağlamayarak, bu konuda Devlete tanınan geniş takdir payını aşmadıklarına karar vermiştir.

XVI. Etkili Hukuk Yolu Hakkı

Sözleşme'nin 13. maddesi

"[Bu] Sözleşme'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir."

317. Tutulma koşullarının insanlık dışı ya da aşağılayıcı olduğuna yönelik Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamındaki şikâyetlere ilişkin, Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca iki tür telafi mümkündür: söz konusu koşulların iyileştirilmesi (önleyici hukuk yolu) ve bunların sonucunda maruz kalınan herhangi bir zarar bakımından tazminat (tazmin edici hukuk yolu).⁴⁷

318. Mahkeme, önleyici ve tazmin edici hukuk yolları arasındaki karşılıklı ilişki hususunda, uğranılan zararlara ilişkin hukuk davası açmanın, önleyici hukuk yolunun doğru kullanımına bir alternatif olmadığını düşünmektedir. Bu bağlamda Mahkeme, etkili bir önleyici hukuk yolu, başvuranın yetersiz tutukluluk koşullarına hemen etki edebilecek niteliğe sahipken, tazmin edici hukuk yolunun ise, ancak başvuranın iddia ettiği yetersiz tutukluluk koşullarının sonuçları bakımından tazmin sağlayabileceğini kaydetmiştir. İlâveten Mahkeme, Devletin, 13. madde kapsamındaki görevi açısından, gelecekteki tazmin imkânının, 3. maddenin ihlaline ilişkin ciddi zararları meşrulaştıramayacağını ve Devletin tutukluluk standartlarını Sözleşme gerekliliklerine uygun hâle getirme hususundaki yasal yükümlülüğünü kabul edilemez bir şekilde zayıflattığını vurgulamıştır. Dolayısıyla normal koşullarda başvuranlar, tutukluluk koşullarına ilişkin şikâyetlerini Mahkeme önüne getirmeden önce, öncelikle mevcut ve etkili önleyici hukuk yolunu ve daha sonra, uygun görüldüğü takdirde, ilgili tazmin edici hukuk yolunu kullanmaları gerekmektedir. Fakat Mahkeme, başka türlü etkili bir önleyici hukuk yolunun kullanılmasının, başvuranın yetersiz tutukluluk koşullarında kalmasının kısıtlılığı göz önüne alındığında faydasız olacağı ve bu sebeple, uygulanabilir tek seçeneğin bu tür durumlardaki son yerleştirilmelerine ilişkin tazmin elde etme imkânı tanıyan tazmin edici bir hukuk yolu olabileceğini kabul etmiştir. Söz konusu dönem, iç hukuk sistemlerinin çalışma şekline ilişkin birçok faktöre bağlı olabilir (*Ulemek/Hırvatistan**, 2019, §§ 84-88).

319. Mahkeme, farklı ülkelerde uygulanan hukuk yolu sistemlerindeki yapısal reformları, yetersiz tutukluluk koşullarına ilişkin pilot kararlarına ve öncü kararlarına karşılık olarak incelemiştir.

320. Mahkeme örneğin, *Torreggiani ve Diğerleri/İtalya*, 2013, pilot kararına cevaben, önleyici hukuk yolu hususunda, *Stella ve Diğerleri/İtalya*, 2014, §§ 46-55 davasında cezaların infazından sorumlu hâkime -tutukluluk durumlarına ilişkin bağlayıcı kararlar verme yetkisine sahip- yapılan bir şikâyetin mahkeme içtihadının gerekliliklerini karşıladığını kabul etmiştir.

47. Daha fazlası için bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 13. madde Rehberi*

Benzer şekilde, *Varga ve Diğerleri/Macaristan*, 2015, pilot kararına (yukarıda anılan) cevaben *Domján/Macaristan*, 2017, §§ 21-23 davasında, cezaevi müdürüne -kurum içinde yer değiştirme emri verme veya başka bir kuruma tayin etme hakkına sahip olan- yapılan, ek adli incelemeye tabi olan bir şikâyet Mahkemenin içtihadının gereklilikleri ile uyumlu bulunmuştur (ayrıca bk. yetersiz tutukluluk koşullarının iyileştirilmesini talep edebilen sorgu hâkimine yapılan şikâyete ilişkin *Draniceru/Moldova Cumhuriyeti* (k.k.), 2019, §§ 32-34.)

321. Mahkeme, *Stella ve Diğerleri/İtalya* 2014, §§ 56-63 davasındaki tazmin edici hukuk yollarına ilişkin olarak, İtalya sisteminde uygulanan yeni tazmin edici hukuk yolunun içtihadın gerekliliklerini karşıladığını kabul etmiştir. Söz konusu hukuk yoluna, Sözleşme'ye aykırı fiziksel koşullarda tutulduklarını iddia eden herkes erişebilir. Bu durum, serbest bırakılan kişilerin yanı sıra hâlihazırda tutuklu bulunanlara uygulanmaktadır. Söz konusu tazmin edici hukuk yolu, iki tür tazmin sağlamıştır. Tutuklu bulunan ve cezalarını hâlâ tamamlaması gereken bireyler, Sözleşme'ye aykırı tutuldukları her on günlük dönem için bir günlük ceza indirimi alabilirler. Cezasını infaz eden veya infaz edilmesi gereken kalan ceza süreleri, indirimin tam uygulanmasına imkân tanımayan bireylerin Sözleşme'ye aykırı olduğu düşünülen koşullarda geçirdikleri her gün için gün başına maddi tazminat alabilmesi mümkün kılınmıştır. Mahkeme, ceza indiriminin, bir yandan özellikle Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlalini telafi etmek üzere yapılması ve diğer yandan ilgili kişinin cezasının uzunluğu üzerindeki etkisinin ölçülebilir olması hâlinde, tutukluluğun kötü maddi koşullarının söz konusu olduğu durumlarda yeterli bir hukuk yolu teşkil ettiğini kabul etmiştir. Mahkeme, maddi zarara ilişkin, iç hukuk kapsamında öngörülen tazminat miktarının makul olmadığını veya davalı Devlet tarafından tesis edilen hukuk yolunu etkililikten yoksun bırakacak nitelikte olduğunun düşünülmemeyeceği kanaatine varmıştır.

322. Mahkeme, *Neshkov ve Diğerleri/Bulgaristan* 2015, pilot davasına ilişkin *Atanasov ve Apostolov/Bulgaristan*, 2017, §§ 58-66 davasında mahpusların idari mahkeme nezdinde tazminat talep edebilecekleri tazmin edici bir hukuk yolunun etkili olduğunu kabul etmiştir. Mahkeme özellikle, hukuk yolunu kullanmanın kolay olduğunu ve mahpusa aşırı düzeyde, aşikâr bir külfet yüklenmediğini; iddiaların makul bir süre içerisinde dinlenmediğini ileri süren hiçbir husus olmadığını; mahpusların iddialarını inceleme kriterlerinin, Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca Mahkeme içtihadından kaynaklanan ilkelerle tamamen aynı doğrultuda olduğunun görüldüğünü ve tutulma koşullarının kötü olmasının manevi zarara neden olduğunun farz edilmesi gerektiğini kaydetmiştir. Meblağ hususunda yeni hukuk yolu, manevi zarar bakımından hükmedilen meblağlara ilişkin bir miktar şartı koşmamıştır ve bu nedenle, Mahkemenin, Sözleşme ve içtihadına uygun olarak uygulandığı sürece kabul edilebilir olduğu kanaatine vardığı genel hakkaniyet kuralı kapsamında belirlenmesi gerekecektir.

323. Mahkeme, *Domján/Macaristan*, 2017, §§ 24-29 davasında, tazmin edici hukuk yolunun kullanılması için ilgili kanunda iki ön koşul belirlendiğini kaydetmiştir: ilki, önleyici hukuk yolunun önceki kullanımı ve ikincisi, yetersiz tutukluluk koşullarının ortadan kalktığı günden itibaren başlayan altı aylık süre sınırına uygun olması veya yeni kanunun yürürlüğe girdiği tarihte hâlihazırda salınmış olanlar açısından, kanun tarafından belirlenen bir tarihten itibaren başlayan altı aylık süre sınırına uygun olması. Mahkeme kendi açısından, bu durumlardan hiçbirini söz konusu hukuk yolunun erişilebilirliği hususunda makul olmayan engeller olarak düşünmemiştir. Mahkeme ayrıca, ekonomik gerçeklik göz önüne alındığında, tazmin edici hukuk yoluyla elde edilebilen tazminat miktarının makul olduğuna kanaat getirmiştir.

324. Mahkeme, *Shishanov/Moldova Cumhuriyeti* 2015, öncü kararına cevaben, *Draniceru/Moldova Cumhuriyeti* (k.k.), 2019, §§ 35-40 davasında, cezanın azaltılmasına veya tazminat verilmesi hükmüne yol açabilecek tazmin edici bir hukuk yolu öngören yeni bir yasanın, yetersiz tutukluluk koşulları iddialarına ilişkin etkili bir hukuk yolunun gerekliliğini karşıladığı kanaatine varmıştır.

XVII. Mahpusların Ülke Dışı Bağlamda Hakları

Sözleşme'nin 3. maddesi

"Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz."

A. Genel İlkeler

325. Mahkemenin yerleşik içtihadına göre, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında yasaklanan söz konusu muameleyle karşı koruma mutlaktır. Sonuç olarak, bir kişinin Sözleşmeci bir Devlet tarafından iadesi, bu hüküm kapsamında sorun teşkil edebilir ve bu sebeple kişinin, talepte bulunan ülkeye iade edilmesi hâlinde, 3. maddeye aykırı muameleyle maruz kalma konusunda gerçek bir risk ile karşı karşıya olacağına inanmak için ciddi gerekçeler varsa Sözleşme kapsamında, söz konusu Devletin sorumluluğu söz konusudur (*Soering/Birleşik Krallık*, 1989, § 88).

326. Buna ek olarak 3. madde, söz konusu kişinin, Sözleşme'ye taraf olmayan bir Devlet olsa dâhi adı geçen ülkeye gönderilmemesi hususunda bir yükümlülük getirmektedir. Mahkeme, başka ülkeye gönderilmeye ilişkin yasal dayanak bakımından hiçbir ayırım gözetmemektedir; hem sınır dışı etme hem de iade davalarında aynı yaklaşımı benimsemiştir (*Harkins ve Edwards/Birleşik Krallık*, 2012, § 120; *Trabelsi/Belçika*, 2014, § 116).

327. Bu bağlamda, Mahkemenin, bir kişinin başka bir ülkeye gönderilmesi bağlamında ilgili riskin değerlendirmesini yaparken Sözleşme'nin 3. maddesinde yasaklanan kötü muamelenin çeşitli şekilleri arasında ayırım gözetmediği kaydedilmelidir (*Harkins ve Edwards/Birleşik Krallık*, 2012, § 123).

328. İlâveten Mahkeme, yerel bağlamda gerekli olan asgari ağırlık düzeyi değerlendirmesi ile ülke dışı bağlamdaki aynı değerlendirme arasında bir ayırım gözetilip gözetilemeyeceği sorusuna ilişkin bir Devletin 3. madde kapsamındaki sorumluluğunu yerine getirip getirmediğinin belirlenmesinde başka ülkeye gönderilme bağlamında, sınır dışı edilme gerekçeleri ile kötü muamele riskini dengelemeye yer olmadığına karar vermiştir. Fakat Sözleşme'nin 3. maddesinin mutlak mahiyeti, herhangi bir kötü muamele şeklinin bir Sözleşmeci Devletten gönderilme hususunda engel işlevi göreceği anlamına gelmez. Nitekim Sözleşme, Sözleşmeci Devletlerden Sözleşme standartlarını diğer Devletlere dayatması hususunda talepte bulunma aracı değildir. Dolayısıyla Sözleşmeci bir Devletin, bir eylem veya ihmalden dolayı 3. maddeyi ihlal edebileceği bir muamele, bir sınır dışı etme veya iade davasında 3. maddenin ihlal edilebilmesi için gereken asgari ağırlık düzeyine ulaşamayabilir (*aynı kararda*, §§ 124-130, anılan diğer kararlar).

329. Dolayısıyla Mahkeme, bir Sözleşmeci Devletin topraklarından gönderilmenin Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olacağı hükmüne varırken oldukça temkinlidir. Mahkeme, idam cezası içeren davalar dışında bir başvuranın, demokrasiye, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygı konularında uzun bir tarihe sahip bir Devlete gönderilmesi hâlinde nadiren 3. maddenin ihlal edildiğini tespit etmektedir (*aynı kararda*, § 131).

B. Ülke Dışı Bağlamdaki Belirli Riskler

330. Mahkemenin mahpusların başka bir ülkeye gönderilmesi veya ülkelerine iade edilmeleri bağlamındaki ilgili riske ilişkin davalarının büyük çoğunluğu, ilgili kişilerin iade veya gönderilme durumunda alabileceği/infaz edebileceği müebbet hapis cezasına ilişkindir.

331. Mahkeme, hâlihazırda önceki içtihadında, indirimsiz müebbet hapis cezasının verilmesinin Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında bir sorun teşkil edebileceğinin göz ardı edilemeyeceğini

vurgulamıştır. Benzer şekilde, bir bireyin, erken tahliye imkânı olmaksızın müebbet hapis cezasına çarptırılma riskinin bulunduğu bir Devlete iade edilmesinin söz konusu hüküm kapsamında bir sorun teşkil edebileceği de hesaba katılmalıdır (*Einhorn/Fransa* (k.k.), 2001, § 27).

332. Fakat Mahkeme, *Einhorn*, §§ 27-28, davasında Birleşik Devletler'deki (Pensilvanya) ilgili kanun kapsamında müebbet hapis cezasını, şartlı tahliye imkânı sağlayan başka bir süreyle hafifletme olasılığının bulunduğunu kaydetmiştir. Sonuç olarak, müebbet hapis cezalarını Pensilvanya'da infaz eden mahpuslar için şartlı tahliye olasılığı kısıtlı olmasına rağmen, başvuranın Pensilvanya'da yeni bir yargılamanın akabinde müebbet hapis ile cezalandırılması hâlinde şartlı tahliye edilemeyeceği sonucu çıkarılamaz (ayrıca bk. *Schuchter/İtalya* (k.k.), 2011; *Segura Naranjo/Polonya* (k.k.), 2011, §§ 34-40).

333. Mahkeme, müebbet hapis cezalarının değerlendirilmesine ilişkin⁴⁸ Vinter ve Diğerlerinden önceki kriterleri uygulayan *Harkins ve Edwards/Birleşik Krallık*, 2012, §§ 139-149, davasında başvuranların talep edilmelerine sebep olan suçları ve Birleşik Devletlerdeki söz konusu menfaatlerin tümünün mevcut yargısal incelemesi göz önünde tutulduğunda zorunlu müebbet hapis cezasının (ilke olarak, daha sonraki bir aşamada tekrar gözden geçirilebilir ve azaltılabilir) ve şartlı tahliye olanağı olmayan ihtiyari müebbet hapis cezasının bile Sözleşme'nin 3. maddesi açısından kabul edilebilir olduğunu tespit etmiştir (ayrıca bk. *Babar Ahmad ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, 2012, §§ 243-244.)

334. Fakat Mahkeme, *Vinter ve Diğerleri* kararının kabul edilmesinin ardından *Trabelsi/Belçika*, 2014, §§ 127-139 davasında ilgili kanunun bu tür cezaları incelemek için yeterli tekniğe sahip olmamasından dolayı başvuranın Birleşik Devletler'de maruz kaldığı müebbet hapis cezasının azaltılmadığını ve bunun da, başvuranın Birleşik Devletlere iadesinin Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlaline neden olduğu anlamına geldiğini tespit etmiştir.

335. Mahkeme özellikle, müebbet hapis cezasına ilişkin içtihadını yinelemiş ve Sözleşme'nin 3. maddesinin, Sözleşmeciler Devletlere, bir kişiyi yasaklanmış kötü muameleye maruz kalma riskiyle karşı karşıya olduğu bir Devlete göndermemesi hususunda bir yükümlülük getirdiğini vurgulamıştır. Söz konusu davada Mahkeme, başvurana isnat edilen terör suçlarının ağırlığını ve bir cezanın, yargılamayı yürüten mahkemenin ilgili tüm hafifletici ve ağırlaştırıcı şartları dikkate almasından sonra verilebileceğini göz önünde bulundurarak ihtiyari müebbet hapis cezasının aşırı düzeyde orantısız olmadığı kanaatine varmıştır. Ancak Mahkeme, Birleşik Devletler makamlarının, hiçbir aşamada, başvuranın indirgenemez müebbet hapis cezasından kurtulacağına dair somut bir teminat vermediklerine karar vermiştir. Ayrıca Mahkeme, sağlanan güvencelere ilâveten, Birleşik Devletler mevzuatı, müebbet hapis cezasını azaltmak için başvurana bazı tahliye imkânları veren çeşitli olanaklar (başkanlık özel af sistemi dâhil olmak üzere) sağlarken, Sözleşme'nin 3. maddesinin amaçları bakımından bu tür cezaları incelemesi için bir mekanizmaya karşılık gelen herhangi bir usul öngörmemiştir (kıyaslayınız, *Čalovskis/Letonya*, 2014, §§ 143-148; ve müebbet hapis cezasına denk olan bir hapis cezasına ilişkin riskin varsayılmadığı *Findikoglu/Almanya* (k.k.), 2016).

336. Ayrıca, kişileri kabul eden ülkedeki tutukluluk koşulları da, suçluların iadesi bağlamında, 3. maddenin gerekliliklerine uygunluğun değerlendirilmesi ile ilgilidir. Mahkeme, *Babar Ahmad ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, 2012, §§ 216-224 davasında başvuranların Birleşik Devletlere iade edilmelerinin ve ADX Florence Cezaevindeki yüksek güvenlik rejimine yerleştirilmelerinin Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olup olmadığını incelemiştir. Mahkeme, bulgulara dayanarak, bu durumun söz konusu olmadığını tespit etmiştir.

337. Mahkeme, hücrelerin boyutları, aydınlatmanın mevcut olması ve uygun sağlık tesisleri gibi fiziksel şartların 3. madde kapsamındaki gereklilikleri karşıladığını tespit etmiştir. İlâveten Mahkeme, başvuranların, sadece terör suçundan mahkûm edilmelerinden dolayı ADX Florence Cezaevinde tutulmalarını kabul etmemiştir. Buna karşılık, Mahkemeye göre, ilgili Birleşik Devletler makamlarının erişilebilir ve rasyonel kriterler uyguladığı ve yerleştirmeye, mahpusun mevcut kurumunun dışındaki üst düzey yetkililerin yüksek oranda katılımı eşlik ettiği belliydi.

48. Bk. bu Rehberin "Müebbet hapis cezası alan mahpuslar" başlıklı bölümü.

Hem söz konusu gerçek hem de nakilden önce bir duruşma yapılması koşulu, uygun bir usuli koruma tedbiri sağlamıştır. Nakil süreci tatmin edici olmasa dahi, süreç boyunca herhangi bir hatayı gidermek için idari hukuk yolu programına ve federal mahkemelere başvurulmaktaydı.

338. İlâveten Mahkeme, ADX Florence Cezaevinin Genel Nüfus Birimi ve Özel Güvenlik Birimindeki rejimin oldukça kısıtlayıcı olmasının ve bir mahpusla diğerleri arasındaki tüm fiziksel teması engellemeyi amaçlamasının mahpusların tamamen duysal veya sosyal tecrit altında tutuldukları anlamına gelmediğine karar vermiştir. Mahpuslar, çoğu zaman hücrelerine hapsedilmelerine rağmen; televizyon, radyo, gazeteler, kitaplar, el sanatları ve eğitim programları yoluyla büyük ölçüde hücre içi uyarım sağlanmıştır. Mahpuslara düzenli telefon görüşmeleri ve sosyal ziyaretler hususunda ve özel idari tedbir kapsamında olanlara bile aileleriyle iletişim kurmaları hususunda izin verilmiştir. İlâveten Mahkeme, başvuranların havalandırma sistemi yoluyla birbirleriyle konuşabildiklerini ve dinlenme süreçleri boyunca bir engelle karşılaşmadan iletişim kurabildiklerini tespit etmiştir. Her halükarda Mahkeme, değerlerin, başvuranların gözlem birimi veya özel güvenlik birimi programlarına girmelerine ilişkin gerçek bir ihtimalin varlığını gösterdiğini gözlemlemiştir. Sonuç olarak Mahkeme, ADX Cezaevindeki mahpusların yaşadıkları tecridin taraflı ve göreceli olduğu sonucuna varmıştır.

339. Mahkeme ayrıca, akıl sağlığı sorunları olan kişilerin durumlarını da değerlendirmiştir. Mahkeme, iade edilmeden önce Birleşik Krallık makamlarının Birleşik Devletlerdeki meslektaşlarını başvuranların akıl sağlığı durumları hakkında bilgilendirmedikleri veya iade üzerine, Birleşik Devletler makamlarının onlara uygun psikiyatrik bakım sağlamadıkları hususlarında bir iddiada bulunulmadığından dolayı başvuranların şikâyetlerinin yargılama öncesi tutukluluk durumlarına ilişkin olduğu ölçüde açıkça dayanaktan yoksun olduğunu kaydetmiştir. Mahkeme ayrıca, Birleşik Devletler federal hapisanelerindeki psikiyatrik bakımın hâlihazırda mevcut olandan büyük ölçüde farklı olduğunun ileri sürülmediğini kaydetmiştir. İlâveten, Birleşik Devletler makamlarının başvuranların koşullarındaki herhangi bir değişikliği görmezden geleceklerine veya başvuranların karşılaşabileceği herhangi bir riski azaltmak için tutukluluk koşullarını değiştirmeyi reddeceklerine inanmak için hiçbir sebep bulunmamaktaydı. Mahkeme ayrıca, yargılama sonrası tutuklamaya ilişkin başka bir konunun gündeme gelmediğini tespit etmiştir.

340. Fakat Mahkeme, ciddi bir akıl hastalığından (paranoid şizofreni) muzdarip olduğundan şüphelenilen teröristin Birleşik Devletlere iade edilmesi hâlinde tutukluluk koşullarının belirsizliğine ilişkin [Aswat/Birleşik Krallık](#), 2013, §§ 50-57 davasında, söz konusu kişinin iadesinin Sözleşme'nin 3. maddesini ihlal edebileceğini tespit etmiştir (ayrıca bk. sağlık hizmetlerine ilişkin [Schuchter/İtalya](#) (k.k.), 2011).

341. Mahkeme, özellikle [Aswat](#) davasında başvuranın Birleşik Devletlere iade edilmesinin Sözleşme'nin 3. maddesini ihlal edip etmediği hususunun büyük oranda başvuranın tutulduğu koşullara ve erişebileceği sağlık hizmetlerine bağlı olduğunu vurgulamıştır. Ancak, bu konuyla ilgili bilgi bulunmamaktaydı. Mahkeme ayrıca, başvuranın, hüküm giymesi hâlinde, hangi kurumda tutulduğuna bakılmaksızın, tıbbi tesislere ve daha da önemlisi ruh sağlığı hizmetlerine erişebileceğini kabul etmiştir. Ancak, başvuranın muzdarip olduğu akıl hastalığı, sıradan bir hapisaneden yüksek güvenli bir ruh ve sinir hastalıkları hastanesine nakledilmesini zorunlu kılacak şiddetteydi ve tıbbi delil, başvuranın “kendi sağlığı ve güvenliği için” orada kalmaya devam etmesinin uygun olduğunu açıkça göstermiştir. İlâveten, başvuranın yargılanması ve mahkûm edilmesi hâlinde, uzun süreli sosyal tecritle birlikte “oldukça kısıtlayıcı” bir sisteme maruz kalacağı ADX Florence Cezaevinde tutulmayacağına dair bir güvence bulunmamaktaydı. Başvuranın ADX Florence Cezaevinde kalacağı süreyi gösteren bir delil yoktu. Mahkeme, [Babar Ahmad](#) davasında, ADX Florence Cezaevindeki koşulların, sağlıklı ve daha az ciddi akıl sağlığı problemleri olan kişiler açısından 3. madde eşiğine ulaştığını kabul etmemesine rağmen, başvuranın davası, akli durumuna ilişkin hastalığın ağırlık derecesinden dolayı ayırt edici olabilirdi.

342. Son olarak, başvurayı kabul eden ülkede gerçek bir idam cezası riski olması hâlinde, mahpusların başka bir ülkeye iadesi veya nakli bağlamında Sözleşme'nin 2 ve 3. maddeleri

kapsamında, bir sorun ortaya çıkabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (*Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, 2010, §§ 115-145; *A.L. (X.W.)/Rusya*, 2015, §§ 63-66).⁴⁹

---

49. Daha fazlası için bk. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2. madde Rehberi*.

Alıntılanan Davaların Listesi

Bu Rehberde alıntılanan içtihat, Mahkeme tarafından verilen hüküm veya kararlara ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun (“Komisyon”) karar veya raporlarına atıfta bulunmaktadır.

Aksi belirtilmediği takdirde, tüm atıflar, Mahkemenin bir Dairesi tarafından verilen esasa ilişkin bir karara yöneliktir. “(k.k.)” kısaltması, alıntının Mahkeme tarafından verilen kabul edilebilirlik hakkında bir karara ait olduğunu ve “[BD]” kısaltması, davanın Büyük Daire tarafından görüldüğünü göstermektedir.

Sözleşme’nin 44. maddesi kapsamında kesinleşmemiş olan Daire kararları, aşağıdaki listede (*) ile işaretlenmiştir. Sözleşme’nin 44 § 2 maddesi aşağıdaki gibidir: “Bir Dairenin kararı aşağıdaki durumlarda kesinleşir:

a) Taraflar davanın Büyük Daireye gönderilmesini istemediklerini beyan ederlerse, veya b) Karardan itibaren üç ay içinde davanın Büyük Daireye gönderilmesi istenmezse, veya c) Büyük Daire bünyesinde oluşturulan kurul 43. madde çerçevesinde sunulan istemi reddederse.” Büyük Daireye gönderme talebinin Büyük Daire kurulu tarafından kabul edilmesi hâlinde, Daire kararı kesin olmaz ve herhangi bir yasal etkiye sahip olmaz. Ancak, akabinde verilen Büyük Daire kararı kesinleşir.

Rehberin elektronik versiyonunda alıntılanan davalar için oluşturulan bağlantı linklerinin yönlendirildiği HUDOC veri tabanı (<http://hudoc.echr.coe.int>) Mahkemenin içtihadına (Büyük Daire, Daire ve Komite hüküm ve kararları, tebliğ edilen davalar, danışma görüşleri ve İctihat Bilgi Notu’ndan hukuki özetler), Komisyonun içtihadına (kararlar ve raporlar) ve Bakanlar Komitesinin kararlarına erişime imkân sağlamaktadır.

Mahkemenin kararları, resmi dillerinde, yani İngilizce ve/veya Fransızca olarak yayımlanmaktadır. Ayrıca HUDOC veri tabanında, pek çok önemli davanın, Mahkemenin resmi dilleri dışında, otuzdan fazla dilde tercüme edilmiş versiyonları yer almaktadır ve üçüncü taraflarca oluşturulan yaklaşık yüz çevrim içi içtihat derlemesiyle ilgili bağlantılar bulunmaktadır. Atıf yapılan davaların tüm dillerdeki sürümlerine HUDOC veritabanının dava bağlantısına tıkladıktan sonra açılan sayfadaki ‘Dil sürümleri’ sekmesinden erişilebilir.

—A—

A.B. Ve Diğerleri/Fransa, no.11593/12, 12 Temmuz 2016

A.B./Hollanda, no. 37328/97, 29 Ocak 2002

A.H. ve J.K./Kıbrıs, no. 41903/10 ve 41911/10, 21 Temmuz 2015

A.L. (X.W.)/Rusya, no. 44095/14, 29 Ekim 2015

Al.K./ Yunanistan, no. 63542/11, 11 Aralık 2014

A.M. Ve Diğerleri/Fransa, no. 24587/12, 12 Temmuz 2016

A.T./Estonya, no. 23183/15, 13 Kasım 2018

A.T./Estonya(no. 2) no. 70465/14, 13 Kasım 2018

Abdullahi Elmi ve Aweys Abubakar/Malta, no. 25794/13 ve 28151/13, 22 Kasım 2016

Aerts/Belçika, 30 Temmuz 1998, Karar ve Hükümler Derlemesi 1998-V

Aleksandr Makarov/Rusya, no. 15217/07, 12 Mart 2009

Aleksanyan/Rusya, no. 46468/06, 22 Aralık 2008

Alexandru Enache/Romanya, no. 16986/12, 3 Ekim 2017

Ali ve Ayşe Duran/Türkiye, no. 42942/02, 8 Nisan 2008

Aliev/Ukrayna, no. 41220/98, 29 Nisan 2003
Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık, no. 61498/08, 2 Mart 2010
Altay/Türkiye (no. 2), no. 11236/09, 09 Nisan 2019
Amirov/Rusya, no. 51857/13, 27 Kasım 2014
Ananyev ve Diğerleri/Rusya, no. 42525/07 ve 60800/08, 10 Ocak 2012
Anchugov ve Gladkov/Rusya, no. 11157/04 ve 15162/05, 4 Temmuz 2013
Aparicio Benito/İspanya(k.k.), no. 36150/03, 13 Kasım 2006
Artyomov/Rusya, no. 14146/02, 27 Mayıs 2010
Arutyunyan/Rusya, no. 48977/09, 10 Ocak 2012
Ashot Harutyunyan/Ermenistan, no. 34334/04, 15 Haziran 2010
Aswat/Birleşik Krallık, no. 17299/12, 16 Nisan 2013
Atanasov ve Apostolov/Bulgaristan (k.k.), no. 65540/16 ve 22368/17, 27 Haziran 2017

—B—

Babar Ahmad ve Diğerleri /Birleşik Krallık, no. 24027/07 ve diğer 4 başvuru, 10 Nisan 2012
Balajevs v. Letonya, no. 8347/07, 28 Nisan 2016
Bamouhammad/Belçika, no. 47687/13, 17 Kasım 2015
Bergmann/Almanya, no. 23279/14, 7 Ocak 2016
Bidart/Fransa, no. 52363/11, 12 Kasım 2015
Biržietis/Litvanya, no. 49304/09, 14 Haziran 2016
Blokhin/Rusya [BD], no. 47152/06, 23 Mart 2016
Bodein/Fransa no. 40014/10, 13 Kasım 2014
Bollan/Birleşik Krallık (k.k.), no. 42117/98, 4 Mayıs 2000
Boltan/Türkiye no. 33056/16, 12 Şubat 2019
Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi/İrlanda[BD], no. 45036/98, 30 Haziran 2005
Boulois/Lüksemburg [BD], no. 37575/04, 3 Nisan 2012
Bouyid/Belçika [BD], no. 23380/09, 28 Eylül 2015

—C—

C.D. ve Diğerleri/Yunanistan, no. 33441/10 ve diğer 2 başvuru, 19 Aralık 2013
Čačko/Slovakya, no. 49905/08, 22 Temmuz 2014
Čalovskis/Letonya no. 22205/13, 24 Temmuz 2014
Campbell ve Fell/Birleşik Krallık, 28 Haziran 1984, Seri A no. 80
Campbell/Birleşik Krallık no. 13590/88, 25 Mart 1992
Cano Moya/İspanya, no. 3142/11, 11 Ekim 2016

Cara-Damiani/İtalya, no. 2447/05, 7 Şubat 2012
Cătălin Eugen Micu/Romanya, no. 55104/13, 5 Ocak 2016
Valentin Câmpeanu adına Hukuki Kaynaklar Merkezi/Romanya [BD], no. 47848/08, 17 Temmuz 2014
Chaldayev/Rusya, no. 33172/16, 28 Mayıs 2019
Chaykovskiy/Ukrayna, no. 2295/06, 15 Ekim 2009
Chernetskiy/Ukrayna, no. 44316/07, 8 Aralık 2016
Ciorap/Moldova, no. 12066/02, 19 Haziran 2007
Claes/Belçika no. 43418/09, 10 Ocak 2013
Clift/Birleşik Krallık, no. 7205/07, 13 Temmuz 2010
Contrada/İtalya (no. 2), no. 7509/08, 11 Şubat 2014
Costel Gaciu/Romanya, no. 39633/10, 23 Haziran 2015
Cotleţ/Romanya, no. 38565/97, 3 Haziran 2003
Csüllög/Macaristan, no. 30042/08, 7 Haziran 2011

—D—

D ve E.S/Birleşik Krallık, no. 13669/88, Komisyon kararı, 7 Mart 1990
D.F/Letonya, no. 11160/07, 29 Ekim 2013
D.G./İrlanda, no. 39474/98, 16 Mayıs 2002
D.G./Polonya, no. 45705/07, 12 Şubat 2013
Davison/Birleşik Krallık (k.k.), no. 52990/08, 2 Mart 2010
Davydov ve Diğerleri/Ukrayna, no. 17674/02 ve 39081/02, 1 Temmuz 2010
Dedovskiy ve Diğerleri/Rusya, no. 7178/03, 15 Mayıs 2008
Dejnek/Polonya, no. 9635/13, 1 Haziran 2017
Dickson/Birleşik Krallık[BD], no. 44362/04, 4 Aralık 2007
Domján/Macaristan(k.k.), no. 5433/17, 14 Kasım 2017
Donaldson/Birleşik Krallık (k.k.), no. 56975/09, 25 Ocak 2011
Dorneanu/Romanya, no. 55089/13, 28 Kasım 2017
Draniceru/Moldova Cumhuriyeti (k.k.), no. 31975/15, 12 Şubat 2019
Dudchenko/Rusya, no. 37717/05, 7 Kasım 2017
Duval/Fransa, no. 19868/08, 26 Mayıs 2011
Dybeku/Arnavutluk, no. 41153/06, 18 Aralık 2007

—E—

Ebedin Abi/Türkiye, no. 10839/09, 13 Mart 2018

Ēcis/Letonya, no. 12879/09, 10 Ocak 2019
Einhorn/Fransa (k.k.), no. 71555/01, 16 Ekim 2001
El-Masri/Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti[BD], no. 39630/09, 13 Aralık 2012
Elefteriadis/Romanya, no. 38427/05, 25 Ocak 2011
Enea/İtalya [BD], no. 74912/01, 17 Eylül 2009
Engel/Macaristan, no. 46857/06, 20 Mayıs 2010
Epnors-Gefners/Letonya, no. 37862/02, 29 Mayıs 2012
Ezeh ve Connors/Birleşik Krallık[BD], no. 39665/98 ve 40086/98, 09 Ekim 2003

—F—

Farbtuhs/Letonya, no. 4672/02, 2 Aralık 2004
Fedosejevs/Letonya (k.k.), no. 37546/06, 19 Kasım 2013
Fedotov/Rusya, no. 5140/02, 25 Ekim 2005
Filiz Uyan/Türkiye, no. 7496/03, 8 Ocak 2009
Findikoglu/Almanya (k.k.), no. 20672/15, 7 Haziran 2016
Florea/Romanya, no. 37186/03, 14 Eylül 2010
Fraile Iturralde/İspanya (k.k.), no. 66498/17, 7 Mayıs 2019
Frank/Almanya (k.k.), no. 32705/06, 28 Eylül 2010
Frasik/Polonya, no. 22933/02, 5 Ocak 2010
Frod/Avusturya, no. 20201/04, 8 Nisan 2010
Fülöp/Romanya, no. 18999/04, 24 Temmuz 2012

—G—

G.B. ve Diğerleri/Türkiye, no. 4633/15, 17 Ekim 2019
Gardel/Fransa no. 16428/05, 17 Aralık 2009
Gürcistan/Rusya(I) [BD], no. 13255/07, AİHM 2014 (alıntılar)
Ghavitadze/Gürcistan, no. 23204/07, 3 Mart 2009
Giszczak/Polonya no. 40195/08, 29 Kasım 2011
Gjini/Sırbistan, no. 1128/16, 15 Ocak 2019
Gladkiy/Rusya no. 3242/03, 21 Aralık 2010
Gladović/Hırvatistan, no. 28847/08, 10 Mayıs 2011
Gömi ve Diğerleri/Türkiye, no. 35962/97, 21 Aralık 2006
Gorgiev/Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti, no. 26984/05, 19 Nisan 2012
Gorlov ve Diğerleri / Rusya, no. 27057/06 ve diğer 2 başvuru, 02 Temmuz 2019
Gorodnichev/Rusya, no. 52058/99, 25 Mayıs 2007

Greens ve M.T./Birleşik Krallık, no. 60041/08 ve 60054/08, 23 Kasım 2010
Grimailovs/Letonya, no. 6087/03, 25 Haziran 2013
Guimon/Fransa, no. 48798/14, 11 Nisan 2019
Gülay Çetin/Türkiye, no. 44084/10, 5 Mart 2013
Guliyev/Rusya, no. 24650/02, 19 Haziran 2008
Gülmez/Türkiye, no. 16330/02, 20 Mayıs 2008
Güveç/Türkiye, no. 70337/01, 20 Ocak 2009

—H—

Hadzhieva/Bulgaristan, no. 45285/12, 1 Şubat 2018
Hadžić ve Suljić/Bosna-Hersek, no. 39446/06 ve 33849/08, 07 Haziran 2011
Hagyó/Macaristan, no. 52624/10, 23 Nisan 2013
Halil Adem Hasan/Bulgaristan, no. 4374/05, 10 Mart 2015
Harakchiev ve Tolumov/Bulgaristan, no. 15018/11 ve 61199/12, 08 Temmuz 2014
Harkins ve Edwards/Birleşik Krallık, no. 9146/07 ve 32650/07, 17 Ocak 2012
Helhal/Fransa, no. 10401/12, 19 Şubat 2015
Henaf/Fransa, no. 65436/01, 27 Kasım 2003
Herczegfalvy/Avusturya, 24 Eylül 1992, Seri A no. 244
Hirst/Birleşik Krallık (no. 2) [BD], no. 74025/01, 6 Ekim 2005
Holomiov/Moldova, no. 30649/05, 7 Kasım 2006
Horoz/Türkiye, no. 1639/03, 31 Mart 2009
Horych/Polonya, no. 13621/08, 17 Nisan 2012
Hummatov/Azerbaycan, no. 9852/03 ve 13413/04, 29 Kasım 2007
Hüseyin Yıldırım/Türkiye, no. 2778/02, 3 Mayıs 2007
Hutchinson/Birleşik Krallık [BD], no. 57592/08, 17 Ocak 2017

—I—

Iacov Stanciu/Romanya, no. 35972/05, 24 Temmuz 2012
Iamandi/Romanya, no. 25867/03, 1 Haziran 2010
Ibrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık [BD], no. 50541/08 ve diğer 3 başvuru, 13 Eylül 2016
Idalov/Rusya [BD], no. 5826/03, 22 Mayıs 2012
Ilaşcu ve Diğerleri/Moldova ve Rusya [BD], no. 48787/99, 8 Temmuz 2004
İlneher/Almanya [BD], no. 10211/12 ve 27505/14, 4 Aralık 2018
İrlanda/Birleşik Krallık, no. 5310/71, 18 Ocak 1978
Istratii ve Diğerleri/Moldova, no. 8721/05, 27 Mart 2007
Iwańczuk/Polonya, no. 25196/94, 15 Kasım 2001

—J—

J.L./Finlandiya (k.k.), no. 32526/96, 16 Kasım 2000
Jakóbski/Polonya, no. 18429/06, 7 Aralık 2010
Jankovskis/Litvanya, no. 21575/08, 17 Ocak 2017
Jasinskis/Letonya, no. 45744/08, 21 Aralık 2010
Jatsõõn/Estonya, no. 27603/15, 30 Ekim 2018
Jeladze/Gürcistan, no. 1871/08, 18 Aralık 2012
Jeronovičs/Letonya [BD], no. 44898/10, 5 Temmuz 2016

—K—

Kadıķis/Letonya (no. 2), no. 62393/00, 4 Mayıs 2006
Kadusic/İsviçre, no. 43977/13, 9 Ocak 2018
Kafkaris/Kıbrıs [BD], no. 21906/04, 12 Şubat 2008
Kalda/Estonya, no. 17429/10, 19 Ocak 2016
Kanagaratnam/Belçika, no. 15297/09, 13 Aralık 2011
Kaprykowski/Polonya, no. 23052/05, 3 Şubat 2009
Karabet ve Diğerleri/Ukrayna, no. 38906/07 ve 52025/07, 17 Ocak 2013
Karsakova/Rusya, no. 1157/10, 27 Kasım 2014
Karwowski/Polonya, no. 29869/13, 19 Nisan 2016
Keenan/Birleşik Krallık, no. 27229/95, 3 Nisan 2001
Khamtokhu ve Aksenchik/Rusya [BD], no. 60367/08 ve 961/11, 24 Ocak 2017
Khlaifia ve Diğerleri/İtalya[BD], no. 16483/12, 15 Aralık 2016
Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya, no. 11082/06 ve 13772/05, 25 Temmuz 2013
Khoroshenko/Rusya [BD], no. 41418/04, 30 Haziran 2015
Khudobin/Rusya, no. 59696/00, 26 Ekim 2006
Klibisz/Polonya, no. 2235/02, 4 Ekim 2016
Klyakhin/Rusya, no. 46082/99, 30 Kasım 2004
Kolesnikovich/Rusya, no. 44694/13, 22 Mart 2016
Kondrulin/Rusya, no. 12987/15, 20 Eylül 2016
Konstantin Markin/Rusya [BD], no. 30078/06, 22 Mart 2012
Korban/Ukrayna, no. 26744/16, 4 Temmuz 2019
Kornakovs/Letonya, no. 61005/00, 15 Haziran 2006
Korneykova ve Korneykov/Ukrayna, no. 56660/12, 24 Mart 2016
Korobov ve Diğerleri/Rusya (k.k.), no. 67086/01, 2 Mart 2006
Koştı ve Diğerleri/Türkiye, no. 74321/01, 3 Mayıs 2007

Kotsaftis/Yunanistan, no. 39780/06, 12 Haziran 2008
Koureas ve Diğerleri/Yunanistan, no. 30030/15, 18 Ocak 2018
Kovajkovs/Letonya (k.k.), no. 35021/05, 31 Ocak 2012
Krivolapov/Ukrayna, no. 5406/07, 2 Ekim 2018
Kučera/Slovakya, no. 48666/99, 17 Temmuz 2007
Kucheruk/Ukrayna, no. 2570/04, 6 Eylül 2007
Kudła/Polonya [BD], no. 30210/96, 26 Ekim 2000
Kulinski ve Sabev/Bulgaristan, no. 63849/09, 21 Temmuz 2016
Kuparadze/Gürcistan, no. 30743/09, 21 Eylül 2017
Kyriacou Tsiakkourmas ve Diğerleri/Türkiye, no. 13320/02, 2 Haziran 2015

—L—

Labaca Larrea ve Diğerleri/Fransa (k.k.), no. 56710/13 ve diğer 2 başvuru, 7 Şubat 2017
Ladent/Polonya, no. 11036/03, 18 Mart 2008
Laduna/Slovakya, no. 31827/02, 13 Aralık 2011
László Magyar/Macaristan, no. 73593/10, 20 Mayıs 2014
Lebois/Bulgaristan, no. 67482/14, 19 Ekim 2017
Leyla Alp ve Diğerleri/Türkiye, no. 29675/02, 10 Aralık 2013
Lind/Rusya, no. 25664/05, 6 Aralık 2007
Longin/Hırvatistan, no. 49268/10, 6 Kasım 2012
Lonić/Hırvatistan, no. 8067/12, 4 Aralık 2014
Lorsé ve Diğerleri/Hollanda, no. 52750/99, 4 Şubat 2003

—M—

Mandić ve Jović/Slovenya, no. 5774/10 ve 5985/10, 20 Ekim 2011
Manolov/Bulgaristan no. 23810/05, 4 Kasım 2014
Marcello Viola/İtalya (no. 2), no. 77633/16, 13 Haziran 2019
Margaretić/Hırvatistan, no. 16115/13, 5 Haziran 2014
Marro ve Diğerleri/İtalya (k.k.), no. 29100/07, 8 Nisan 2014
Martzaklis ve Diğerleri/Yunanistan, no. 20378/13, 9 Temmuz 2015
Mastromatteo/İtalya[BD], no. 37703/97, 24 Ekim 2002
Matiošaitis ve Diğerleri/Litvanya, no. 22662/13 ve diğer 7 başvuru, 23 Mayıs 2017

McFeeley ve Diğerleri/Birleşik Krallık, Komisyon kararı, 15 Mayıs 1980
McGlinchey ve Diğerleri/Birleşik Krallık, no. 50390/99, 29 Nisan 2003
Mehmet Reşit Arslan ve Orhan Bingöl/Türkiye, no. 47121/06 ve diğer 2 başvuru, 18 Haziran 2019
Meier/İsviçre no. 10109/14, 9 Şubat 2016
Melnik/Ukrayna, no. 72286/01, 28 Mart 2006
Michał Korgul/Polonya, no. 36140/11, 21 Mart 2017
Milić ve Nikezić/Karadağ, no. 54999/10 ve 10609/11, 28 Nisan 2015
Mockutė/Litvanya, no. 66490/09, 27 Şubat 2018
Moiseyev/Rusya, no. 62936/00, 9 Ekim 2008
Mooren/Almanya [BD], no. 11364/03, 9 Temmuz 2009
Moroz/Ukrayna, no. 5187/07, 2 Mart 2017
Mouisel/Fransa, no. 67263/01, 14 Kasım 2002
Mozer/Moldova Cumhuriyeti ve Rusya[BD] no 11138/10, 23 Şubat 2016
Murat Vural/Türkiye, no. 9540/07, 21 Ekim 2014
Murray/Hollanda [BD], no. 10511/10, 26 Nisan 2016
Muršić/Hırvatistan [BD], no. 7334/13, 20 Ekim 2016
Mushegh Saghatelyan/Ermenistan, no. 23086/08, 20 Eylül 2018
Muskhadzhiyeva ve Diğerleri/Belçika, no. 41442/07, 19 Ocak 2010
Mustafayev/Azerbaycan, no. 47095/09, 4 Mayıs 2017

—N—

Nart/Türkiye, no. 20817/04, 6 Mayıs 2008
Naydyon /Ukrayna, no. 16474/03, 14 Ekim 2010
Nazarenko/Ukrayna, no. 39483/98, 29 Nisan 2003
Neshkov ve Diğerleri/Bulgaristan, no. 36925/10 ve diğer 5 başvuru, 27 Ocak 2015
Nogin/Rusya, no. 58530/08, 15 Ocak 2015
Norbert Sikorski/Polonya no. 17599/05, 22 Ekim 2009
Novak/Hırvatistan, no. 8883/04, 14 Haziran 2007
Nusret Kaya ve Diğerleri/Türkiye, no. 43750/06 ve diğer 4 başvuru, 22 Nisan 2014

—O—

Öcalan/Türkiye [BD], no. 46221/99, 12 Mayıs 2005

Öcalan/Türkiye(no. 2), no. 24069/03 ve diğeri 3 başvuru, 18 Mart 2014

Okhrimenko/Ukrayna, no. 53896/07, 15 Ekim 2009

Onoufriou/Kıbrıs, no. 24407/04, 7 Ocak 2010

Orchowski/Polonya, no. 17885/04, 22 Ekim 2009

Ostroveņecs/Letonya, no. 36043/13, 5 Ekim 2017

Özgül/Türkiye (k.k.), no. 7715/02, 6 Mart 2007

—P—

- Paladi/Moldova* [BD], no. 39806/05, 10 Mart 2009
- Palfreeman/Bulgaristan*(k.k.), no. 59779/14, 16 Mayıs 2017
- Paluch/Polonya*, no. 57292/12, 16 Şubat 2016
- Pankiewicz/Polonya*, no. 34151/04, 12 Şubat 2008
- Pantea/Romanya*, no. 33343/96, 3 Haziran 2003
- Papon/Fransa(no. 1)* (k.k.), no. 64666/01, 7 Haziran 2001
- Patranin/Rusya*, no. 12983/14, 23 Temmuz 2015
- Patsaki ve Diğerleri/Yunanistan*, no. 20444/14, 7 Şubat 2019
- Peers/Yunanistan*, no. 28524/95, 19 Nisan 2001
- Peñaranda Soto/Malta*, no. 16680/14, 19 Aralık 2017
- Petrescu/Portekiz**, no. 23190/17, 3 Aralık 2019
- Petrov/Bulgaristan*, no. 15197/02, 22 Mayıs 2008
- Petukhov/Ukrayna (no. 2)*, no. 41216/13, 12 Mart 2019
- Piechowicz/Polonya*, no. 20071/07, 17 Nisan 2012
- Płoski/Polonya*, no. 26761/95, 12 Kasım 2002
- Poghossian/Gürcistan*, no. 9870/07, 24 Şubat 2009
- Poltoratskiy/Ukrayna*, no. 38812/97, 29 Nisan 2003
- Polyakova ve Diğerleri/Rusya*, no. 35090/09 ve diğer 3 başvuru, 07 Mart 2017
- Popov/Fransa*, no. 39472/07 ve 39474/07, 19 Ocak 2012
- Premiñy/Rusya*, no. 44973/04, 10 Şubat 2011
- Price/Birleşik Krallık*, no. 33394/96, 10 Temmuz 2001
- Provenzano/İtalya*, no. 55080/13, 25 Ekim 2018
- Puzinas/Litvanya* (k.k.), no. 63767/00, 13 Aralık 2005

—R—

- R.C. ve V.C./Fransa*, no. 76491/14, 12 Temmuz 2016
- R.K. ve Diğerleri/Fransa*, no. 68264/14, 12 Temmuz 2016
- R.M. ve Diğerleri/Fransa*, no. 33201/11, 12 Temmuz 2016
- Radzhab Magomedov/Rusya*, no. 20933/08, 20 Aralık 2016
- Raffray Taddei/Fransa*, no. 36435/07, 21 Aralık 2010
- Ramirez Sanchez/Fransa* [BD], no. 59450/00, 4 Temmuz 2006

Ramishvili ve Kokhreidze/Gürcistan, no. 1704/06, 27 Ocak 2009
Raninen/Finlandiya, 16 Aralık 1997, *Karar ve Hükümler Derlemesi 1997-VIII*
Rappaz/İsviçre (k.k.), no. 73175/10, 26 Mart 2013
Razvozhayev/Rusya ve Ukrayna ve Udaltsov/Rusya*, no. 75734/12 ve diğer 2 başvuru, 19 Kasım 2019
Renolde/Fransa, no. 5608/05, 16 Ekim 2008
Retunscaia/Romanya, no. 25251/04, 8 Ocak 2013
Rezmiş ve Diğerleri/Romanya, no. 61467/12 ve diğer 3 başvuru, 25 Nisan 2017
Rivière/Fransa, no. 33834/03, 11 Temmuz 2006
Rodić ve Diğerleri/Bosna-Hersek, no. 22893/05, 27 Mayıs 2008
Rodzevillo/Ukrayna, no. 38771/05, 14 Ocak 2016
Rohde/Danimarka, no. 69332/01, 21 Temmuz 2005
Rook/Almanya, no. 1586/15, 25 Temmuz 2019
Rooman/Belçika [BD], no. 18052/11, 31 Ocak 2019
Rzakhanov/Azerbaycan, no. 4242/07, 4 Temmuz 2013

—S—

S. ve Marper/Birleşik Krallık[BD], no. 30562/04 ve 30566/04, AİHM 2008
S.F. ve Diğerleri/Bulgaristan, no. 8138/16, 7 Aralık 2017
S.J./Lüksemburg no. 2), no. 47229/12, §§ 55-62, 31 Ekim 2013
Saadi/Birleşik Krallık [BD], no. 13229/03, 29 Ocak 2008
Sakir/Yunanistan, no. 48475/09, 24 Mart 2016
Salakhov ve Islyamova/Ukrayna, no. 28005/08, 14 Mart 2013
Salduz/Türkiye [BD], no. 36391/02, 27 Kasım 2008
Samaras ve Diğerleri/Yunanistan, no. 11463/09, 28 Şubat 2012
Sannino/İtalya(k.k.), no. 72639/01, 3 Mayıs 2005
Schemkamper/Fransa, no. 75833/01, 18 Ekim 2005
Schuchter/İtalya(k.k.), no. 68476/10, 11 Ekim 2011
Scoppola/İtalya (no. 3) [BD], no. 126/05, 22 Mayıs 2012
Segura Naranjo/Polonya (k.k.), no. 67611/10, 6 Aralık 2011
Selçuk/Türkiye, no. 21768/02, 10 Ocak 2006
Seleznev/Rusya, no. 15591/03, 26 Haziran 2008
Serce/Romanya, no. 35049/08, 30 Haziran 2015
Serifis/Yunanistan, no. 27695/03, 2 Kasım 2006

Shamayev ve Diğerleri/Gürcistan ve Rusya, no. 36378/02, 12 Nisan 2005
Shchebetov/Rusya, no. 21731/02, 10 Nisan 2012
Shelley/Birleşik Krallık (k.k.), no. 23800/06, 4 Ocak 2008
Shishanov/Moldova Cumhuriyeti, no. 11353/06, 15 Eylül 2015
Siemaszko ve Olszyński/Polonya, no. 60975/08 ve 35410/09, 13 Eylül 2016
Sinan Eren/Türkiye, no. 8062/04, 10 Kasım 2005
Skatka/Polonya, no. 43425/98, 27 Mayıs 2003
Stawomir Musiał/Polonya, no. 28300/06, 20 Ocak 2009
Slyusarev/Rusya, no. 60333/00, 20 Nisan 2010
Soering/Birleşik Krallık, 7 Temmuz 1989, Seri A no. 161
Solcan/Romanya, no. 32074/14, 8 Ekim 2019
Söyler/Türkiye, no. 29411/07, 17 Eylül 2013
Starokadomskiy/Rusya, no. 42239/02, 31 Temmuz 2008
Stasi/Fransa, no. 25001/07, 20 Ekim 2011
Stegarescu ve Bahrin/Portekiz, no. 46194/06, 6 Nisan 2010
Stella ve Diğerleri/İtalya (k.k.), no. 49169/09 ve diğer 10 başvuru, 16 Eylül 2014
Stepuleac/Moldova, no. 8207/06, 6 Kasım 2007
Štitić/Hırvatistan, no. 29660/03, 8 Kasım 2007
Stoichkov/Bulgaristan, no. 9808/02, 24 Mart 2005
Stoine Hristov/Bulgaristan (no. 2), no. 36244/02, 16 Ekim 2008
Štrucl ve Diğerleri/Slovenya, no. 5903/10, 6003/10 ve 6544/10, 20 Ekim 2011
Stummer/Avusturya [BD], no. 37452/02, 7 Temmuz 2011
Sudarkov/Rusya, no. 3130/03, 10 Temmuz 2008
Suso Musa/Malta, no. 42337/12, 23 Temmuz 2013
Süveges/Macaristan, no. 50255/12, 5 Ocak 2016
Svershov/Ukrayna, no. 35231/02, 27 Kasım 2008
Svinarenko ve Slyadnev/Rusya [BD], no. 32541/08 ve 43441/08, 17 Temmuz 2014
Sylla ve Nollomont/Belçika, no. 37768/13 ve 36467/14, 16 Mayıs 2017
Szafrański/Polonya, no. 17249/12, 15 Aralık 2015
Szuluk/Birleşik Krallık, no. 36936/05, 2 Haziran 2009

—T—

T.P. ve A.T./Macaristan, no. 37871/14 ve 73986/14, 4 Ekim 2016

Tali/Estonya, no. 66393/10, 13 Şubat 2014
Tarariyeva/Rusya, no. 4353/03, 14 Aralık 2006
Tekin Yıldız/Türkiye no. 22913/04, 10 Kasım 2005
Tendam/İspanya no. 25720/05, 13 Temmuz 2010
Testa/Hırvatistan, no. 20877/04, 12 Temmuz 2007
Tomov ve Diğerleri/Rusya, no. 18255/10 ve diğer 5 başvuru, 09 Nisan 2019
Topekhin/Rusya, no. 78774/13, 10 Mayıs 2016
Torreggiani ve Diğerleri/İtalya, no. 43517/09 ve diğer 6 başvuru, 8 Ocak 2013
Trabelsi/Belçika, no. 140/10, 4 Eylül 2014
Trosin/Ukrayna, no. 39758/05, 23 Şubat 2012
Tunis/Estonya, no. 429/12, 19 Aralık 2013
Yirmi Bir Tutuklu/Almanya, no. 3134/67, 3172/67 ve 3188-3206/67, Komisyon kararı, 6 Nisan 1968
Tzamalıs ve Diğerleri/Yunanistan, no. 15894/09, 4 Aralık 2012

—U—

Ulemek/Hırvatistan*, no. 21613/16, 31 Ekim 2019

—V—

V.D./Romanya, no. 7078/02, 16 Şubat 2010
Valaşinas/Litvanya, no. 44558/98, 24 Temmuz 2001
Van der Ven/Hollanda, no. 50901/99, 4 Şubat 2003
Van der Graaf/Hollanda(k.k.), no. 8704/03, 1 Haziran 2004
Van Droogenbroeck/Belçika, no. 7906/77, 24 Haziran 1982
Varga ve Diğerleri/Macaristan, no. 14097/12 ve diğer 5 başvuru, 10 Mart 2015
Varnas/Litvanya, no. 42615/06, 9 Temmuz 2013
Vartic/Romanya (no. 2), no. 14150/08, 17 Aralık 2013
Vasilescu/Belçika, no. 64682/12, 25 Kasım 2014
Vasilică Mocanu/Romanya, no. 43545/13, 6 Aralık 2016
Velyo Velev/Bulgaristan, no. 16032/07, 27 Mayıs 2014
Vetsev/Bulgaristan, no. 54558/15, 2 Mayıs 2019
Vincent/Fransa, no. 6253/03, 24 Ekim 2006
Vinter ve Diğerleri/Birleşik Krallık [BD], no. 66069/09 ve diğer 2 başvuru, 9 Temmuz 2013
Vintman/Ukrayna, no. 28403/05, 23 Ekim 2014
Vladimir Vasilyev/Rusya, no. 28370/05, 10 Ocak 2012

Vlasov/Rusya, no. 78146/01, 12 Haziran 2008

Voicu/Romanya, no. 22015/10, 10 Haziran 2014

—W—

Wainwright/Birleşik Krallık, no. 12350/04, 26 Eylül 2006

Wenerski/Polonya, no. 44369/02, 20 Ocak 2009

Wenner/Almanya, no. 62303/13, 1 Eylül 2016

—X—

X/Letonya[BD], no. 27853/09, 26 Kasım 2013

X/Türkiye, no. 24626/09, 9 Ekim 2012

Xiros/Yunanistan, no. 1033/07, 9 Eylül 2010

—Y—

Yakovenko/Ukrayna, no. 15825/06, 25 Ekim 2007

Yankov/Bulgaristan, no. 39084/97, 11 Aralık 2003

Yaroslav Belousov/Rusya, no. 2653/13 ve 60980/14, 4 Ekim 2016

Yefimenko / Rusya, no. 152/04, 12 Şubat 2013

Yunusova ve Yunusov/Azerbaycan, no. 59620/14, 2 Haziran 2016

Yuri Illarionovitch Shchokin/Ukrayna, no. 4299/03, 3 Ekim 2013

—Z—

Z.H./Macaristan,no. 28973/11, 8 Kasım 2012

Zarzycki/Polonya, no. 15351/03, 12 Mart 2013

Zherdev/Ukrayna, no. 34015/07, 27 Nisan 2017